

คุณค่าและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรม
ของสุนทรภู่ : กรณีศึกษา นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร
THE VALUE AND THE PRINCIPLES OF BUDDHISM AS STATED
IN THE LITERARY WORKS OF SUNTHORNBHU :
A CASE STUDY OF NIRAT PHUKHAOTHONG
AND NIRAT MUANGPHET

นางสาวเครือวัลย์ ศรีรัตนลัม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

คุณค่าและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรม
ของสุนทรภู่ : กรณีศึกษา นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร

นางสาวเครือวัลย์ ศรีรัตนลัม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE VALUE AND THE PRINCIPLES OF BUDDHISM AS STATED
IN THE LITERARY WORKS OF SUNTHORNBHU :
A CASE STUDY OF NIRAT PHUKHAOTHONG
AND NIRAT MUANGPHET**

Kruawan Sriratanalim

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2010**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ .....ประธานกรรมการ
(ดร. พระเมธีรัตนดิลก)

.....กรรมการ
(ผศ.ดร. พระสุธีธรรมานุวัตร)

.....กรรมการ
(ผศ.ดร. พระมหาทวี มหาปัญญา)

.....กรรมการ
(ผศ. ดร. เสาวณิต วิงวอน)

.....กรรมการ
(ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร. พระสุธีธรรมานุวัตร ประธานกรรมการ
ผศ. ดร. พระมหาทวี มหาปัญญา กรรมการ
ผศ. ดร. เสาวณิต วิงวอน กรรมการ

คุณค่าและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมของ
สุนทรภู่ : กรณีศึกษานิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ดร. พระเมธีรัตนดิลก)

กรรมการ

(ผศ.ดร. พระสุธีธรรมานุวัตร)

กรรมการ

(ผศ.ดร. พระมหาทวี มหาปญโญ)

กรรมการ

(ผศ. ดร. เสาวณิต วิงวอน)

กรรมการ

(ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร. พระสุธีธรรมานุวัตร

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร. พระมหาทวี มหาปญโญ

กรรมการ

ผศ. ดร. เสาวณิต วิงวอน

กรรมการ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี โดยได้รับความกรุณาจากผู้ช่วยเหลือผู้มีพระคุณหลายฝ่ายด้วยกัน ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกล่าวนามเพื่อเป็นการขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริธนาโณ, ป.ธ. ๙, M.A., Ph. D.) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประธานกรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา พระมหาทวี มหาปณฺโณ กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต วิงวอน กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ โดยเฉพาะ อาจารย์ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาให้คำแนะนำปรึกษาและให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์นี้ ท่านได้ให้ความเมตตาช่วยเหลือไขข้อบกพร่อง พร้อมทั้งเสนอแนะในการปรับปรุงเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์และตรวจรูปแบบ อีกทั้งยังให้ความรู้หลากหลายตลอดระยะเวลาการทำวิจัย ตรวจสอบแก้ไขงานวิจัยด้วยความดูแลเอาใจใส่อย่างดียิ่ง อนึ่ง รองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ได้อนุเคราะห์ตรวจสอบแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้อย่างดีจนสำเร็จเรียบร้อย

นอกจากนี้ ขอกราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าของผลงานทั้งหนังสือและงานวิจัยทุกชิ้น ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอกราบขอบพระคุณครูอาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการให้ผู้วิจัยมีความรู้จนสามารถศึกษาค้นคว้าได้ ส่วนที่เป็นกุศลและความดีอันเกิดผลจากงานชิ้นนี้ ขอมอบบูชาคุณผู้ให้บิดามารดาผู้ให้กำเนิด รวมทั้งผู้มีพระคุณเมตตาอนุเคราะห์ครั้งนี้ทุก ๆ ท่าน

สุดท้ายนี้ ด้วยกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญา ที่ข้าพเจ้าผู้วิจัยมุ่งมั่นพยายามทำงานวิจัยหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างเสริมชีวิตให้บุคคลทั่วไปมีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม อันเป็นคุณประโยชน์ต่อสังคม ขออุทิศคุณความดีดังกล่าวให้ผู้มีพระคุณทุกท่านที่ให้การสนับสนุนการศึกษา ขอให้มีความสุข ความเจริญในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และมีความเจริญผาสุกในชีวิตตลอดกาลนาน เทอญ

เครือวัลย์ ศรีรัตนลิม

๑๑ มีนาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๗
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๗
บทที่ ๒ การศึกษาวรรณกรรมของสุนทรภู่	
๒.๑ ประวัติสุนทรภู่	๑๘
๒.๒ วรรณกรรมทั่วไปของสุนทรภู่	๒๔
๒.๓ นิราศภูเขาทอง	๔๐
๒.๓.๑ ความเป็นมาและลักษณะสำคัญของนิราศภูเขาทอง	๔๑
๒.๓.๒ คุณค่าของนิราศภูเขาทอง	๔๕
๒.๔ นิราศเมืองเพชร	๕๐
๒.๔.๑ ความเป็นมาและลักษณะสำคัญของนิราศเมืองเพชร	๕๐
๒.๔.๒ คุณค่าของนิราศเมืองเพชร	๕๓

**บทที่ ๓ การวิเคราะห์หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทองและ
นิราศเมืองเพชร**

๓.๑.	หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทอง	๖๐
๓.๑.๑	ไตรลักษณ์	๖๐
๓.๑.๒	หลักกรรม	๖๓
๓.๑.๓	อิทธิฐานธรรม ๔	๖๖
๓.๑.๔	สัมมาวาจา	๖๙
๓.๑.๕	กรรมทำให้งาม ๒	๗๒
๓.๑.๖	การไม่คบคนพาล	๗๕
๓.๑.๗	ศีล ๕ หรือ เบญจศีล	๘๐
๓.๑.๘	โลกธรรม ๘	๘๖
๓.๑.๙	ความกตัญญูกตเวที	๙๐
๓.๒.	หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศเมืองเพชร	
๓.๒.๑	ไตรลักษณ์	๙๓
๓.๒.๒	พรหมวิหารธรรม ๔	๙๕
๓.๒.๓	อิทธิฐานธรรม ๔	๙๗
๓.๒.๔	สัมมาวาจา	๙๙
๓.๒.๕	ความกตัญญูกตเวที	๑๐๐

**บทที่ ๔ การสังเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทอง
และนิราศเมืองเพชรมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย**

๔.๑	การประยุกต์ใช้กับปัจเจกบุคคล	๑๐๓
๔.๑.๑.	ปลูกฝังทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการศึกษาส่งเสริม การเรียนรู้และฝึกทักษะทางด้านภาษา	๑๐๔
๔.๑.๒.	งานวรรณกรรมมีอิทธิพลต่อแนวคิดและชีวิตของผู้อ่าน ลักษณะหนังสือบางเล่มสามารถเปลี่ยนแนวความคิด	๑๐๗

๔.๑.๓. อิทธิพลเป็นแรงบันดาลใจทำให้เกิด การสร้างศิลปกรรมด้านต่าง ๆ	๑๑๐
๔.๑.๔. เป็นบันทึกประวัติศาสตร์และสารคดี	๑๑๑
๔.๑.๕. งานวรรณกรรมช่วยกระตุ้นจินตนาการและ ให้ความบันเทิงใจ	๑๑๕
๔.๑.๖. สร้างจิตสำนึกที่ติงามทางด้านศีลธรรม	๑๑๖
๔.๑.๗. ปลุกฝังนิสัยรักการอ่านและฝึกทักษะในการอ่าน	๑๒๐
๔.๒ การประยุกต์ใช้กับครอบครัว	๑๒๒
๔.๒.๑. วรรณกรรมทำให้ครอบครัวมีกิจกรรมในการอ่านร่วมกัน	๑๒๓
๔.๓ การประยุกต์ใช้กับสังคม	๑๒๖
๔.๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับสังคม	๑๒๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๙
บรรณานุกรม	๑๔๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อ ชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๒๓ / ๔๔๘ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๒๓ หน้า ๔๔๘

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มฺ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณฑาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณฑาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณฑาสก (ภาษาไทย)
ม. อุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสกปาฬิ (ภาษาไทย)
สํ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
อง.ทก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จกกัฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ. ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.จ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.จริยา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ชาดกอรรถกถา (ภาษาไทย)

สร.ช.อ. (ไทย) = **อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก**
สังยุตตนิกาย สारตถปกาสินี ชั้นชวาวรรคอรรถกถา
(ภาษาไทย)

อภ.วิ. (ไทย) = **พระอภิธรรมปิฎก**
อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
อภ.สง. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ชัมมสังคณี (ภาษาไทย)

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : คุณค่าและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมของสุนทรภู่
: กรณีศึกษา นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร
- ผู้วิจัย : นางสาวเครือวัลย์ ศรีรัตนลัม
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พระสุธีธรรมานุวัตร ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.
: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พระมหาทวี มหาปัญญา, ป.ธ.๙, พธบ.,
ศน.ม., M. Phil., Ph.D.
: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต วิงวอน อ.บ., อ.ม., อ.ด.
- วันสำเร็จการศึกษา
: ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของนิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร (๒) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร และ (๓) เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร มาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า นิราศ เป็น เรื่องราวของกวี ที่พรรณนา ถึงการจากกันของคนรักเพื่อเดินทางไปในที่ต่าง ๆ เป็นต้น มักแต่งเป็นกลอนหรือโคลง เช่น นิราศนรินทร์ นิราศเมืองแกลง เป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีการแต่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และยังคงได้รับความนิยมแพร่หลายอยู่เสมอแม้ในสมัยปัจจุบัน การแต่งนิราศโดยทั่วไป อาจใช้รูปแบบของร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ เพราะความสำคัญไม่ได้อยู่ที่ลักษณะคำประพันธ์ แต่อยู่ที่เนื้อหาและกระบวนการพรรณนามากกว่า

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่พบในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร มีดังต่อไปนี้ คือหลักธรรมหมวด ไตรลักษณ์ หลักกรรม พรหมวิหารธรรม ๔ อริยฐานธรรม ๔ สัมมาวาจา ธรรมทำให้งาม ๒ (ขันติ และ โสรัจจะ) การไม่คบคนพาล ศีล ๕ หรือ เบญจศีล โลกธรรม ๘ และความกตัญญูกตเวที

วรรณกรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยสรุปได้ ๓ ด้านดังต่อไปนี้คือ (๑) การประยุกต์ใช้กับบุคคล วรรณกรรมก็คือผลงานทางด้านศิลปะที่มนุษย์ชื่นชอบ มนุษย์สร้างวรรณกรรมขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจของตนและผู้อื่น และศิลปะเหล่านี้มีส่วนช่วยเติมเต็มด้านจิตใจให้แก่มนุษย์ (๒) การประยุกต์ใช้กับครอบครัว หากครอบครัวเริ่มที่จะอ่านหนังสือด้วยกัน เป็นแนวทางที่ง่ายในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ กับลูก เพราะผู้ปกครองจะได้คิดค้นวิธีการเล่นกับลูกมาใช้ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัว และกระตุ้นพัฒนาการอย่างเป็นองค์รวม (๓) การประยุกต์ใช้กับสังคม วรรณกรรมนั้นถือเป็นกระจกแห่งยุคสมัย เนื่องจากสามารถสะท้อนภาพชีวิตของคนแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี เฉพาะหลักธรรม

เฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมทั้ง ๑๐ หมวดที่วิเคราะห์ได้จากนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรนั้น ล้วนเกี่ยวเนื่องกับการนับถือพระพุทธศาสนาและผูกพันกับการดำเนินชีวิตของคนไทย สุนทรภู่จึงได้สอดแทรกหลักธรรมเหล่านี้ในกวีนิพนธ์ของท่าน ซึ่งทำให้บทกวีนิพนธ์ทุกเรื่องของท่านมีคติได้อรรถรสทั้งทางคติโลกและคติธรรม

Thesis Title : The Value and The Principles of Buddhism as stated in the
Literary works of Sunthornbhu : A Case Study of Nirat
Phukhaothong and Nirat Muangphet

Researcher : Miss Kruawan Sriratanalim

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisor Committee

: Asst. Prof. Dr. Phra Suthithammanuvat Pali IX, M.A., Ph.D.

: Asst. Prof. Dr. Phra Phramaha Tawee Mahapanno (Lalong)
Pali. IX, M. Phil., Ph.D.

: Asst. Prof. Dr. Sauvanit Vingvorn, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation

: 11 March 2011

ABSTRACT

The objectives of this thesis are : (1) to study the background and the importance of Nirat Phukhaothong and Nirat Muangphet, (2) to analyze the Buddhist Principles as stated in Nirat Phukhaothong and Nirat Muangphet, and (3) to synthesize the Buddhist principles as stated in the two Literatures to Thai society.

The result of this study shows that the Nirat is a style of romantic origin; it describes the sorrows arising to the highborn characters who parted from ones near and dear to them and going on long journeys to fateful missions. These early Nirat were written in the Glon or Kloang form, for example, Nirat Narin or Nirat Muang Klaeng which are the literatures written in the early Ayutthaya period. Furthermore, it is still popular and demonstrative until the present time. In general, writing the Nirat may be composed in verse or prose, because the significance in writing does not the main point ; with the composition, but with the content and process describing the sorrows as a basis.

The principles of Buddhism as found in Nirat Phukhaothong and Nirat Muangphet are as follows: - the Three Characteristics of Existence, Kamma, Four Holy Abiding and the Virtues to be established in the mind, Right Speech, Gracing virtues, Not to associate with the fools, the Five Precepts, the Eight Wordly conditions, and the Gratefulness.

The Literature themselves would be beneficial to Thai society summarized as follows;-

1. Literary beneficial to person: Literature created by human being is the favorite art that the people use to satisfy themselves and others. The social art, thus, helps to fulfill their spirits;

2. Literary beneficial to family: if a family starts reading together, it is an easy way to create the relationship between father, mother and children, because the parents can create some games to play with their children; meanwhile, reading together can create the good relationship in the family and encourage children to develop their physical body and mind;

3. Literary beneficial to sociality: the Literature is assumed as a mirror of an age owing to the fact that the literature can very well reflect the daily and social lives.

Specially, the ten groups of Dhamma or the principles of Buddhism as stated and found in the said Nirat, all of them are in conformity to Thai faith and the way of life of many people.

Hence, these principles of Buddhism have been properly marked in Sunthonbhu's writings and thus inspire people both in the worldly and in the righteous living.

สุนทรภู่ เป็นมหากวีที่มีผู้รู้จักมากที่สุดและได้รับการยกย่องมากที่สุด^๒ มีชื่อเสียงในด้านสำนวนกลอนเป็นที่เลื่องลือจนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีฝีมือเป็นเลิศด้านการแต่งกลอนแปด และเป็น “กวีเอกของไทย”^๓ คนหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีที่มีจินตนาการกว้างไกล สร้างโครงเรื่องและเนื้อหาของนิทานได้อย่างน่าสนใจชวนแก่การติดตาม

จากการที่ท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือเกิดในรัชกาลที่ ๑ ถึงแก่กรรมในรัชการที่ ๔ ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้ให้สมญานามท่านว่า “สุนทรภู่รัตนกวีสี่แผ่นดิน” ตลอดอายุอันยืนยาวของท่าน ท่านมีความสามารถในการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่เป็นอมตะไว้ให้แก่คนไทยมากมายวรรณกรรมของสุนทรภู่บางเรื่องได้ยืมแต่ชื่อยังหาต้นฉบับไม่พบก็มี บางเรื่องหายสาบสูญไปไม่ได้ยืมชื่อเรื่องก็มี^๔ ผลงานที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้ที่โดดเด่น เช่น นิราศ ๙ เรื่อง^๕ นิทาน ๕ เรื่อง สุภาษิต ๓ เรื่อง บทละคร ๑ เรื่อง บทเสภา ๒ เรื่อง บทเห่กล่อม ๔ เรื่อง เป็นต้น และในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้เสนอต่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ให้ประกาศเกียรติคุณว่าสุนทรภู่เป็นบุคคลสำคัญของชาติไทย มีผลงานด้านวัฒนธรรมดีเด่นและเป็นกวีของประชาชนรวมทั้งให้องค์การแห่งนี้ช่วยเผยแพร่เกียรติคุณและผลงานของสุนทรภู่ไปยังสมาชิกทั่วโลกเนื่องในวาระครบรอบ ๒๐๐ ปีเกิดของสุนทรภู่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗^๖

แนวความคิดทางหลักธรรมในวรรณกรรมของสุนทรภู่ ได้แสดงความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติแห่งวิถีชีวิตมนุษย์ที่ตกอยู่ภายใต้ “กฎแห่งกรรม” ดังตัวอย่าง ขณะเดินทางไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทอง บรรยายลักษณะเจดีย์ที่เห็นในเวลานั้นว่าทรุดโทรมมาก จึงได้กล่าวเปรียบเทียบกับความไม่มั่นคงของชื่อเสียง เกียรติยศ และความ เป็น “อนิจจัง” ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีทั้ง สุข ทุกข์ ความสำเร็จ ความล้มเหลว ความ

^๒ คำปรารภของคณะกรรมการสร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่ในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ อ้างถึงใน พ.ณ. ประมวลฎมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล หจก., ๒๕๑๙), หน้า ๑๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐.

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, (กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๙), หน้า ๕๑.

^๕ เลข พ.ศ. นี้ผู้บันทึกเติมลงไว้ตามที่ระบุไว้ – ธนิต อยู่โพธิ์

^๖ มติชนรายวัน (๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๗) : หน้า ๑๑.

สมหวัง และความผิดหวัง คละเคล้ากันไป ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมของ พระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะป็นหลักไตรลักษณ์ ปฏิจจนมุปบาท กรรม การเวียน วายตายเกิด เป็นต้น จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมของสุนทรภู่ได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอน ของ พระพุทธศาสนาไว้เสมอ เป็นทั้งคติเตือนใจและสอนใจ ไม่ให้ตกอยู่ในความ ประมาทในชีวิต

นับได้ว่า สุนทรภู่เป็นทั้งจินตกวีและธรรมกวี ที่มีความคิด ความรู้ ความ เข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง มีความสามารถในการแทรกคติธรรมและ ปรัชญาไว้ในวรรณกรรมของท่านได้อย่างเหมาะสม ลึกซึ้ง คมคาย กลมกลืนกับเนื้อเรื่อง และเหตุการณ์ของวรรณกรรมนั้น ๆ คำสอนทั้งหมดล้วนทรงคุณค่าควรแก่การนำมา ปฏิบัติตามอย่างแท้จริง เพราะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย และใช้ได้ กับคนทุกชนชั้น ถือได้ว่าเป็น “วรรณกรรมชั้นยอด”

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน วรรณกรรมสุนทรภู่: กรณีศึกษานิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร” เพราะสมัย โบราณวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เพลงยาว นิราศ เหล่านี้ ต่างก็ให้อรรถรสในการอ่านที่แตกต่างกันไป ในวรรณกรรมของสุนทรภู่ นั้น ใช้ แนวทางในการแต่งเป็นแบบบันทึกเรื่องราวที่ได้พบเห็นในแต่ละวัน ผสมผสานกับ ความคิดที่มีและความรู้สึกกับสิ่งที่ได้พบเห็นลงไปด้วย ดังนั้น งานเขียนของท่านจึง สามารถสะท้อนภาพประวัติศาสตร์ จาริตประเพณี ความคิด ความเชื่อ และ วิธีการ ดำเนินชีวิตของคนยุคนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสุนทรภู่มี้อัตลักษณ์ในการเขียนเป็น ของตัวเองสูง ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำและสำนวนภาษาที่ใช้ก็เป็นแบบพื้น ๆ อ่านแล้ว สามารถเข้าใจได้ทันที แต่ก็มีควมลึกซึ้งจับใจผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง วรรณกรรมของสุนทรภู่ ได้รับความนิยมาจากผู้่านจำนวนมาก เพราะนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ขณะอ่านจนเป็นที่จดจำและกล่าวขานของบุคคลทุกเพศทุกวัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแล้ว อีกสิ่งหนึ่ง คือ งานเขียนของท่าน ยังแสดงถึงอัจฉริยภาพและภูมิปัญญาของกวีที่สามารถ เรียงร้อยถ้อยคำออกมาเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างงดงามลงตัวอีกด้วย ซึ่งมากกว่า ความสุข สนุกสนาน เพลิดเพลินที่ผู้อ่านได้รับแล้ว ยังได้รับความรู้ประเภทต่าง ๆ มากมายรวมไปถึงหลักธรรมแฝงที่อยู่ในเรื่องี่อ่านด้วย ผู้อ่านจะได้รับการสอนธรรมะไป ในตัวโดยไม่รู้ตัวตัวเองกำลังถูกสอน

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน วรรณกรรมสุนทรภู่ เรื่องนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ว่า มีประวัติ

ความเป็นมา ความสำคัญ แนวทางการนำเสนออย่างไร และจะสามารถนำหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมสุนทรภู่ มาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยปัจจุบันได้หรือไม่อย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของนิราศภูเขาทอง และนิราศเมืองเพชร

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร

๑.๒.๓ เพื่อสังเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของการแต่งวรรณกรรมเพื่อเปรียบเทียบกับหลักธรรมที่ปรากฏในหลักวรรณกรรม และอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมไทย โดยผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าจากหนังสือวรรณกรรมสุนทรภู่เรื่อง นิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร ในหนังสือ “ชีวิตและงาน ของ สุนทรภู่” ฉบับหนังสือชุดภาษาไทยของคุรุสภา (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่) และพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ประวัติความเป็นมาของนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ การสังเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทอง และนิราศเมืองเพชรมาใช้กับสังคมไทยในปัจจุบันได้แค่ไหนเพียงไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หลักธรรม หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งรวบรวมไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

วรรณกรรมสุนทรภู่ หมายถึง งานเขียนประเภทต่าง ๆ ของ สุนทรภู่ ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน นิราศ เพลงยาว แต่ในที่นี้หมายถึง นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้คำจำกัดความไว้ว่า

นิราศ ๑ ก. หมายถึง ไปจาก ะหระหน ปราศจาก

นิราศ ๒ น. หมายถึง เรื่องราวที่พรรณนาถึงการจากกันหรือจากที่อยู่ไปในที่ต่าง ๆ เป็นต้น มักแต่งเป็นกลอนหรือโคลง เช่น นิราศนรินทร์ นิราศเมืองแกลง^๗

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑. หนังสือ

คมทวน คันธนู กล่าวไว้ในหนังสือ พิเคราะห์วรรณคดีโดยวิธีประวัติศาสตร์ โดยวิธีประวัติศาสตร์ยุครัตนโกสินทร์ถึงแผ่นดินพระจอมเกล้า เล่ม ๒ สรุปได้ว่า เอกอัครกวีเท่าที่เมืองไทยเคยมีอยู่ ทั้งอดีตจรดปัจจุบัน คือ **สุนทรภู่** สามัญชนซึ่งสร้างผลงานไว้วางจรรยาขายชื่อเสียงให้ประเทศสู่สากล มีบุคคลหลากหลายได้เขียนถึงแง่มุมของสุนทรภู่ครบถ้วนกระบวนความ เนื่องจากชีวประวัติส่วนใหญ่ไม่ลำบากต่อการค้นหาและงานที่ทิ้งสืบทอดก็มีมากพอให้จับถอดออกเป็นรูปธรรมสัมบูรณ์กว่าคนอื่น ๆ การปฏิวัติแนวการเขียน นิราศ แต่เดิมรากเหง้านิราศแห่งกวีไทยเราจะพูดถึงสถานที่อิงเข้าหาหญิงคนรักเสมอ แล้วก็เวียนวนอยู่ตรงจุดนั้นมิได้หนีไปไหน มาเห็นผิดแปลกไปก็คือ นิราศกวางตุ้งสมัยธนบุรี ซึ่งผู้แต่งได้พูดถึงสภาพข้างทางฉีกออกโดยไม่พัวพันถึงหญิงคนรัก หากแต่ยังเขียนรวบรัดและติดยอเกียรติพระเจ้าตากมากเป็นพิเศษ สุนทรภู่ในช่วงเขียนยังพูดถึงหญิงคนรักค่อนข้างบ่อย กระนั้นก็ได้หลงลืมสะท้อนภาพธรรมชาติชีวิตกับปรัชญาความเชื่อลงไป จนภายหลังมีผู้เลียนแบบมากกลายเป็นนิราศอีกแนวหนึ่งซึ่งหักล้างนิราศแนว

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖. หน้า ๕๕๑.

เก่า (โคลงสี่+ร่ายพันเชิงพิศวาสโลดโผน) ลั่นเชิง สังกัดได้จากงานของเสมียนมี, หม่อมราชวงศ์, มหาเปรียญ (ฤกษ์) บางเรื่อง เป็นต้น^๔

ศาสตราจารย์ เจือ สตะเวทิน กล่าวไว้ในหนังสือ หนังสือสุนทรภู่กับงานนิพนธ์ อนุสรณ์ สุนทรภู่ ๒๐๐ ปี คนไทยหยิ่งที่มีสุนทรภู่ เหมือนชาวอังกฤษภาคภูมิใจที่มีเชกสเปียร์ และชาวเยอรมันปลื้มใจที่มีเกอเต แต่คนที่เข้าใจสุนทรภู่อย่างลึกซึ้งเห็นจะมีไม่มากนัก เพราะว่าในประเทศไทยการเขียนชีวประวัติบุคคลสำคัญยังไม่แพร่หลายเหมือนกับในนานาประเทศ จึงเห็นสมควรที่จะนำเสนอ “สุนทรภู่กับงานนิพนธ์” เพื่อชวนให้นักอ่านรู้จักสุนทรภู่ดีกว่าเดิม สุนทรภู่เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งซึ่งชาติเกิดทุนชาติไทยรับรองท่านในฐานะที่เป็นกวีคนสำคัญที่สุดคนหนึ่งของชาติ งานนิพนธ์ของท่านเป็นที่นิยมชมชื่นกันทั่วประเทศแทบเท่าทุกวันนี้ บทกลอนของท่านติดปากติดใจคนไทยทั้งหลาย ไม่แพ้บทเพลงและกวีนิพนธ์ของท่านเซอร์ รพินทรนาถกวี ซึ่งร้องกันก้องกังวานแม่น้ำคงคาอยู่ งานวรรณกรรมของท่านสุนทรภู่ไม่รู้จักตาย ท่านจึงสมกับนามว่าอมตกวีที่ชาติเกิดทุน สุนทรภู่เกิดมาเขียนหนังสือแท้ ๆ เขียนอย่างไร้จักเหน็ดไม่รู้จักเหนื่อย เขียนอยู่ ๔ รัชกาล เขียนอยู่ประมาณ ๕๐ ปี เขียนทุกหนทุกแห่งในบ้าน ในวัง ในวัด ในเรือเร็ว และแม้กระทั่งในคุก! ท่านเป็นคนทีอดเขียนหนังสือไม่ได้จริง ๆ ท่านว่า “นักเลงกลอนนอนเปล่าก็เศร้าใจ”^๕

ศาสตราจารย์ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์ ใน ลายแทงของสุนทรภู่ การที่จะรู้เรื่องหรือเข้าใจงานของสุนทรภู่ หรือ รู้จักตัวตนของสุนทรภู่ และคนข้างเคียง หรือ บริวาร จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามอ่านและแคะคีย์ และจำ และเปรียบเทียบ โดยเฉพาะกับพระอภัยมณีคำกลอน ที่สุนทรภู่แต่งคู่กับนิราศหลายเรื่อง จึงต้องพร้อมที่จะทำความเข้าใจอย่างกว้างขวาง และอย่างละเอียด ในงานของสุนทรภู่ทั้งหมด ทั้งที่เป็นสภาพนอกเรื่องดังกล่าว ซึ่งก็คือ ที่เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งประวัติศาสตร์ ตำนาน ตลอดจนภูมิศาสตร์ของบริเวณที่สุนทรภู่อยู่ หรือ ท่องเที่ยวไป นั่นคือ ทุกเรื่องของสุนทรภู่จึงดูเหมือนเป็นเรื่องเดียวกัน ในด้านประวัติของตัวท่านเอง เพียงแต่เป็นคนละตอน

^๔ คมทวน คันธนู, พิเคราะห์วรรณคดีโดยวิธีประวัติศาสตร์โดยวิธีประวัติศาสตร์ยุครัตนโกสินทร์ถึงแผ่นดินพระจอมเกล้า เล่ม ๒, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ มิ่งขวัญ, ๒๕๔๑).

^๕ ศาสตราจารย์ เจือ สตะเวทิน, สุนทรภู่ กับ งานนิพนธ์ อนุสรณ์ สุนทรภู่ ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๙).

เท่านั้น แต่ก็มีที่กล่าวซ้ำอยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ตาม การค้นคว้าทั้งหมดในเรื่องนี้จำเป็นต้องค่อยเป็นค่อยไป ในลักษณะต่อยอด”^{๑๐}

เปลื้อง ณ นคร กล่าวไว้ในหนังสือ *สุนทรภู่กับ งานนิพนธ์, อนุสรณ์ สุนทรภู่ ๒๐๐ ปี*

เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๗ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา ฯ สหประชาชาติมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ได้ประชุมพิจารณาหาบุคคลไทย ที่พึงยกย่องเชิดชูเกียรติดีเด่นในทางวัฒนธรรมของโลก เพื่อเสนอองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ในวาระครบร้อยปี ซึ่งได้ทำมาแล้ว ๔ ครั้ง ในครั้งที่ ๕ นี้ ที่ประชุมได้พิจารณาเห็นว่าสุนทรภู่เป็นรัตนกวีของไทยผลงานของสุนทรภู่ได้มีผู้จัดทำเป็นภาษาเยอรมัน เดนมาร์กและรัสเซีย จึงได้เสนอสุนทรภู่ให้ที่ประชุมยูเนสโกพิจารณา ที่ประชุมลงมติเห็นชอบยกย่องสุนทรภู่เป็นกวีเอกของโลกรัฐบาลจึงเห็นสมควรจัดงานเชิดชูเกียรติมหากวีผู้นี้ โดยให้ถือว่าตั้งแต่วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๘ ไปจน ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๙ เป็นปีสุนทรภู่ และมอบให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินงานนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งกรรมการทั้งโดยตำแหน่งและเป็นเอกชนรวม ๓๒ ท่าน ได้ประชุมกันครั้งแรกเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ณ ห้องประชุมกระทรวงศึกษาธิการ^{๑๑}

ศาสตราจารย์พันธุ์หญิงคุณหญิงผะอับ โปะชะกะฤษณะ กล่าวไว้ในหนังสือ *สุนทรภู่กับงานนิพนธ์ อนุสรณ์ สุนทรภู่ ๒๐๐ ปี* ผลงานของท่านนั้นปรากฏออกมาในรูปแบบที่ไม่เหมือนใคร รวบรวมว่าสุนทรภู่เข้าไปนั่งอยู่ในหัวใจของบุคคลสามัญ ไม่ว่าในด้านการใช้ภาษาศิลปะในการดำเนินเรื่อง แนวคิด สภาพชีวิตในสังคม อาจจะเป็นได้หรือไม่ว่า เพราะท่านเป็นกวีที่เป็นบุคคลสามัญ แต่ท่านเป็นผู้โชคดีที่ได้มีโอกาสเข้าไปอยู่ในวงของสังคมชั้นสูง ประกอบกับท่านเป็นคนเฉลียวฉลาด ช่างสังเกตและมีความคิดริเริ่ม และยังมีประสบการณ์ในชีวิตแบบ “**ชั่วเจ็ดที ดีเจ็ดหน**” ท่านจึงเข้าใจชีวิต สามารถผลิตผล

^{๑๐} ศาสตราจารย์ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์, *ลายแทงของสุนทรภู่*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด วันทูปริ้นท์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๘.

^{๑๑} เปลื้อง ณ นคร, *สุนทรภู่ กับ งานนิพนธ์ อนุสรณ์ สุนทรภู่ ๒๐๐ ปี*, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๙).

งานเป็นที่นิยมชมชื่นอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชนคนสามัญทั่วไปและยืนยงเป็นอมตะจนได้รับเกียรติอย่างสูงยิ่งดังปรากฏ^{๑๒}

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน *สุนทรภู่ มหากวีกระฎุมพี* นอกจากกลอนบทละครแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่างานของสุนทรภู่ที่เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้ทั้งหมด เป็นวรรณกรรมเพื่อการอ่าน สอดคล้องกับยุคสมัยที่มีผู้อ่านออกเขียนได้มากขึ้น มีคนที่มีเวลาว่างเพราะมีฐานะดีพอจะหาความเพลิดเพลินจากการอ่านได้มากขึ้น อันเป็น “ตลาด” ของผลิตภัณฑ์สุนทรภู่ รสนิยมของผู้อ่านเหล่านี้มิใช่เป็นอย่างเดียวกับชนชั้นสูงครึ่งอยุธยาซึ่งซาบซึ้งกับโคลงฉันทที่ใช้ศัพท์แสงสูง ๆ อัดแน่นความไวแน่นอนในบทประพันธ์สั้น ๆ เพื่อให้เกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์อย่างลึกซึ้ง การศึกษาและวิถีชีวิตของผู้อ่านของสุนทรภู่แตกต่างจากเจ้าศักดินาของอยุธยา เขาต้องการความบันเทิงใจอย่างง่าย ๆ ไม่ลึกซึ้งจนต้องเสียเวลาคิดนาน ๆ สิ่งที่คุณเหล่านั้นชื่นชอบในวรรณกรรมนั้น มีอยู่สามลักษณะ ได้แก่ นิยายสนุก ๆ ตื่นเต้น ผจญภัย และซิงรักหักสวาท การเดินทางท่องเที่ยวไปในที่แปลก ๆ และคำสั่งสอนพื้น ๆ เกี่ยวกับความดีซึ่งจะสามารถให้ผลตอบแทนได้ในชาตินี้^{๑๓}

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) กล่าวไว้ในหนังสือ ประวัติ สุนทรภู่ หรือถ้าเรียกตามราชทินนามอย่างเป็นทางการว่า **พระสุนทรโวหาร (ภู่)** นั้น ท่านหาได้เป็นนักรบ หรือวีรบุรุษจากสงครามใด ๆ ไม่ ทั้งมิได้เป็นพระราชวงศ์หรือพระยาพานทองใดๆ ที่มีบทบาทอันส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ การเมือง หรือการทหารของชาติสยามก็หาไม่ แต่เหตุที่มีคนส่วนใหญ่กล่าวถึงหรือสืบค้นประวัติชีวิตท่านนั้นก็ด้วยเพราะท่านเป็น “กวี” ที่สร้างงานอันลือเลื่องส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของคนทุกชนชั้นไม่เลือกว่าไพร่หรือผู้ดี ทั้งเรื่องราวชีวิตของท่านก็เองก็มีความน่าสนใจเรียกว่า “ครบรส” ไม่แพ้ชีวิตของตัวละครเอกในวรรณกรรมนิทานของท่านด้วยเหตุตั้งนี้ประวัติชีวิตของสุนทรภู่ จึงมีเสน่ห์ชวนให้นักวิชาการผู้หลงใหลและพิสมัยในวรรณคดีได้ศึกษาและค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง ความจริงหากจะถามว่าใครเรียบเรียงประวัติชีวิตของสุนทรภู่ขึ้นเป็นคนแรก คงจะต้องตอบว่า คือ **ตัวสุนทรภู่** ด้วยเพราะสุนทรภู่ได้

^{๑๒} ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ ไปชะกฤษณะ, *สุนทรภู่ กับ งานนิพนธ์ อนุสรณ์ สุนทรภู่ ๒๐๐ ปี*, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๙.)

^{๑๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์ ล้อม เฟ็งแก้ว ไมเคิล ไรท์ และ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *สุนทรภู่ มหากวีกระฎุมพี (ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ)*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๔๕).

แทรกเรื่องราวของชีวิตตัวเองผ่านในงานวรรณกรรมของท่าน ทั้งในวรรณกรรมนิทาน โดยเฉพาะเรื่อง **พระอภัยมณี**^{๑๔}

ภิญโญ ศรีจำลอง กล่าวไว้ในหนังสือความยิ่งใหญ่แห่งวรรณคดีรัตนโกสินทร์ พระสุนทรโวหาร (ภู่) ได้สร้างแบบแผนของกลอนขึ้นใหม่ เพื่อใช้แต่งวรรณคดีต่าง ๆ ของท่าน เป็นที่นิยมแพร่หลายตั้งแต่สมัยนั้นมาจนถึงปัจจุบันมีการเรียกกลอนสุภาพตามแบบของท่านว่ากลอนแปด เพราะวรรคหนึ่งท่านกำหนดให้มี ๘ คำอย่างแน่ชัด ทั้งยังกำหนดเสียงจัตวาและเสียงสามัญทำวรรคต่าง ๆ ไว้แน่นอน นอกจากนั้นยังกำหนดการสัมผัสไว้แน่ชัด และเพิ่มการสัมผัสสระภายในวรรคไว้ตามตำแหน่งจนสามารถทำให้เห็นว่าแตกต่างกับวิธีการกลอนแต่เดิมอย่างตรงกันข้าม นอกจากนั้นยังมีผู้เรียกกลอนแบบของพระสุนทรโวหาร (ภู่) ว่ากลอนตลาด เพราะท่านใช้ถ้อยคำพื้น ๆ ที่สามัญชนทั่วไปพูดกันในชีวิตประจำวันมาแต่ง ซึ่งแตกต่างกับบทกลอนของกวีท่านอื่นที่มีถ้อยคำชั้นสูงปะปนอยู่มาก สิ่งที่น่าสนใจที่สุดก็คือ ในการแต่งเรื่องพระอภัยมณีนี้ พระสุนทรโวหาร (ภู่) มีความคิดใหม่หลายด้านล้ำยุคล้ำสมัยของท่าน เช่น การเทิดทูนวิชาความรู้และศิลปะว่าเป็นสิ่งสำคัญ สามารถจะนำผู้รู้เชี่ยวชาญไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้ การให้พระเอกของเรื่องคือ พระอภัยมณีเชี่ยวชาญการเป่าปี่หรือวิชาดนตรีศรีสุวรรณเชี่ยวชาญกระบี่กระบอง หรือวิชาอาวุธ ตลอดจนนางสุวรรณมาลีเรียนรู้เรื่องวิธีทำสงครามและนางวาสิรีรบสู้เรื่องยุทธวิธีหรือตำราพิชัยสงคราม นางละเวงเรียนรู้เรื่องการปกครองและกลอุบายต่าง ๆ นับเป็นความคิดก้าวหน้าอย่างยิ่งสำหรับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๑๕}

ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้อธิบายถึงลักษณะการศึกษาวรรณคดีไทยว่า การเรียนวรรณคดีตามหลักสูตรक्रमัธยมและปริญญาอักษรศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเรานับว่าอยู่ในขั้นสูงเพราะมีคำอธิบายศัพท์กว้างขวาง และมีการค้นคว้าที่เกี่ยวกับเนื้อเรื่อง ความคิด และรสของบทประพันธ์มากขึ้น ทำให้เข้าใจวรรณคดีชัดเจนยิ่งขึ้น ไม่ควรอ่านวรรณคดีเพื่อฆ่าเวลาหรือเพื่อความเพลิดเพลินเท่านั้น เพราะผู้แต่งมิได้มุ่งจะให้ความเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว ส่วนการอ่านเพื่อหาเฉพาะเรื่องที่ถูกกับนิสัยและอารมณ์ของตน ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ลงความเห็นว่าการศึกษาวรรณคดีที่แท้จริง คือ

^{๑๔} พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), **ประวัติสุนทรภู่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานเฉลิมพระเกียรติคุณสุนทรภู่ : ๒๒๒ ปี มหากวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑).

^{๑๕} ภิญโญ ศรีจำลอง, **ความยิ่งใหญ่แห่งวรรณคดีรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ปิรามิด, ๒๕๔๘). หน้า ๗.

พยายามทำความเข้าใจกับบทประพันธ์ให้ทะลุปรุโปร่ง เราควรทำความเข้าใจและมองชีวิตหลากหลายในวรรณคดี ในฐานะที่ช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ของชีวิต ขณะเดียวกันเรายังต้องศึกษาวรรณคดีในฐานะที่เป็นศิลปะเป็นของงามอีกด้วยนั่นคือ ต้องรู้กฎเกณฑ์ธรรมชาติและเทคนิคของการประพันธ์วรรณคดีชนิดนั้น ๆ ด้วย และหากจะต้องการประเมินค่าวรรณคดีให้ถูกต้องและได้ผลดียิ่งขึ้นแล้ว เราจำเป็นจะต้องรู้ว่ากวีได้บรรลุผลสำเร็จสมความมุ่งหมายหรือไม่ และต้องรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และศิลปะในเวลาประพันธ์เรื่องนั้น ๆ ด้วย^{๑๖}

๑๐. สมบัติ จันทรวงศ์ วิเคราะห์ชีวิตและงานของสุนทรภู่ สรุปได้ว่าสุนทรภู่มีความเชื่อตามคติทางพุทธศาสนาว่า ชีวิตในโลกนี้คือ การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกหรือจักรวาลที่เราอาศัยอยู่นี้ ถูกควบคุมโดยอำนาจของบุญกรรม แต่ในทัศนะของสุนทรภู่เห็นว่า ชีวิตในปัจจุบันคือ ชีวิตที่มีความหมาย แต่ชีวิตในโลกหมายถึง ชีวิตในสังคมมนุษย์ ชีวิตที่แท้จริงคือ ชีวิตที่บุคคลอยู่ร่วมกับผู้อื่น ไม่ใช่ชีวิตที่อยู่โดดเดี่ยวกับธรรมชาติ การอยู่ตามลำพังนอกสังคมนั้นเป็นสิ่งที่จะนำมาเปรียบเทียบกับชีวิตในสังคมมนุษย์ไม่ได้เลย^{๑๗}

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยอื่น ๆ

พระมหาคลองธรรม ธมฺมาโก (โอชาผล) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม” โดยสรุปไม้ เมืองเดิม กล่าวถึงศาสนพิธีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันในวรรณกรรม เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันธรรมสวนะ ตรงกับที่พุทธศาสนิกชนไทยปฏิบัติกันอยู่ในชีวิตจริงอันเป็นการสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตไทยผ่านทางวรรณกรรม หลักธรรมในพระพุทธศาสนาไม้ เมืองเดิมกล่าวว่าโลกียธรรมเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องประสบไม่มีใครหนีพ้น แต่ทว่าโลกุตระธรรมนั้นไม้

^{๑๖} อ่างใน ผศ. ศาสตราจารย์สายทิพย์ นุกูลกิจ, *วรรณคดีวิจารณ์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๕), หน้า ๓ - ๔.

^{๑๗} สมบัติ จันทรวงศ์, *โลกทัศน์ของสุนทรภู่*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒๑ - ๒๒๓.

เมืองเดิม สื่อตามความเข้าใจของชาวบ้านทั่วไปที่คิดว่า "นิพพาน" นั้น ปัจจุบันไม่มีใครสามารถบรรลุได้แล้ว ซึ่งเป็นการเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความจริง^{๑๙}

พระมหาชาญ จันทาโก (ระหาร) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง "หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมสุภาษิตสุนทรภู่" โดยสรุปหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับปัจเจกบุคคล ได้แก่ อปปมาทะ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต ธรรมอันทำให้งาม ๒ อกุศลมูล ๓ กุศลมูล ๓ ปัญญา ๓ รัตนะ ๓ และสังฆธรรม ๓ เป็นธรรมที่อำนวยความสะดวกและความสุขแก่บุคคลที่ยึดถือปฏิบัติตาม ยังส่งผลกระทบต่อครอบครัวและสังคมอีกด้วย เพราะว่าเมื่อคนดีแล้ว ครอบครัวและสังคมก็ย่อมดีตามไปด้วย^{๑๙}

พระมหาปริชา มโหสถ (เส็งจิ้น) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง "อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย" โดยสรุป แสดงถึงอิทธิพลที่มีต่อสังคมนั้น พบว่า ปัญญาสชาดกมีอิทธิพลต่อการเผยแผ่ ศาสนธรรม ทั้งในระดับความเชื่อ พิธีกรรม หลักธรรมระดับศีลธรรมและโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ปัญญาสชาดกยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของสังคม โดยเป็นแหล่งบ่อเกิด "วิถีปฏิบัติ" ต่าง ๆ ของสังคมไทยมากมาย ทั้งส่วนที่เป็นวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน และส่วนที่เป็นผลมาจากหลักการของพระพุทธศาสนา ส่วนในทางด้านที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทยและการละคร พบว่า มีชาดกอย่างน้อย ๒๑ เรื่องที่เป็น "ต้นแบบ" ของวรรณกรรมร้อยกรองของไทยจำนวน ๖๓ เรื่อง ปัญญาสชาดกยังเป็นต้นกำเนิดของบทละครในสมัยต่าง ๆ รวมทั้งเป็นต้นแบบเรื่องละครทางโทรทัศน์และรวมถึงเป็นภาพยนตร์ด้วย^{๒๐}

พระมหาวิเชียร สิริวิฑูโณ (ไกรฤกษ์ศิลป์) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง "หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราจันท์วรรณพฤติ พระนิพนธ์สมเด็จพระ

^{๑๙} พระมหาคลองธรรม ฐมาโก (โอชาผล), "ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๙} พระมหาชาญ จันทาโก (ระหาร), "หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมสุภาษิตสุนทรภู่", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒)

^{๒๐} พระมหาปริชา มโหสถ (เส็งจิ้น), "อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” โดยสรุป หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณพฤติที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์นั้น ล้วนเป็นธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธศาสนิกชน เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์แก่ตนเองและผู้อื่น ตำราฉันท์นี้มีเนื้อหาประกอบด้วยอคติ ๔ มิตรเทียม ๔ มิตรแท้ ๔ คีล ๕ อบายมุข ๖ กุศลกรรมบถ ๑๐ ภรรยา ๗ จำพวก สตรี ๒๐ จำพวก มงคล ๓๘ ประการ และ ราชวสตีธรรม ซึ่งมีคุณค่าต่อสังคมไทยด้านการดำเนินชีวิต (การครองตน) ครอบครัว สังคมและเศรษฐกิจ การปกครองและพระพุทธศาสนา^{๒๑}

พระมหาสุชาติ สุชาติ (สมมาตร) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมและวิธีการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในลิลิตตะเลงพ่าย” โดยสรุป ในส่วนของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณคดีลิลิตตะเลงพ่ายนั้น มี ๘ ประการ คือ (๑) ทศพิชราชธรรม (๒) จักรวรรดิวัตร (๓) ไตรลักษณ์ (๔) มงคล ๓๘ (๕) กรรม (๖) ราชสังคหวัตถุ (๗) ราชพละ ๕ (๘) ทิศ ๖ ในส่วนที่ว่าด้วยการศึกษาถึงวิธีการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ประพันธ์ได้นำรูปแบบและวิธีการในการประกาศหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ชาญฉลาดอย่างยิ่ง โดยการนำประวัติศาสตร์มาบรรยายได้อย่างมีอรรถรสมีหลักธรรมสอดแทรก ทำให้ผู้อ่านได้รับคติธรรมไปพร้อมกันโดยไม่เกิดความเบื่อหน่าย ลิลิตตะเลงพ่ายจึงเป็นเสมือนแหล่งขุมทรัพย์ทางปัญญาที่ผู้รู้สามารถค้นหาอาหารทางความคิดในด้านต่าง ๆ ได้ทุกด้าน ไม่ว่าจะศึกษาเพื่อทราบถึงประวัติศาสตร์ชาติไทย วัฒนธรรม วิถีชีวิต หลักธรรม คติธรรม หรือความบันเทิง^{๒๒}

พระมหาสุรเดช สุรสกุลโก (อินทศักดิ์) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย” โดยสรุป แม้ความเชื่อของคนในสังคมไทยส่วนใหญ่ จะได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่อีกส่วนหนึ่ง ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงความเชื่อเรื่องผีसांगเทวดา และภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อของ

^{๒๑} พระมหาวิเชียร สิริวิฑูโน (ไกรฤกษ์ศิลป์), “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณพฤติ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๒๒} พระมหาสุชาติ สุชาติ (สมมาตร), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมและวิธีการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในลิลิตตะเลงพ่าย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

คนไทยโบราณ โดยมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสรุป จะเป็นความเชื่อในลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ทั้งในชีวิตจริง ก็ไม่อาจแยกออกจากกันได้^{๒๓}

พระมหาสนิท อนุจารี (สุขหิรัญย์) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย : ศึกษาเฉพาะกรณีศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภาวดีพระร่วง” โดยสรุป ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่สามเป็นต้นมา ได้แผ่ขยายประดิษฐานมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย จากกรณีศึกษาศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภาวดีพระร่วงแสดงให้เห็นชัดว่า พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองมาก พระสงฆ์มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและมีข้อวัตรปฏิบัติเป็นที่น่าศรัทธาเลื่อมใส พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยทรงอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ทรงเป็นครูอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความรู้คู่คุณธรรม ให้รู้จักบาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ ธรรม-อธรรม เป็นต้น และทรงเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ประชาชน ส่วนชาวสุโขทัยก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีความเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรมเป็นนิจ ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาจะสมาทานรักษาศีลกันทุกคน และยังประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างดี^{๒๔}

พระสมชาติ จิตปัญญา (เครือห้อย) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาเรื่อง อ้ายร้อยยอด” โดยสรุป เนื้อหามุ่งสอนจริยธรรมในระดับชาวบ้านโดยผ่านสื่อความบันเทิง เพื่อให้รู้หลักการในการดำเนินชีวิตประจำวันให้ถูกต้องเหมาะสม โดยเฉพาะเรื่องของศีลที่เป็นจริยธรรมพื้นฐานของบุคคลทั่วไป และหลักของการอยู่ร่วมกันในหัวข้อจริยธรรมเรื่องทิศหก พร้อมทั้งสอดแทรกจริยธรรมอื่น ๆ ที่มีส่วนสนับสนุนการทำความดีของคนในสังคม ผู้แต่งได้ใช้ภาษาเรียบง่ายความหมายของจริยธรรมตรงกับความต้องการสื่อไปยังผู้ฟัง การสื่อ

^{๒๓} พระมหาสุรเดช สุรสกโก (อินทศักดิ์), “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๒๔} พระมหาสนิท อนุจารี (สุขหิรัญย์), “พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย : ศึกษาเฉพาะกรณีศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภาวดีพระร่วง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

จริยธรรมของผู้แต่งเป็นไปอย่างประณีต ผู้ฟังไม่มีความรู้สึกว่าคุณสอนกลับมีความรู้สึกว่าคุณสอนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำที่ต้องปฏิบัติ วรรณกรรมคำขอ เรื่องอ้ายร้อยยอด สะท้อนให้เห็นคุณค่าของสังคมล้านนาในอดีต ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างของสังคม แต่ก็ไม่เกิดปัญหาในเรื่องความขัดแย้ง เนื่องจากได้รับการขัดเกลาจากจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จึงนับว่าวรรณกรรมคำขอเรื่องอ้ายร้อยยอด เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่ามากเรื่องหนึ่งในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นเป็นสื่อช่วยขัดเกลาจริยธรรมให้กับสังคม^{๒๕}

แม่ชีปาริชาติ ทองนพคุณ ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี” โดยสรุป หลักพุทธธรรมในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นจริยธรรมซึ่งบุคคลควรประพฤติในสังคม และส่วนที่เป็นสัจธรรมซึ่งเป็นความจริงของโลกและชีวิต เป็นหลักธรรมคำสอนที่ควรแก่การศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะหลักคำสอนถึงความทุกข์ของมนุษย์ เพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์ย่อมมีความทุกข์ที่ต้องแก้ไขด้วยวิธีที่ถูกต้องวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี สะท้อนให้เห็นถึงความทุกข์ของตัวละครที่เนื่องมาจากตัณหาของมนุษย์^{๒๖}

ฐิติรัตน์ อินธนู ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนสุนทรภู่” โดยสรุป เพื่อศึกษามุมมองของผู้แต่งและตัวละครรวมทั้งปัจจัยที่ก่อให้เกิดมุมมอง โดยศึกษาจากนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ ๔ เรื่อง คือ โคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ และพระอภัยมณี จากการศึกษาพบว่า สุนทรภู่ใช้มุมมองเพื่อสนับสนุนความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์สำคัญภายในเรื่อง โดยมุมมองจะทำหน้าที่แสดงความคิดเห็นสนับสนุน หรือคัดค้านการกระทำของตัวละครสำคัญนั้น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของตัวละครภายในเรื่อง และวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของตัวละครอื่น ทั้งการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของตัวละครอื่น ทั้งการวิพากษ์วิจารณ์ที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มักแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ตนได้ประสบมา และ การ

^{๒๕} พระสมชาติ จิตปัญญา (เครือน้อย) , “จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาเรื่อง อ้ายร้อยยอด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๖).

^{๒๖} แม่ชีปาริชาติ ทองนพคุณ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

วิพากษ์วิจารณ์เพื่อแสดงให้เห็นจุดประสงค์บางประการที่ผู้แต่งสื่อผ่านนิทานทั้ง ๔ เรื่อง การใช้มุมมองของตัวละครในการวิเคราะห์วิจารณ์นิทานคำกลอนของสุนทรภู่มีส่วนช่วยให้เห็นความสมจริงและแง่มุมต่าง ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวละครได้หลากหลายและลุ่มลึกยิ่งขึ้น^{๒๗}

ดวงทิพย์ โรจน์กิตติการ ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิ” โดยสรุปเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องจอมจักรพรรดิโศก เป็นเรื่องราวชีวิตของจอมจักรพรรดิโศก ตั้งแต่พระราชสมภพจนถึงสวรรคต ในระหว่างพระชนม์ชีพ พระองค์ต้องประสบกับความทุกข์ ความสุข ความสมหวังและความผิดหวัง ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสลับกันเข้ามาในพระชนม์ชีพของพระองค์ จนบั้นปลายของพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงดำเนินชีวิตตามครรลองของพระพุทธศาสนา ทรงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปบริหารประเทศ ทรงใช้ตราธรรมจักรเป็นตราแผ่นดิน ทรงอุปถัมภ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังหลาย ๆ ประเทศ จนกระทั่งพระพุทธศาสนาได้แผ่ไพศาลกว้างไกลไปทั่วโลกอย่างที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน หลักธรรมและทัศนะชีวิตที่ซึมแทรกอยู่ทั่วตลอดในเนื้อหาของหนังสือ หากบุคคลนำมาประพฤติปฏิบัติจะอำนวยผลให้ได้รับความสุข ความสงบ ความเย็นใจ^{๒๘}

ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ ได้ศึกษาไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องลีลาวดี” โดยสรุปหลักธรรมที่นำเสนอในนวนิยายเรื่องลีลาวดีแบ่งเป็น ๒ ประเด็น คือ หลักธรรมในส่วนที่เป็นจริยธรรมซึ่งเป็นจริยธรรมซึ่งเป็นบุคคลควรประพฤติในสังคม ได้แก่ ความกตัญญู ความเสียสละ ความเมตตาและให้อภัย ความสันโดษ ความรัก และกัลยาณมิตร เป็นต้น และหลักธรรมที่เป็นสัจธรรม ได้แก่ ขันธ์ ๕ อริยสัจ ๔ สติปัฏฐาน ๔ ไตรลักษณ์ และปัจจุสมุปบาท ซึ่งล้วนแต่เป็นหลักธรรมที่ควรแก่การศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะหลักคำสอนถึงความทุกข์ของมนุษย์ที่เป็นแนวคิดของนวนิยายเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาสอนเป็นประการแรก เพราะในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นย่อมมีความทุกข์มาเกี่ยวข้อง ที่มนุษย์ต้องแก้ไขด้วยวิธีที่ถูกต้อง เพราะสาเหตุแห่ง

^{๒๗} รัฐิรัตน์ อินทรู, “การวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนสุนทรภู่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘).

^{๒๘} นางดวงทิพย์ โรจน์กิตติการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ความทุกข์มีมากมาย ซึ่งนวนิยายเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นความทุกข์ของตัวละครที่เนื่องมาจากความรักหลายรูปแบบของปुरुชน คุณค่าของนวนิยายเรื่องลีลาวดีในด้านสังคมไทย แสดงให้เห็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ไม่มีการถือชนชั้นวรรณะของบุคคล เพราะคนจะดีหรือเลวนั้นขึ้นอยู่กับความประพฤติ รวมถึงให้แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ซึ่งถือได้ว่าเป็นความสามารถของผู้ประพันธ์ ที่ได้นำความเชื่อและความศรัทธาที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจของชาวพุทธมาเป็นแรงจูงใจให้เกิดการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี^{๒๙}

เหรียญทอง สมศักดิ์ ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิจารณ์แนวความคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่ โดยสรุป **สุนทรภู่** ว่ามีทัศนะที่เน้นให้มนุษย์มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดในโลกและให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง สุนทรภู่สอนให้มนุษย์คิดและกระทำในสิ่งที่เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและส่วนรวม อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่ มีลักษณะสอดคล้องกับจริยปรัชญาแบบมนุษยนิยมอย่างแท้จริง จึงเห็นว่า ควรนำแนวความคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่มาใช้ในการพัฒนาส่งเสริมจริยธรรมในสังคมไทย และควรยกย่องจินตกวีสุนทรภู่ว่า เป็นนักปรัชญาฝ่ายมนุษยนิยมที่สำคัญคนหนึ่งของโลก^{๓๐}

จากการทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด จะเห็นได้ว่าไม่มีเรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมของสุนทรภู่เรื่องนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง **“หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมของสุนทรภู่ : กรณีศึกษานิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร”**

^{๒๙} นางทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องลีลาวดี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๓๐} นางสาวเหรียญทอง สมศักดิ์, “การศึกษาเชิงวิจารณ์แนวความคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙).

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ จะวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก หนังสือพุทธธรรมและเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ในส่วนที่เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา และวรรณกรรมสุนทรภู่ เรื่อง นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชร

๑.๗.๒ ศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลจากวรรณกรรมสุนทรภู่เรื่องนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่^{๓๑}

๑.๗.๓ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) มี หนังสือตำรา เอกสารที่เป็นงานเขียนและวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๔ ศึกษาข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาด้วยการวิเคราะห์ ตีความ รวบรวม เรียบเรียงนำเสนอผล ของการวิจัยด้านเอกสาร

๑.๗.๕ นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารมาประมวล และสรุปผลตีพิมพ์นำเสนอในรูปแบบของงานวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาและความสำคัญของนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร

๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน นิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร

๑.๘.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรกับสังคมไทยในปัจจุบัน

^{๓๑} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘ หนังสือภาษาไทยของคุรุสภา, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของ สกสค., ๒๕๕๐).

บทที่ ๒

การศึกษาวรรณกรรมของสุนทรภู่

๒.๑ ประวัติสุนทรภู่

พระสุนทรโวหาร (ภู่) ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันเป็นสามัญว่า “สุนทรภู่” นั้น เกิดในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์เมื่อ ณ วันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๔๘ เวลาเช้า ๒ โมง ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙^๑

บิดามารดาของสุนทรภู่ชื่ออะไรนั้นไม่มีใครรู้ แต่ว่าบิดาของสุนทรภู่เป็นชาวบ้านกร่ำ ในอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ฝ่ายมารดาเป็นชาวเมืองอื่น^๒ มาอยู่ด้วยกันในกรุงเทพฯ สุนทรภู่เกิดภายหลังการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ๔ ปี หลังจากนั้นบิดากับมารดาของสุนทรภู่ก็หย่าขาดจากกัน บิดากลับออกไปบวชอยู่ที่เมืองแกลง ฝ่ายมารดาได้สามีใหม่มีลูกหญิงอีก ๒ คน ชื่อฉิม และ ชื่อนิม แล้วได้เป็นนางนมพระธิดาในกรมพระราชวังหลัง และสุนทรภู่เองก็ได้ถวายตัวเป็นข้าในกรมพระราชวังหลังตั้งแต่วัยเด็ก

การศึกษาของสุนทรภู่ ได้เล่าเรียนในสำนักวัดชีปะขาว ซึ่งได้รับพระราชทานนามในรัชกาลที่ ๔ ว่า วัดศรีสุदारาม ที่ริมคลองบางกอกน้อย มีความรู้ทำงานเสมียนได้ และได้เคยเป็นเสมียนนายระวางกรมพระคลังสวน แต่มีนิสัยไม่ชอบทำการทำงานอย่างอื่น นอกจากแต่งบทกลอน ถนัดแต่งบทดอกสร้อยสักว่าได้แต่ยังหนุ่ม

^๑ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : องค์การการค้าของ สกสค., ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^๒ ฉันทน์ ขาววิไล สันนิษฐานว่า เชื้อสายของสุนทรภู่ เดิมเป็นขุนนางหรือคหบดีชาวกรุงศรีอยุธยาอพยพมาในรุ่นปู่ของสุนทรภู่ เมื่อคราวกรุงศรีอยุธยาแตก มาตามสายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และคงมีตำแหน่งหน้าที่ราชการในสมัยกรุงธนบุรี ส่วนมารดาของสุนทรภู่ นั้นคงสืบเชื้อสายมาจากผู้อพยพคราวกรุงศรีอยุธยาแตกเช่นกัน แต่คงมาทางสายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ต่อมาสุนทรภู่ได้ลอบรักใคร่กับหญิงชาววังท่านหนึ่งชื่อแม่จัน เรื่องนี้ทำให้สุนทรภู่และแม่จันถูกกริ้วต้องเวรจำทั้งหญิงชาย แต่ติดคุกอยู่ไม่นานนักก็พ้นโทษ คาดว่าพ้นโทษเมื่อกรมพระราชวังหลังทิวงคตใน พ.ศ. ๒๓๔๙ สุนทรภู่จึงออกไปหาบิดาที่เมืองแกลง แต่งนิราศเมืองแกลง ซึ่งเป็นนิราศเรื่องแรกของสุนทรภู่เมื่อไปคราวนี้^๓ จากวันเดือนปีเกิดของสุนทรภู่คำนวณอายุแล้วคงแต่งนิราศเมืองแกลงตั้งแต่อายุประมาณ ๒๑ ปี

สุนทรภู่ไปเมืองแกลงคราวนั้น ออกจากกรุงเทพฯ ในเดือน ๗ เดินทางโดยเรือประทุน มีลูกศิษย์แจวไปด้วย ๒ คน และมีคนขี้น้ำชาวเมืองระยองรับนำทางช่วยแจวอีกคนหนึ่ง เดินทางไปทางคลองสำโรงและคลองศิระชะระเข้ ออกปากน้ำบางปะกง ไปขึ้นบกที่บางปลาสร้อย จังหวัดชลบุรี แล้วเดินบกต่อไป

เดินบกไปจนถึงวัดที่บิดาบวชอยู่ ณ เมืองแกลง สุนทรภู่กล่าวในนิราศว่าเวลานั้นบิดาบวชมาได้ ๒๐ พรรษา และ บิดาที่บวชอยู่ “เป็นฐานานุกรมประเทศอธิบดี จอมกษัตริย์มัสการขนานนาม เจ้าอารามอารัญธรรมรังษี” ดังนี้ สันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นฐานานุกรมของพระครูธรรมรังษี เจ้าคณะเมืองแกลง มิใช่ได้เป็นตำแหน่งพระครูเอง^๔ ที่สุนทรภู่เดินทางไปหาบิดาคงคิดจะไปบวช เพราะเวลานั้นอายุครบอุปสมบทพอดี และจะล้างอุปมงคลที่ต้องถูกจำคุกด้วย แต่ยังไม่ทันได้บวชก็ป่วยเป็นไข้ป่าเสียก่อน อาการปางตายต้องรักษาตัวอยู่ร่วมเดือนจึงหาย พอหายก็เดินทางกลับเข้ามานครุงเทพ ในเดือน ๙ รวมเวลาที่สุนทรภู่ออกไปเมืองแกลงคราวนั้นประมาณ ๓ เดือน

ประวัติของสุนทรภู่ เมื่อกลับจากเมืองแกลงแล้วมีอยู่ในนิราศพระบาทว่า มาเป็นมหาดเล็กพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระโอรสพระองค์น้อยของกรมพระราชวังหลัง ซึ่งทรงผนวชอยู่ ณ วัดระฆัง^๕ ในตอนนี้องสุนทรภู่ได้ย้ายมาอยู่ที่พระราชวังหลังและได้แม่จันเป็นภรรยา แต่สุดท้ายภรรยาที่ชื่อจันหย่าขาดจากกันกับสุนทรภู่ แล้วไปมีสามีใหม่

^๓ กรมพระราชวังหลังทิวงคตเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปลาย พ.ศ. ๒๓๔๙ สุนทรภู่ออกไปหาบิดาที่เมืองแกลง เมื่อราวเดือน ๗ พ.ศ. ๒๓๕๐ กลับจากเมืองแกลง เมื่อเดือน ๙ และแต่งนิราศเมืองแกลงในคราวนี้

^๔ จันท์ ขำวิไล ว่า บิดาของสุนทรภู่มีสมณศักดิ์ เป็นพระครูธรรมรังษี เจ้าคณะแขวงอำเภอเมืองแกลง และเป็นเจ้าอาวาสวัดป่า

^๕ กล่าวกันมาว่า เพราะเป็นพระองค์เจ้าองค์แรกที่ประสูติแต่ประติฐานพระราชวงศ์นี้ จึงได้พระนามว่าปฐมวงศ์ แต่ทรงผนวชอยู่ตลอดพระชนมายุ และสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

นอกจากภรรยาชื่อจันกับชื่อนิ่ม ๒ คน สุนทรภู่ยังมีคู่รักระบุชื่อไว้ในนิราศอีกหลายคนว่าเป็นภรรยาบ้าง เป็นหญิงที่ไม่ใช่ภรรยาบ้าง แต่ก็ไม่ได้อยู่กับใครยืดยาวสักคนเดียว

สุนทรภู่ได้เข้ารับราชการเพราะ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทอดพระเนตรเห็นสำนวนกลอนของสุนทรภู่ขณะสอบสำนวนหาตัวผู้ทึ่งหนังสือ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เอาตัวมารับราชการเป็นอาลักษณ์ เมื่อสุนทรภู่ได้เป็นอาลักษณ์แล้วก็ได้สร้างความชอบในหน้าที่ ในสมัยนั้นกำลังทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ถึงตอนนางสีดาผูกคอตาย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงติบทเกาว่าตรงนี้กว่าหนุมานจะเข้าไปแก้ไขได้ใช้เวลานานเกินไป นางสีดาคงจะตายเสียก่อน บทที่ทรงพระราชนิพนธ์ใหม่ จึงคิดจะให้หนุมานเข้าไปแก้ไขได้โดยรวดเร็ว แต่งบทนางสีดาว่า

จึงเอาฝ่าผูกพันกระสันรัด   เกี่ยวระหวัดไว้กับกิ่งโคกใหญ่

แต่เกิดขัดข้องว่า จะแต่งบทหนุมานอย่างไรให้แก่นางสีดาได้โดยเร็ว สุนทรภู่แต่งต่อไปว่า

ชายหนึ่งผูกศออรไท   แล้วทอดองค์ลงไปจะให้ตาย

๐ บัดนั้น   วายบุตรแก้ไขตั้งใจหมาย

ทั้งนี้ เป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่งนัก ทรงยกย่องความฉลาดของสุนทรภู่ในครั้งนี้นัก ต่อมาสุนทรภู่ก็ได้สร้างความชอบให้กับตนเองอีกหลาย ๆ ครั้ง หลังจากนั้นสุนทรภู่ก็กลายเป็นกวีที่ทรงปรึกษาอีกคนหนึ่ง ทรงตั้งเป็นที่ขุนสุนทรโวหารในกรมพระอาลักษณ์ พระราชทานที่ให้ปลูกเรือนอยู่ที่ใต้ท่าช้าง และมีตำแหน่งเฝ้า แม้เวลาเสด็จประพาสก็ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ลงเรือพระที่นั่งเป็นพนักงานอ่านเขียนในเวลาทรงพระราชนิพนธ์บทกลอน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา ทรงแบ่งตอนนางบุษบาเล่นธราเมื่อทำวาดหาไปใช้บน พระราชทานให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงแต่ง เมื่อทรงแต่งแล้วถึงวันจะอ่านถวายตัว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งวานสุนทรภู่อ่านตรวจดูเสียก่อน สุนทรภู่อ่านแล้วกราบทูลว่าเห็นดี

อยู่แล้ว ครั้นเสด็จออก เมื่อโปรดให้อ่านต่อหน้ากวีที่ทรงปรึกษาพร้อมกันถึงบทแห่งหนึ่งว่า

น้ำใสไหลเย็นแลเห็นตัว   ปลาแหวกกอบัวอยู่ไหวไหว

สุนทรภู่ติว่ายังไม่ดี ขอแก้เป็น

น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา   วายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว

โปรดตามที่สุนทรภู่แก้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็กริ้ว ดำรัสว่าเมื่อขอให้ตรวจทำไม่จริงไม่แก้ไข แกล้งนิ่งเอาไว้หักหน้าเล่นกลางคัน เป็นเรื่องที่ทรงขัดเคืองสุนทรภู่อีกครั้งหนึ่ง และอีกครั้งหนึ่งรับสั่งให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งบทละครเรื่องสังข์ทองตอนท้าวสามลจะให้ลูกสาวเลือกคู่ ทรงแต่งคำปรารภของท้าวสามลว่า

จำจะปลุกฝังเสียยังแล้ว   ให้ลูกแก้วสมมาดปรารถนา

ครั้นถึงเวลาอ่านถวาย สุนทรภู่ถามขึ้นว่า “ลูกปรารถนาอะไร” พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงแก้ว่า

ให้ลูกแก้วมีคู่เสนาหา

ทรงขัดเคืองสุนทรภู่ว่าแกล้งปรามาสอีกครึ่งหนึ่ง แต่นั่นก็ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีนตึงต่อสุนทรภู่มาจนตลอดรัชกาลที่ ๒^๖

สุนทรภู่ออกบวชในสมัยรัชกาลที่ ๓ สาเหตุที่ออกบวชอาจเป็นเพราะหวั่นเกรงพระราชอาญา ด้วยเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขัดเคืองตั้งแต่รัชกาลก่อน และคงจะมีเหตุบางประการให้ต้องถูกถอดจากบรรดาศักดิ์จึงออกบวช และเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคารพพระสงฆ์มาก ถ้าบวชเป็นพระ ใครจะอุปัถม์ก็เห็นจะไม่ทรงดีเตียน สุนทรภู่เห็นจะออกบวชเมื่อราวปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๙ เวลานั้นอายุได้ ๔๑ ปี แรกบวชอยู่ที่วัดราชบูรณะ อยู่ได้ ๓ พรรษา มีอธิการณ์

^๖ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของ สกสศ., ๒๕๕๐, หน้า ๑๗.

เกิดขึ้น กล่าวกันเป็นความสงสัยว่าจะเป็นด้วยสุนทรภู่ต้องหาว่าตีมสุรา เพราะนิสัยของสุนทรภู่นั้น เวลาจะแต่งกลอน ถ้ามีฤทธิ์สุราเป็นเชื้ออยู่แล้วจะสามารถแต่งกลอนได้คล่องกว่าปกติ จนต้องใช้เสมียนเขียนต่อกันถึงสองคน เพราะเหตุเกิดอริกรรมครั้งนั้น สุนทรภู่ถูกบัพพพานียกรรมขับไล่ให้ไปเสียจากวัดราชบูรณะ

สุนทรภู่ออกจากวัดราชบูรณะไปครั้งนี้ก็แต่งนิราศ คือนิราศภูเขาทอง เมื่อออกเรือไป กล่าวความถึงเรื่องที่ต้องไปจากวัดราชบูรณะว่า

ไอ้อาวาสราชบูรณะพระวิหาร	แต่นี้นานนับทิวาจะมาเห็น
เหลือรำลึกนึกหน้าน้ำตากระเด็น	เพราะชุกเข็ญคนพาลมาราทาง
จะยกหยิบธิบตีเป็นที่ตั้ง	ก็ใช้ถึงแทนสัดเห็นชัดขวาง
จึงจำลาอวาสนิราศร้าง	มาอ้างว้างวิญญานในสาคร

ในนิราศนี้มีข้อความตอนหนึ่งเมื่อผ่านพระบรมมหาราชวัง สุนทรภู่คร่ำครวญถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไว้อย่างน่าสงสารว่า

ถึงหน้าวังดังหนึ่งใจจะขาด	คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
ไอ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร	แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
พระนิพพานปานประหนึ่งศิระขาด	ด้วยไร้ญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคช้ำกรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
จะสร้างพรตอดส่าห์ส่งส่วนบุญถวาย	ประพฤติฝ่ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก	ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป
ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังค์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกฐินสิ้นแม่น้ำแลล้าคลอง	มิได้ข้องเคืองขัดหทัย
เคยหมอบไกล่ได้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเราก็นั้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์

เมื่อถึงเมืองปทุมธานี สุนทรภู่ยังคร่ำครวญอีกว่า

สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ	ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
แม้enkำเนิดเกิดชาติใดใด	ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง	อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
เหลืออาลัยใจตรมระทมทวี่	ทุกวันนี้ซึ่งตายทรงกายมา

ทั้งหมดเป็นเหตุการณ์ที่สุนทรภู่ไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทอง แล้วกลับเข้ากรุงเทพฯ มาอยู่ที่วัดอรุณราชวราราม แต่อยู่ได้ไม่นาน สุดท้ายก็ย้ายไปอยู่ที่วัดเทพธิดาราม

สุนทรภู่ตกยากอยู่ก็ปี ข้อนี้ไม่มีใครทราบแน่ชัด แต่ว่าพันทุกษ์ยากด้วยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงพระปรานีโปรดให้ไปอยู่ที่พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นที่เสด็จประทับในสมัยนั้น และต่อมากรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระเจ้าลูกเธอที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตาமாகอีกพระองค์หนึ่ง ทรงอุปการะด้วย เหตุที่กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพจะทรงอุปการะสุนทรภู่ นั้น กล่าวกันว่าเดิมได้ทรงหนังสือเรื่องพระอภัยมณี คงจะเป็นหนังสือมรดกของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ เป็นอนุชาร่วมเจ้าจอมมารดา กัน ชอบพระกฤตย ทรงเห็นว่าเรื่องที่แต่งไว้ยังค้างอยู่ จึงมีรับสั่งให้สุนทรภู่แต่งถวายให้ทรงต่อไป สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีมาได้ ๔๙ เล่มสมุดไทย หมายถึงจบเพียงพระอภัยมณีออกบวช แต่กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ มีรับสั่งให้แต่งต่อไปอีก ด้วยเหตุนี้สุนทรภู่จึงต้องคิดเรื่องพระอภัยมณีตอนหลังตั้งแต่เล่มสมุดไทยที่ ๕๐ ขยายเรื่องออกไปจนจบต่อเล่มที่ ๙๔ ต่อมาเห็นจะเป็นเมื่อกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ สิ้นพระชนม์แล้ว สุนทรภู่ทูลรับอาสาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวไปหาของต้องพระประสงค์ที่เมืองเพชรบุรี และได้แต่งนิราศเมืองเพชรบุรีอีกเรื่องหนึ่ง เป็นนิราศสุดท้ายของสุนทรภู่^๗ นับถือกันว่าแต่งดี เทียบเท่านิราศภูเขาทองอันเป็นอย่างยอดเยี่ยมในนิราศของสุนทรภู่ กล่าวความไว้ในกลอนข้างตอนต้นว่า

^๗ พ.ณ ประมวลูมารค และ ฉันทน์ ขำวิไล ว่า สุนทรภู่แต่งนิราศเมืองเพชรราว พ.ศ. ๒๓๗๔ ฉะนั้น นิราศเมืองเพชรจึงไม่ใช่นิราศเรื่องสุดท้าย แต่ควรจะเป็นนิราศพระประชมมากกว่า

อนาถหนาวครวมาอาสาเสด็จ ไปเมืองเพชรบุรีที่ถิ่นหวาน
 ลงหนาวหน้าวัด^๕ นมัสการ อธิษฐานถึงคุณกรุณา
 ช่วยชุบเลี้ยงเพียงชนกที่ปกเกศ ถึงต่างเขตของประสงค์คงอาสา

ตรงเมื่อถึงอ่าวยี่สาน ว่าด้วยหอยจ๊อบแจจ เอาคำเห่เด็กของเก่ามาแต่งเป็น
 กลอน กี่ว่าดี

ไอ้เอ็นดูหนูน้อยร้องหอยเหาะ	ขึ้นไปเกาะกิ่งตลอดยอดพฤษภา
ลั่นจ๊อบแจจแผลงฤทธิ์เขาปลิดมา	กวักตรงหน้าเรียกให้มันไต่ยิน
จ๊อบแจจเอ๋ยเผยฝ่าหาข้าวเปียก	แม่ยายเรียกจะให้ไปกิน
ทั้งวงทั้งงาออกมากิน	ช่วยปัดรีนปัดยุงกระทุงลาย
เขาร่ำเรียกเพรียกหูได้ดูเล่น	มันอยากเป็นลูกเขยทำเงยหงาย
เยี่ยมออกฟังทั้งตัวกลัวแม่ยาย	ไอ้นี้กายด้วยจ๊อบแจจแกล้งสำออย
เหมือนจะรู้อยู่ในแล่ห้เสนาหา	แต่หากว่าพูดยากเป็นปากหอย
เปรียบเหมือนคนจนทนต์บุญน้อย	จะกล่าวถ้อยออกไม่ได้ตั้งใจนี้

ถึงรัชกาลที่ ๔ พอพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวบรรดาราภิเษกแล้ว
 ก็ทรงตั้งสุนทรภู่ให้เป็นเจ้ากรมอาลักษณ์ฝ่ายพระบวรราชวัง มีบรรดาศักดิ์เป็นพระสุนทร
 โวหาร คงใช้ราชทินนามตามที่ได้พระราชทานเมื่อรัชกาลที่ ๒ เวลานั้นสุนทรภู่อายุได้
 ๖๖ ปี

ตั้งแต่สุนทรภู่ได้เป็นพระสุนทรโวหาร รัชมณฑลอยู่ ๕ ปี ถึงแก่กรรมใน
 รัชกาลที่ ๔ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ มีอายุได้ ๗๐ ปี^๖

๒.๒ วรรณกรรมทั่วไปของสุนทรภู่

ผลงานกวีนิพนธ์ของสุนทรภู่ตามที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ๙ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรง
 พระนิพนธ์ไว้ในประวัติสุนทรภู่ มีดังต่อไปนี้

^๕ วัดอรุณราชวราราม ริมพระราชวังเดิม

^๖ มีบางท่านบอกว่าผู้สืบสกุลของสุนทรภู่ต่อมา ใช้นามสกุลว่า “ภูเรือหงษ์”

นิราศ ๙ เรื่อง

๑. นิราศเมืองแกลง แต่งเมื่อต้น พ.ศ. ๒๓๕๐
  ๒. นิราศพระบาท แต่งเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๓๕๐
  ๓. นิราศภูเขาทอง แต่ง พ.ศ. ๒๓๗๑
  ๔. นิราศเมืองสุพรรณ (แต่งเป็นโคลง) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔
  ๕. นิราศวัดเจ้าฟ้า แต่งเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๗๙
  ๖. นิราศอิเหนา แต่งเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๗๖ – ๒๓๗๗
  ๗. นิราศพระแท่นดงรัง [ตรวจสอบภายหลังว่ามีใช้สุนทรภู่แต่ง]
  ๘. นิราศพระประธม แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕
  ๙. นิราศเมืองเพชรบุรี แต่ง ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๘–๙๒
- นิราศทั้งปวงนี้แต่งจบในสมุดไทยเล่มเดียวทุกเรื่อง^{๑๐}

นิทาน ๕ เรื่อง

๑๐. เรื่องโคบุตร ๘ เล่มสมุดไทย แต่งในรัชกาลที่ ๑
๑๑. เรื่องพระอภัยมณี ๙๔ เล่มสมุดไทย แต่งในรัชกาลที่ ๓
๑๒. เรื่องพระไชยสุริยา (แต่งเป็นกาพย์คำเทียบสอนอ่าน) ราว
เล่มสมุดไทย ๑ แต่งในรัชกาลที่ ๓

---

^{๑๐} นายเอิบ ราชสมบัติ บุรานนท์ ให้ต้นฉบับเรื่องรำพันพิลาป ซึ่งสุนทรภู่แต่งแก้หอสมุด ฯ อีก ๑ เรื่อง พิมพ์หลายครั้งแล้ว

รำพันพิลาปแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ สุนทรภู่ได้แต่งตามความฝันของท่าน ซึ่งขณะนั้นท่านได้บวชอยู่ ณ วัดเทพธิดา

๑๓ เรื่องลักษณะวงศ์ ๙ เล่มสมุดไทย (เป็นสำนวนผู้อื่นแต่งต่ออีก ๓๐ เล่ม)

แต่งในรัชกาลที่ ๓

๑๔. เรื่องสิงห์ไตรภพ ๑๕ เล่มสมุดไทย ตอนต้นแต่งในรัชกาลที่ ๒

สุภาษิต ๓ เรื่อง

๑๕. สวัสดิรักษา รวมเล่มสมุดไทย ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๓๖๗

๑๖. เพลงยาวถวายโอวาท รวหน้าสมุดไทย ๑ รว พ.ศ. ๒๓๗๓

๑๗. สุภาษิตสอนหญิง เล่มสมุดไทย ๑ รวระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๐

– ๒๓๘๓

บทละครเรื่อง ๑

๑๘. เรื่องอภัยนุราช เล่มสมุดไทย ๑

บทเสภา ๒ เรื่อง

๑๙. เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม เล่มสมุดไทย ๑

แต่งในรัชกาลที่ ๒

๒๐. เรื่องพระราชพงศาวดาร ๒ เล่มสมุดไทย แต่งในรัชกาลที่ ๔

บทเห่กล่อม ๔ เรื่อง

๒๑. เห่เรื่องจับระบำ

๒๒. เห่เรื่องกากี

๒๓. เห่เรื่องพระอภัยมณี

๒๔. เห่เรื่องโคบุตร

บทเห็เป็นบทสั้น ๆ รวมกันทั้ง ๔ เรื่อง สักเล่มสมุดไทย ๑^{๑๑}

สุนทรภู่มีความสามารถทั้งในด้านกาพย์ โคลง และกลอน แบ่งได้ ๓ ประเภท ดังนี้

- ก. วรรณกรรมประเภทกาพย์
- ข. วรรณกรรมประเภทโคลง
- ค. วรรณกรรมประเภทกลอน^{๑๒}

ก. วรรณกรรมประเภทกาพย์

กาพย์ที่สุนทรภู่แต่งไว้ ได้แก่ กาพย์นิทานเรื่องพระไชยสุริยา และกาพย์ที่ปรากฏในบทเห็กลุ่มพระบรมมหาราชวัง ๔ เรื่อง ได้แก่ เห็จับระบำ เห็เรื่องกาเกี เห็เรื่องพระอภัยมณี และเห็เรื่องโคบุตร

แม้สุนทรภู่จะแต่งกาพย์ไว้เพียงไม่กี่เรื่อง ก็สามารถแสดงให้เห็นว่ามีฝีมือด้านนี้เป็นอย่างมาก กาพย์ของสุนทรภู่มีสัมผัสในตรงกลางวรรค โดยมากเป็นสัมผัสสระ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏทั้งในกาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์ ดังตัวอย่าง

กาพย์ยานี

เทวัญกัณฑ์หน้า	นางฟ้าเอียงอาย
ไว้จังหวะประปราย	รำลอยชายเข้าวัง
ฉวยขีดติดพัน	นางสวรรค์หันหลัง
หลีกเลียงเบี่ยงบัง	เวียนระวังว่องไว
	[เห็จับระบำ] ^{๑๓}

^{๑๑} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘ (กรุงเทพมหานคร : องค์การการค้าของ สกสศ., ๒๕๕๐), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๑๒} ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, ชีวิตประวัติและงานของสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘). หน้า ๘๗.

^{๑๓} ประวัติคำกลอนสุนทรภู่, หน้า ๔๔๘.

ภาพย้ง

สมบัติสัตว์มนุษย์ครุฑา

กลอกกลับอัปรา

ทเวาสมบัติชัชวาล

สุขเกษมเปรมปรวิมาน

อิมหน้าสำราญ

ศฤงคารห้อมล้อมพร้อมเพรียง

[พระไชยสุริยา]^{๑๔}

อนึ่ง ภาพย้งของสุนทรภู่มีลักษณะเฉพาะ ต่างไปจากภาพย้งทั่วไป คือ บังคับสัมผัสระหว่างวรรคเพิ่มขึ้นอีก ๑ แห่ง ได้แก่ ระหว่างคำสุดท้ายของวรรค ๒ มาถึง คำที่ ๒ ในวรรค ๓ ทำให้มีสัมผัสระหว่างวรรคถึง ๒ แห่ง

ภาพย้งสุรางคนางค์

จันทราคลาเคลื่อน   กระเวนไพรไก่อ่เถื่อน   เตือนเพื่อนชานขับ   ปู่เจ้า
เขาเขิน   กูเกริ่นหากัน   สินธุพูลัน   ครั้นครั้นหวนไหว

พระพินตีนนอน   ไกลพระนคร   สะท่อนถอนฤทัย   เข้าตรูสุริยน
ขึ้นพันเมรุไกร   มีกรรมจำไป   ในป่าอารัญ

[พระไชยสุริยา]^{๑๕}

นอกจากจะนิยมให้มีสัมผัสตรงกลางวรรคของการแต่งภาพย้งแต่ละชนิดแล้ว บางวรรคก็มีทั้งสัมผัสและสัมผัสอักษรภายในวรรคเดียวกัน เช่น

เทพไทไขว่คว่า	นางฟ้าพ่อนหนี
เรียงล่อรอรี่	รำตึงเวียน
กริดกรายปลายหัตถ์	ฉวยวัดฉวัดเฉวียน
บทแบบแนบเหียน	ผลัดเปลี่ยนท่าทาง
คลอเคล้าเพราพริ้ง	รำเป็นสิงห์เล่นหาง

^{๑๔} กรมศิลปากร, รวมนิทาน สุภาพษิต และบทเห่กล่อม ของสุนทรภู่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๒๙), หน้า ๕๕๒.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

หงส์ร่อนกราง

ทำนองกว้างเดินดง

[แห่จับระบำ]^{๑๖}

สุนทรภู่แต่งภาพยืบทนี้ได้ดีเพราะมาก ในสมัยรัชการปัจจุบันก็ได้มีการนำเอาแบบบทรนี้ตั้งแต่ “เห็นกว้างอย่างเยื้องซ้ายเลื่องเดิน.... โยงกันเล่นน้ำค้ำไป” มาเป็นบทอาขยานให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาได้ท่องจำกัน

บางตอนบรรยายกิริยาอาการของสัตว์ได้อย่างชัดเจน เช่น

งูเงือกขึ้นเกลือกกลิ้ง	มัตติมิงคลมัจฉา
จรเข้แลเหรา	ทั้งโลมาและปลาวา
โผนแผ่นเล่นระลอก	ชลกระฉอกจาดฉาน
นาคอันกล้าหาญ	ขึ้นพ่นพ่นผ่านคงคา
หัสตินบินฉาบ	เฉี่ยวคอบขึ้นเวหา
ในทะเลเมถรา	บ้างเล่นมาเล่นไป

[แห่เรื่องกา]^{๑๗}

ในบรรดาภาพยืบทที่สุนทรภู่แต่ง ปรากฏว่าบทเห่กล่อมพระบรรทมได้เป็นที่ยอมรับและใช้เป็นบทเห่กล่อมพระบรรทมพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอในพระราชวังตลอดสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่องนี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ดีว่าภาพยืบทที่สุนทรภู่แต่งไว้มีความดีเด่นเพียงไร

ข. วรรณกรรมประเภทโคลง

สุนทรภู่ได้แต่งนิราศเรื่องหนึ่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ เรื่องนั้นคือ โคลงนิราศสุพรรณ ที่น่าสังเกตคือโคลงนิราศเรื่องนี้แต่งยาวกว่านิราศเรื่องอื่น ๆ ทั้งหมด คือ แต่งไว้นานถึง ๔๖๒ บท แสดงว่าตั้งใจแต่งเต็มที่เพื่ออวดฝีมือจริง ๆ นัยว่าแต่งเพื่อลบลบคำสบประมาทว่าแต่งเป็นแต่เฉพาจะกลอนเพลงยาวเท่านั้น^{๑๘}

^{๑๖} ประวัติคำกลอนสุนทรภู่, หน้า ๔๔๗.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๐.

^{๑๘} ชลดา เรื่องรักษลิขิต, ชีวิตประวัติและงานของสุนทรภู่, หน้า ๙๒.

สุนทรภู่แต่งโคลงนิราศสุพรรณโดยใช้แบบแผนของฉันทลักษณ์ที่มีมาแต่โบราณเป็นพื้นฐาน คือมีบังคับคำเอกคำโท และแต่งความนิยมที่มักจะทำให้มีสัมผัสอักษรระหว่างวรรคในแต่ละบท คือระหว่างคำสุดท้ายของวรรคหน้ากับคำแรกของวรรคหลังในบาทเดียวกัน ดังตัวอย่าง

	นกกรงกลุ่มเคลื่อนห้อง	ทุ่งนา	
	คุ่มคุ่มสุมสับปลา	ปากโจ้ง	
	ขยอกขยอกกลอกเหนียงภา	เพื่อนเที่ยว เกรี้ยวเฮ	
	สีสกระกรุมโล้ง	เล่าล้นบ้านเรา	
		[โคลงนิราศสุพรรณ] ^{๑๙}	
ในโคลงบทนี้	บาทแรก “ห้อง”	สัมผัสกับ	“ทุ่ง”
	บาทที่สอง “ปลา”	สัมผัสกับ	“ปาก”
	บาทที่สาม “ภา”	สัมผัสกับ	“เพื่อน”
	บาทที่สี่ “โล้ง”	สัมผัสกับ	“เล่า”

นอกจากจะมีสัมผัสบังคับเอกโท และสัมผัสอักษรระหว่างวรรคตามความนิยมของการแต่งโคลงในสมัยนั้นแล้ว สุนทรภู่อยังเพิ่มลักษณะพิเศษอันเป็นแบบเฉพาะของตนเข้าไปด้วยนั่นก็คือ เพิ่มสัมผัสในแต่ละวรรค มีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ดังตัวอย่างที่ปรากฏในโคลงข้างต้น

บาทแรก “ซอ”	สัมผัสกับ	“กอ”
บาทที่สอง “มี”	สัมผัสกับ	“สี”
“บ้าน”	สัมผัสกับ	“บ่อ”
“สี”	สัมผัสกับ	“ซอ”
บาทที่สาม “ไกล”	สัมผัสกับ	“ไผ่”
“ไผ่”	สัมผัสกับ	“พุ่ม” และ “ภาอ”

^{๑๙} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, หน้า ๑๖๔.

“(พ)ยุ”	สัมผัสกับ	“โยก”
“โยก”	สัมผัสกับ	“โชก”
บาทสุดท้าย “เปียด”	สัมผัสกับ	“เอียด”
“เอียด”	สัมผัสกับ	“ออก” และ “อ้อย”
“เอื่อย”	สัมผัสกับ	“อ้อ” และ “อิน”
“อ้อ”	สัมผัสกับ	“ซอ” ^{๒๐}

นอกจากจะสามารถแต่งโคลงสี่สุภาพได้ถูกต้องตรงตามฉันทลักษณ์ และนิยมเพิ่มสัมผัสใน ในแต่ละวรรคเข้าไปในการแต่งโคลง จนกลายเป็นโคลงที่มีลักษณะเฉพาะแบบของตนเองแล้ว สุนทรภู่แสดงความสามารถพิเศษสูงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง คือ สามารถแต่งโคลงคำผวนและโคลงกลบทได้ด้วย ตัวอย่าง

เจหนึ่งไอรอยเทียบเว้า	วูกา
รูกับกาวเมิงแต่ยา	มูไร
ปิดเขินจะมูซา	คราหู่
จะแต่ตอบห้วยไม้	หลังกลั่นกลนถนาง
โคลงบทนี้เมื่อกลับคำผวนเป็นคำธรรมดา จะได้ดังนี้	
ไจเนอึงเปริยบถ้อยเว้า	ว่ากู
ราวกับกามาแต่เอียง	ไม่รู้
เป็นศิษย์จะมาสู	ครูเฒ่า
ชอบแต่เตะให้ม้วย	หล่นกลิ้งกลางถน ^{๒๑}

^{๒๐} ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, ชีวิตประวัติและงานของสุนทรภู่, หน้า ๙๔.

^{๒๑} หมายเหตุ : ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี ที่ทรงจำมาว่าดังนี้

เจหนึ่งไอจิ่งเว้า	วูกา
รูกะกาวเมิงแต่ยา	มูไร
ปิชย์เศนจะมูซา	คราหู่
เตะพอเตะยวเห็นได้	มอดม้วยมั่งรณอ ๗

ส่วนโคลงกลบทนั้น สุนทรภู่ได้แต่งไว้ในโคลงนิราศสุพรรณหลายบทด้วยกัน และเป็นโคลงกลบทชนิดต่าง ๆ กัน ดังนี้

บทที่ ๑๙ และบทที่ ๒๒ สุนทรภู่แต่งเป็นโคลงกลบทนาคริพันธ์ คือสองคำท้ายของวรรคหน้า เป็นเสียงเดียวกันกับสองคำแรกของวรรคหลังในบาทเดียวกัน เช่น บทที่ ๑๙ กล่าวไว้ว่า^{๒๒}

สาวเอยเคยอ่อนนุ่ม	อุ้มสนอม
ออมสนิทดกลิ่นหอม	กล่อมให้
ไกลห่างว่างอกตรอม	ออมตริก รุกเอย
เลยอื่นขึ้นครองไว้	ใคร่หว่าหน้าสวน
	[โคลงนิราศสุพรรณ] ^{๒๓}

โคลงบทนี้ยังคงมีสัมผัสระหว่างวรรคในแต่ละบาท คือ

บาทแรก	“นุ่ม”	สัมผัสกับ	“อุ้ม”
บาทที่สอง	“หอม”	สัมผัสกับ	“กล่อม”
บาทที่สาม	“ตรอม”	สัมผัสกับ	“ออม”
บาทที่สี่	“ไว้”	สัมผัสกับ	“ใคร่”

นอกจากนี้ยังมีการใช้คำตามแบบแผนของโคลงกลบทนาคริพันธ์ได้แก่

บาทแรก	“อ่อนนุ่ม”	มีเสียงเดียวกันกับ	“อุ้มสนอม”
บาทที่สอง	“กลิ่นหอม”	มีเสียงเดียวกันกับ	“กล่อมให้”
บาทที่สาม	“อกตรอม”	มีเสียงเดียวกันกับ	“ออมตริก”
บาทที่สี่	“ครองไว้”	มีเสียงเดียวกันกับ	“ใคร่หว่า”

หรือตัวอย่างในโคลง ดังนี้

เคราะห์กำห่างน้อง	ห้องนอน
หวนนึกดีที่เคยวอน	ค่อนข้าง

^{๒๒} ชลดา เรื่องรักษลิขิต, ชีวิตประวัติและงานของสุนทรภู่, หน้า ๙๕.

^{๒๓} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๕๗.

คิดไว้ไม่ห่างจร
หากจิตมีศหลายหน้า

ห่อนจาก
ล่าห้องหมองหมาง
[โคลงนิราศสุพรรณ]^{๒๔}

ในโคลงบทนี้มีการใช้คำตามแบบแผนของโคลงกลบทนาครีพันธุ์ ดังนี้

บาทแรก “ห่างน่อง”	มีเสียงเดียวกับกับ	“ห้องนอน”
บาทที่สอง “เคยวอน”	มีเสียงเดียวกับกับ	“ค่อนหว้า”
บาทที่สาม “ห่างจร”	มีเสียงเดียวกับกับ	“ห่อนจาก”
บาทที่สี่ “หลายหน้า”	มีเสียงเดียวกับกับ	“ล่าห้อง”

[โคลงนิราศสุพรรณ]^{๒๕}

จากที่กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นชัดว่าสุนทรภู่มีความสามารถทางด้านแต่งโคลงอยู่มาก เรื่องโคลงนิราศสุพรรณนี้สุนทรภู่ตั้งใจแต่งอย่างไว้ฝีมือนี่ ซึ่ง พ.ณ ประมวลวิจารณ์ก็กล่าวว่า นิราศสุพรรณเป็นบทที่บรรจงแต่งมีระเบียบที่สุด เป็นต้นตลอดเรื่องในบาทหนึ่งไม่มีสร้อยเลย ในบาทสามไม่มีขาดเว้นแต่แห่งเดียวในบทนาครีพันธุ์ ซึ่งเป็นที่ต้องซ้ำอักษร จะใส่สร้อยไม่ได้ นอกจากนั้นความแน่นลงพอดีบททุกบท ถ้าอ่านให้ถูกต้องอย่างที่คุณแต่งตั้งใจ บทนี้ไม่แพ้นิราศนรินทร์และนิราศลำน้ำน้อย...^{๒๖}

อนึ่ง โคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่ลักษณะเฉพาะตรงมีข้อบังคับเรื่องการใช้คำสัมผัสในในแต่ละบท ทำให้โคลงของสุนทรภู่มีข้อบังคับการแต่งมากกว่าโคลงสี่สุภาพทั่วไป

^{๒๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๕๘.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

^{๒๖} พ. ณ ประมวลวิจารณ์, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ เล่ม ๑, หน้า ๒๓๗.

ค. วรรณกรรมประเภทกลอน

สุนทรภู่ได้รับการยกย่องว่าเป็น “เอกทัศคะในทางกลอนแปดหรือกลอนสุภาพ อย่างไม่มีใครเทียบได้ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น”^{๒๗} และมีผู้ยกย่องสุนทรภู่ว่า

“...เป็นนักวิจัย (research) กลอนสุภาพ เป็นนักค้นคว้าวิธีเขียนกลอนสุภาพ ให้ไพเราะ และท่านก็ค้นได้ผล คือพบวิธีเขียนกลอนสุภาพว่า ถ้าทำให้กลอนแพรวพราวไปด้วยสัมผัสในอันเป็นสัมผัสสระหรืออักษรแล้วฟังรื่นหูกว่ากลอนเก่า ๆ...”^{๒๘}

ลีลากลอนสุนทรภู่น่าจะได้แบบอย่างมาจากกลอนกลบทมธุรสวาทีในกลอนกลบทศิริวิบุลกิตติ์ของหลวงศรีปรีชา (เซ่ง) ในสมัยอยุธยา อันเป็นกลอนที่มีช่วงจังหวะคำแบบ ๓-๒-๓ มีสัมผัสนอกอย่างมีระบบ (ดังที่ปรากฏในแผนผัง) และมีสัมผัสในอยู่บ้าง

ตัวอย่างกลอนกลบทชนิดนี้ที่ปรากฏในเรื่องศิริวิบุลกิตติ์ เช่น

พระภักตร์เทียบเปรียบพรหมอันชมญาณ	มีเอกราชอย่างองค์ในวงษ์สวรรค์
ตั้งดวงจันทร์แจ่มโคมโพยมสมาน	พระศอปานเหมหงษ์บรรจงจร
พระเนตรนางอย่างนิลมฤคินสมาน	ขนางปานงามดูนุศร
จะพิชโษษฐ์โษษฐ์อ้อมดูอรชร	พระนามกรชื่อนางศิริมดี

[กลบทศิริวิบุลกิตติ์]^{๒๙}

สุนทรภู่ได้เพิ่มสัมผัสในเข้าไปในกลอนกลบทมธุรสวาทีอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอและมีระบบคือกำหนดให้มีสัมผัสในในแต่ละวรรค ๒ คู่ คู่แรกคือระหว่างคำที่ ๓ กับคำที่ ๔ คู่ที่สองระหว่างที่ ๕ กับคำที่ ๖ หรือ ๗ ดังตัวอย่าง

เปิดประตูพรูพรั่งออกกัณฑ์	เห็นพวกทัพหลับเกลื่อนดูเหมือนผี
ต่างผูกมัดตรึงตั้งเต็มที	ทั้งทุบตีเตะซ้ำให้หน้าใจ
ยกองค์ท้าวเจ้าละมานขึ้นคานหาม	เอาโซ่ล่ามเสร็จสรรพทั้งหลับไหล

^{๒๗} สุนีย์ แจ่มในธรรม, “บุคคลและเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมของสุนทรภู่” (ปริญญาานิพนธ์วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, ๒๕๑๖) (อัตสำเนา), หน้า ๑๗๕.

^{๒๘} สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา, “การสอนนิชาวรรณคดีนิยมและวรรณคดีวิจารณ์”, จันทรเกษม ๔๗ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๐๕), หน้า ๒๑.

^{๒๙} ชุมหม่อมตำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ, หน้า ๑๖๘.

หามาส่งทรงตารางที่ข้างใน   เกี่ยวริบไพร่พลซ้ำทำประจาน

[พระอภัยมณีคำกลอน]^{๓๐}

กลอนของสุนทรภู่มักจะรักษาจำนวนคำในวรรคให้มี ๘ คำ นอกจากในกรณีที่ ต้องการจะให้สัมผัสในหรือต้องการใช้คำที่มี ๒ พยางค์ จึงจะยืดอกออกไปเป็น ๙ คำ ใน วรรคหนึ่ง ๆ แยกเป็นกลุ่มคำ ๓-๒-๓ แต่ละกลุ่มคำจะเชื่อมสัมผัสกันอย่างที่เรียกว่า สัมผัสใน ซึ่งโดยมากจะมี ๒ คู่ คือคำที่ ๓ กับคำที่ ๔ และคำที่ ๕ กับคำที่ ๖ หรือ ๗ นอกจากเนื้อความไม่อำนวยหรือหาสัมผัสในได้คู่เดียวจริง ๆ ก็มักจะให้มีสัมผัสในคู่หลัง มากกว่าคู่หน้า นอกจากนี้ในวรรคที่ ๑ กับวรรคที่ ๓ นิยมให้เป็นสัมผัสสระทั้ง ๒ คู่ ส่วน วรรคที่ ๒ กับวรรคที่ ๔ นั้นคู่แรกนิยมให้เป็นสัมผัสสระ ในกรณีที่หาสัมผัสในได้ไม่ครบ มักจะเว้นสัมผัสในคู่หน้าที่เป็นสัมผัสพยัญชนะ เหลือเพียงสัมผัสในที่เป็นสัมผัสสระ

การเพิ่มสัมผัสเข้าไปในกลอนกลบทธรรมดาที่ทำให้กลอนของสุนทรภู่ “มีลีลา ไพเราะหลังไหล อ่านแล้วจับใจยิ่ง”^{๓๑} แต่ความคิดที่จะเพิ่มสัมผัสในเข้าไปในกลอน สุนทรภู่ไม่ใช่คนต้นคิด แต่น่าจะได้แบบอย่างจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรดังที่มีผู้กล่าวว่าสุนทร ภู่อาจจะ “... ยึดแนวทางการเขียนกลอนของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็ได้ เพราะสุนทรภู่เห็นว่า ไพเราะ ผิดกว่ากลอนสมัยอยุธยาส่วนใหญ่ซึ่งนิยมเขียนแต่เพียงเขียนให้ถูกต้องตาม สัมผัสบังคับ ขาดความไพเราะทางเสียงซึ่งเกิดจากสัมผัสใน อันเป็นสิ่งที่จะช่วยให้รสชาด และจังหวะจะโคนของกลอน ส่งเสริมเนื้อความให้เด่นชัด...”^{๓๒}

กลอนเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรนั้น ยกย่องกันว่ามีทั้งความไพเราะของเสียงจาก สัมผัสใน และโวหารเปรียบเทียบที่คมคาย ดังตัวอย่างจากกลอนเพลงยาวความเก่า ดังนี้

	ปางพืมาดหมายสมานสมาลัยสมร
ตั้งหมายดวงหมายเดือนดารากร	อันลอยพินอัมพรโพยมพราย
มั่นพืเห็นเดินได้ในเวหาศ	ถึงจะมาดก็ไม่เสียซึ่งแรงหมาย

^{๓๐} พระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๔๔๕-๔๔๖.

^{๓๑} เทือก กุสุมา ณ อยุธยา, สุนทรภู่เป็นกวีแคไหน, จันทรเกษม ๙๐ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๒๑), หน้า ๕๔.

^{๓๒} สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา, “การสอนนิชาวรรณคดีนิยมและวรรณคดีวิจารณ์”, จันทร เกษม ๔๗ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๐๕), หน้า ๕๔.

มิได้ซมก็พอได้ดำเนินชาย

เมียงหมายรัศมีพิมานมอง

[ประชุมเพลงยาว]^{๓๓}

สรุปได้ว่าสุนทรภู่คงจะนำ “กลอนกลบทมธุรสวาที” มาปรับปรุงให้ไพเราะยิ่งขึ้นด้วยการเพิ่มสัมผัสในให้แพรวพราวตามลีลาการเขียนกลอนของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทำให้เกิดกลอนที่มีชื่อเรียกว่า “กลอนสุภาพ” หรือ “กลอนแปด” แล้วสุนทรภู่อีกก็แสดงความสามารถในการใช้คำเพิ่มเข้าไปอีก ทำให้กลอนของสุนทรภู่อมีความไพเราะทั้งในด้านลีลากลอนและการใช้ถ้อยคำ จึงมีผู้นิยมอ่านและแต่งเลียนแบบกลอนของสุนทรภู่อันอย่างแพร่หลาย

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของการใช้คำในการแต่งกลอนของสุนทรภู่อีกคือการใช้คำง่าย ๆ พ้น ๆ และมีบางบทที่สุนทรภู่อสามารถใช้คำที่หาคำอื่นมารับสัมผัสได้ยาก ที่มีผู้ยกย่องกันมากได้แก่การแต่ง **กลอนอื่น** หมายถึงกลอนที่แต่งโดยใช้คำที่ประสมกับสระอี มี น เช่น^{๓๔}

กลอนอื่นในตัวอย่างนี้ก็คือ ปีน-ศีล-ติน-จัน ในนิราศเมืองเพชรก็มีกลอนอื่น เมื่อกล่าวถึงชาวประมง ได้แก่

บ้างถอนหลักชกต่อหัวร่อรำ	บ้างก็มาบ้างก็ไปทั้งใต้เหนือ
บ้างขับร้องซ้องสำเนียงจนเสียงเครือ	ต่างเสียวเรือลงหน้าบ้านท่าจัน
เป็นประมงหลงละโมบด้วยโลกลาภ	ไม่กลัวบาปเลยช่างนับแต่ทรัพย์สิน
ตลิ่งพังฝั่งชลล้าวนปลาตีน	ตะกายปีนเลนเล่นนอกเป็นแปลง

[นิราศเมืองเพชร]^{๓๕}

นอกจากกลอนอื่นแล้ว สุนทรภู่อีกก็แสดงความสามารถในการแต่งกลอนอื่นอีก เช่น ในนิราศวัดเจ้าฟ้า มีดังนี้

แต่แรกดูครุหนึ่งจะถึงที่	เหมือนถอยหนีห่างเหินเดินไม่ไหว
เหมือนเรื่องรักชกชิตสนิทใน	มากลับไกลเกรงกระดากต้องลากจูง

^{๓๓} ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๒๓๖.

^{๓๔} ชลดา เรื่องรักชกชิต, ชีวิตประวัติและงานของสุนทรภู่อีก, หน้า ๑๐๖.

^{๓๕} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่อีก, หน้า ๓๒๘ - ๓๒๙.

พอเย็นจวนต่วนเดินขึ้นเนินโขด ถึงตาลโตนดดินพูนเป็นมูลสูง
 เทียวเลียบชมลมเย็นเห็นนกยูง เป็นฝูงฝูงฟ้อนหางที่กลางทราย
 [นิราศวัดเจ้าฟ้า]^{๓๖}

นอกจากกลอนที่ใช้คำรับส่งสัมผัสยากเหล่านี้แล้ว ยังมีกลอนอื่น ๆ อีกมากมายที่ไม่ได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เท่าที่กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่มีปฏิภาณไหวพริบเฉียบแหลม สามารถแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ดี รวมทั้งมีความสามารถในการแต่งคำประพันธ์ได้หลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นกาพย์ โคลง หรือกลอน ด้านการแต่งกาพย์ ก็แต่งได้อย่างไพเราะและถูกต้อง จนมีผู้นำไปเป็นบทอาขยานให้นักเรียนท่องจำ และเป็นแบบอย่างของการแต่งกาพย์^{๓๗}

ด้านการแต่งโคลง สุนทรภู่ก็ได้แสดงความสามารถไว้มิใช่น้อยไม่ว่าจะเป็นการแต่งโคลงสุภาพธรรมดา การแต่งโคลงคำผวน และการแต่งโคลงกลบท นอกจากนี้ยังได้เพิ่มสัมผัสในเข้าไปในการแต่งโคลง ทำให้โคลงเหล่านั้นมีลักษณะเฉพาะเป็นแบบของสุนทรภู่ด้วย

ด้านการแต่งกลอน สุนทรภู่ได้ชื่อว่าเป็นกวีที่สามารถแต่งกลอนได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้คิดแบบแผนการแต่งกลอนแปดหรือกลอนสี่สุภาพที่มีสัมผัสในอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งเป็นแบบอย่างการแต่งกลอนของกวีในยุคเดียวกันและในยุคสมัยสืบต่อมา กลอนของสุนทรภู่นี้มีลักษณะรื่นไหล และมีสัมผัสในอย่างแพรวพราว เป็นที่ติดใจของผู้อ่านตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงสมัยปัจจุบัน^{๓๘}

ด้านการใช้คำ ได้รับการยกย่องว่าใช้คำง่าย ๆ พื้น ๆ ทำให้ผู้อ่านทั่วไปสามารถเข้าใจได้ง่าย ขณะเดียวกันก็สามารถสะท้อนให้เห็นฝีมือในการใช้คำได้ดียิ่งขึ้น ด้วยการใช้อย่างที่หาคำอื่นมารับส่งสัมผัสได้ยาก ความสามารถด้านนี้เป็นที่ยกย่องของผู้ที่ไม่แพ้ความสามารถด้านอื่น ๆ

^{๓๖} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๓๒.

^{๓๗} ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, ชีวิตประวัติและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๘.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

วรรณกรรมประเภทนิราศ

นิราศ เป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีการแต่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และยังคงได้รับความนิยมแพร่หลายอยู่แม้ในสมัยปัจจุบัน อีกทั้งยังมีวิวัฒนาการในการแต่งอย่างน่าสนใจ

การแต่งนิราศโดยทั่วไป อาจใช้รูปแบบของร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ เพราะความสำคัญไม่ได้อยู่ที่ลักษณะคำประพันธ์ แต่อยู่ที่เนื้อหาและกระบวนการพรรณนามากกว่า นิราศเรื่องใดจะเป็นที่นิยมยกย่องหรือมีผู้อ่านถึงบ่อยครั้ง มักจะเป็นนิราศที่กวีได้แสดงฝีมือในการใช้โวหารอย่างสูงด้วยรสคำและรสความ^{๓๙} ในกระบวนการพรรณนาและเพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เรียกว่า “นิราศ” นี้ จึงควรพิจารณาความหมายของคำว่า “นิราศ” เป็นเบื้องต้น

นิราศของสุนทรภู่ ความหมายของนิราศ นิราศเป็นบทวรรณกรรมประเภทหนึ่งพรรณนาระยะการเดินทาง ผสมกับอารมณ์ความรู้สึกของกวี แก่นของนิราศก็คือความรัก กวียอมถือเอาการรำพึงรำพันถึงหญิงคนรัก ที่ตนต้องพรากไปเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อเดินทางไปถึงตำบลอะไร หรือพบเห็นสิ่งอันใด ซึ่งกวีเห็นสมควรจะนำมาเขียนแล้ว ย่อมจะต้องกล่าวถึงสิ่งนั้นคาบเกี่ยวไปถึงเรื่องรัก

บทประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งนิราศนั้น มักนิยมโคลงฉันท์ โคลงสี่สุภาพและกลอนแปดเป็นพื้นมีที่แต่งเป็นคำฉันท์บ้างเหมือนกัน เช่น นิราศเมืองนคร ฯ พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ถ้าแต่งเป็นคำโคลงก็ต้องขึ้นต้นด้วยร่ายบทหนึ่งก่อน ร่ายนั้นจะต้องเป็นคำสุดดีบ้านเมือง ยอพระเกียรติ แล้วจึงแต่งเป็นโคลงไปจนจบเรื่อง ถ้าเป็นคำกลอนก็ต้องขึ้นต้นด้วยกลอนรับ ตัดกลอนสดับ (หรือสลับ) อันเป็นกลอนวรรคแรกทิ้งออกเสียวรรคหนึ่งทำนองเดียวกับเพลงยาวแล้วต้องจบด้วยคำ เอย นิราศที่เขียนเป็นกลอนนั้น ไม่ต้องกล่าวสุดดีหรือยอพระเกียรติ เริ่มเรื่องมักบอกวันเวลา และกล่าวถึงสาเหตุที่ต้องเดินทาง แสดงความอาลัยถึงหญิงคนรัก แล้วพรรณนาการเดินทางเป็นระยะ

^{๓๙} น.ม.ส. ทรงจำแนกรสแห่งโคลงเป็น ๒ อย่าง คือ รสคำ และ รสความ รสคำ คือ โคลงที่ผจงร้อยกรองถ้อยคำอย่างเสนาะเพราะพริ้ง เป็นเครื่องเพลิดเพลินใจแก่ผู้อ่านผู้ยิน ทำให้เกิดปรีดาปราโมทย์ มีโอชะเปรียบเช่นอาหารซึ่งช่างวิเศษปรุงขึ้นอย่างประณีต อาหารอย่างเดียวกันถ้าผู้ปรุงไม่เป็นก็ไม่อร่อย โคลงใดไม่มีรสชนิดนี้ (รสคำ) ก็มักทำให้เกิดเบื่อหน่าย รสความ คือ โคลงที่ยกเอาใจความน่าฟังมาแต่ง อาจเป็นใจความดีทั้งเรื่อง ทั้งตอน ทั้งบท หรือแต่เพียงบาทเดียวก็ได้ รสความดีอาจสะกิดใจผู้อ่านให้คิด ให้นึกชม ให้เห็นจริงตามที่แสดง ให้นับถือวาทะที่กล่าว โคลงใดไม่มีรสชนิดนี้ (รสความ) ก็มักจะขึ้นไม่พ้นยอดหญ้า มีใจความดาด ๆ หรือดั่งที่ฝรั่งเรียกว่า แบน ๆ (platitude), (ดูรายละเอียดใน พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์. สามกรุง. ๒๕๑๔. หน้า ๓๑๘)

ๆ ไป จนถึงตำบลปลายทางเป็นจบเรื่อง ตอนจบเรื่องอาจมีคำสั่งท้าย เป็นคำอธิษฐาน คำอุทิศ หรือแ่งคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง

เรื่องสั้นเก่าที่เขียนเป็นทำนองนิราศ คือ โคลงหรือภู่ไชย และโคลงกำสรวล จะเห็นได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น แม้จะมีการแต่งเรื่องจำพวกนิราศกันแล้ว แต่ยังไม่เรียกว่านิราศไม่และวรรณกรรมชนิดนี้ก็หาได้นิยมกันแพร่หลายในครั้งกรุงศรีอยุธยาไม่ ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ก็ทำให้เกิดความนิยมเรื่องนิราศขึ้นน่าจะเป็นสุนทรภู่

ถึงแม้นิราศจะเป็นเรื่องพรรณนาความเศร้า และความรัก ที่ต้องจากผู้เป็นที่รัก ไปก็จริงแต่ก็อาจเขียนพรรณนาตามแบบนิยมเท่านั้นก็ได้

ในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ตอนจบเรื่องมีความว่า

จบเสรีจรวญคร่ำกาพย์	บทพิลาปถึงสาวศรี
แต่งตามประเพณี	ไซ้เมียรักจะจากจริง
ในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่ได้เขียนคำสั่งท้ายไว้ว่า	
นิราศเรื่องเมืองเก่าของเรา	ไว้เป็นที่โสมนัสทัศนาศนา
ด้วยได้ไปเคารพพุทธรูป	ทั้งสถูปบรมธาตุพระศาสนา
เป็นนิสสัยไว้เหมือนเตือนศรัทธา	ตามภาษาไม่สบายพอคลายใจ
ไซ้จะมีที่รักสมัครมาด	แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ซึ่งจรวญคร่ำทำที่พิริพีไร	ตามวิสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
เหมือนแม่คร่ำคิ้วแกงพะแนงผัด	สารพัดเพี้ยชั่งเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา	ต้องโรยหน้าเสียดักหน้อยอร่อยใจ
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น	อย่านึกนินทาแถลงแห่งไหน
นักเลงกลอนนอนเปล่าก็เศร้าใจ	จึงรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอย

จึงชวนให้เข้าใจว่า นิราศนั้นเป็นกาพย์กลอนที่กวีแต่งเพื่อบรรเทาความเหนื่อยหน่ายในการเดินทาง ด้วยในสมัยนั้นการเดินทางต้องเปลืองเวลามาก ส่วนการที่ผู้หญิงเข้ามาเกี่ยวข้องกับนั้นก็เพียงแต่ “ต้องโรยหน้าเสียดักหน้อย” เท่านั้นเอง

เมื่อพิจารณาเรื่องนิราศต่าง ๆ แล้ว ก็พอจะแบ่งนิราศออกได้เป็น ๓ พวก คือ ๑. นิราศที่กวีประพันธ์เมื่อจากบ้านจริง ๆ และจากคู่รักจริง ๆ เช่นนิราศพระบาทของสุนทรภู่ กำสรวลของศรีปราชญ์ ๒. นิราศที่ผู้นิพนธ์จากที่อยู่จริง ๆ แต่ไม่จำเป็นต้องพรรณนาอาลัยถึงคู่รัก เช่น นิราศลอนดอน ของหม่อมราโชทัย และ ๓. นิราศสมมุติ คือ ผู้นิพนธ์สมมุติขึ้นเอง เช่น นิราศอิเหนาของสุนทรภู่ นิราศเดือนของนายมี เป็นต้น

ในกระบวนนิราศด้วยกัน นิราศของสุนทรภู่ควรจะนับว่าเป็นอย่างดีที่สุด ด้วยสุนทรภู่มิได้เขียนเพ่งไปในเชิงความรักแต่ประการเดียว แต่ยังได้แทรกคติธรรม ข้อขอด ค่อน ตำหนาน นิยาย อารมณ์ความรู้สึกของกวี ตลอดจนบทพรรณนาสถานที่ ป่าเขา ลำเนาไพรไว้อย่างน่าฟังในนิราศทั้ง ๙ เรื่องที่สุนทรภู่เขียนไว้นั้น นิราศภูเขาทองควรจะนับว่าดีที่สุด^{๔๐}

๒.๓ นิราศภูเขาทอง

นิราศเรื่องนี้สุนทรภู่แต่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๙ - ๒๓๙๘)^{๔๑} ได้รับการยกย่องว่าเป็นนิราศเรื่องที่ดีที่สุดของสุนทรภู่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตอนที่ชีวิตของท่านตกอับมาก และยังบวชเป็นพระ ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นการบวชเพื่อหลบราชภัยที่สุนทรภู่เกรงว่าอาจจะมาถึงตัวท่านก็ได้ ทำให้ต้องพรรณนาความรู้สึกนึกคิดได้อย่างถึงแก่น ประกอบกับความชำนาญในลีลาของกลอนที่มากขึ้น ดังนั้นนิราศภูเขาทองนี้ จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นนิราศเรื่องที่ดีที่สุด แต่งเป็นกลอนแปด แม้ว่าจะมีความยาวไม่มากนัก คือ ๑๗๖ คำกลอน ท่านแต่งนิราศเรื่องนี้จากการเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง ที่กรุงเก่า (จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน) เมื่อเดือนสิบเอ็ด ปีชวด (พ.ศ. ๒๓๗๑) ขณะบวชเป็นพระภิกษุอยู่ที่วัดราชบูรณะ ขณะมีอายุได้ ๔๒ ปี

นอกจากนี้เนื้อหายังแตกต่างไปจากนิราศเรื่องอื่น ๆ คือไม่ได้เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก ความพิศวาส แต่จะพรรณนาถึงความจริงแท้ของชีวิตมนุษย์ โดยท่านยกเอาชีวิตของท่านเป็นตัวอย่าง เพราะฉะนั้น นิราศภูเขาทองจึงเด่นด้วยปรัชญาความคิดที่ลึกซึ้ง เช่น

ทั้งองค์ฐานรานราวถึงแกแสก	เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
ไอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนิกน่าน้ำตากระเด็น
กระนี้หรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดลวงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น

[นิราศภูเขาทอง]^{๔๒}

^{๔๐} เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑๖ - ๓๑๗.

^{๔๑} ศาสตราจารย์เจือ สตะเวทิน, สุนทรภู่ หนังสือชุดภาษาไทยของคุรุสภา, หน้า ๑๘๖.

^{๔๒} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

๒.๓.๑ ความเป็นมาและลักษณะสำคัญของนิราศภูเขาทอง

นิราศภูเขาทองได้รับการยกย่องว่าเป็นสุดยอดนิราศ เนื่องมาจากมีความงดงามของหลาย ๆ ด้าน ประกอบกัน คือ

มีสัมผัสสระ คือ คำที่ใช้สระตัวเดียวกัน สัมผัสอักษร คือ คำที่มีอักษรคล้องจองกัน การซ้ำเสียง คือ การสัมผัสอักษรอย่างหนึ่ง นับเป็นการเล่นคำที่ทำให้เกิดเสียงไพเราะ การซ้ำเสียงจะต้องเลือกคำที่ให้จินตภาพแก่ผู้อ่านอย่างแจ่มชัดด้วย การใช้กวีโวหาร มีภาพพจน์ลักษณะต่าง ๆ ที่กวีเลือกใช้ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงความคิด ความรู้สึกของกวี

มีภาพพจน์อุปมา คือโวหารที่เปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเหมือนกัน มักใช้คำว่า เหมือน คล้าย ดุจ ดูราว ราวกับ ภาพพจน์กล่าวเกินจริง คือ การที่กวีอาจกล่าวมากหรือน้อยกว่าความเป็นจริง เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นภาพในความคิดคำนึงได้ดีขึ้น การเลียนเสียง คือ กวี ทำให้เสียงที่ได้ยินมาบรรยายให้เกิดมโนภาพและความไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น การเล่นคำ คือ การใช้ถ้อยคำคำเดียวในความหมายต่างกันเพื่อให้เกิดการพรรณนาไพเราะน่าอ่าน และมีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น จึงจะขอจำแนกเป็นเรื่อง ๆ ให้เห็นชัดเจน ดังนี้

ก) ลักษณะคำประพันธ์

นิราศภูเขาทองแต่งเป็นกลอนแปด มีความยาวเพียง ๑๗๖ คำกลอน แต่มีความไพเราะและเรียบง่าย ตามแบบฉบับของสุนทรภู่ ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย บรรยายความรู้สึกขณะเดียวกันก็เล่าถึงสภาพของเส้นทางที่กำลังเดินทางไปด้วย ท่านมักจะเปรียบเทียบชีวิตและโชคชะตาของตนกับธรรมชาติรอบข้างที่ตนได้เดินทางผ่านไป มีหลายบทที่เป็นที่รู้จักและท่องจำกันได้ การเดินทางในนิราศสุนทรภู่ล่องเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาไปกับลูกชายชื่อพัด ผ่านวัดพระโค่น บางยี่ขัน ถึงบางพลัด ผ่านตลาดแก้วตลาดขวัญในเขตจังหวัดนนทบุรี จากนั้นก็ผ่านเกาะเกร็ดซึ่งเป็นย่านชาวมอญ เข้าสู่จังหวัดปทุมธานี หรือเมืองสามโคกแล้วเข้าเขตอยุธยา จุดเรือที่ท่าวัดพระเมรุ ค้างคืนในเรือ มีโจรแอบจะมาขโมยของในเรือแต่ไหวตัวทัน รุ่งเช้าเป็นวันพระลงจากเรือเดินทางไปที่เจดีย์ภูเขาทอง ซึ่งเป็นเจดีย์ร้าง เก็บพระบรมธาตุมาไว้ในขวดแก้วตั้งใจจะนำไปนมัสการที่กรุงเทพฯ แต่เมื่อตื่นมาก็ไม่พบพระธาตุจึงได้เดินทางกลับ

ข) ศิลปะการประพันธ์

ศิลปะแห่งการกวีในนิราศภูเขาทองขึ้นถึงขีดสูงสุดสมบูรณ์ด้วยลักษณะ กระบวนนิราศทุกประการ ว่าถึงกระบวนกลอนและการใช้ถ้อยคำก็ประณีตบรรจงยิ่งกว่า เรื่องอื่น ๆ นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศแห่งความตกยาก ความเศร้า และความพลาดหวัง ความคิดเกี่ยวกับการปลงสังเวชตนจึงหลั่งไหลออกมาจากหัวใจของสุนทรภู่อย่างไม่สิ้นสาย สุนทรภู่อุทิศส่วนใหญ่ของนิราศเพื่อพูดถึงตนเอง และพูดคร่ำครวญรำพันอย่างอิสระ ตามอำเภอใจ ต้นเรื่อง สุนทรภู่กล่าวว่าอยู่ที่วัดราชบูรณะได้ ๓ พรรษา คือกล่าวไว้ว่า “สามฤดู อยู่ดีไม่มีภัย” หลังจากนั้นท่านรำพันด้วยความอาลัยกล่าวถึงสาเหตุที่ต้องออกเดินทางจากวัดราชบูรณะว่า^{๔๓}

โอ้อาวาสราชบูรณะพระวิหาร	แต่นั้นานับทิวาจะมาเห็น
เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น	เพราะชุกเข็ญคนพาลมารานทาง
จะยกหยิบขบตีเป็นที่ตั้ง	ก็ใช้ถึงแทนสดเห็นขัดขวาง
จึงจำลาอวาสนิราศร้าง	มาอ้างว่างวิญญาณ์ในสาคร ฯ ^{๔๔}

จะเห็นได้ว่าเต็มไปด้วยความอาลัยและเต็มไปด้วยความรู้สึกที่คิดว่าตนไม่ได้รับความยุติธรรม มีการตีความว่า สุนทรภู่พูดเป็นเชิงปรารภว่าจะยกเอากรณีนี้ขึ้นให้เจ้าอาวาสผู้เป็นอธิบดีสงฆ์ในวัดของตนพิจารณาตัดสินก็เห็นว่าป่วยการ เพราะเรื่องถูกกลั่นแกล้งกลับตาลปัตรเสีย จะเอาความสัตย์จริงจากคนอันธพาลกลับกลอกก็ยาก

เมื่อสุนทรภู่เดินทางผ่านตำหนักแพและพระบรมมหาราชวัง ได้คร่ำครวญถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยกล่าวรำพันถึงความหลังในอดีตที่เคยได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระยุคลบาท รวมทั้งความทุกข์ที่ได้รับเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต ดังนี้

พระนิพนพานปานประหนึ่งศีระษะชาติ	ด้วยไรรู้ญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคช้ำกรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
จะสร้างพรตอดส่ำห้ส่งส่วนบุญถวาย	ประพฤติฝ้ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิกา	ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป ฯ
ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่น	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหอมบริบกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่นบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง

^{๔๓} ศาสตราจารย์เจือ สตะเวทิน, สุนทรภู่ หนังสือชุดภาษาไทยของครูสภา, หน้า ๑๘๔.

^{๔๔} กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๙.

จนกลิ่นสิ้นแม่น้ำแลล้าคลอง   มิได้ขังเคืองขัดหทัยา
 เคยหมอบใกล้ไต้กลิ่นสุคนธ์ตลบ   ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา
 สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา   วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์ ๙^{๔๕}

เมื่อถึงบางครุณี สุนทรภู่ได้กล่าวถึงความทุกข์ลำบากแค้นของตนที่ไม่มีที่
 อยู่อาศัย ต้องพเนจรเร่ร่อนไปตามที่ต่าง ๆ ดังนี้

มาถึงบางครุณีทวิโคก   ยามวิโยคยากใจให้สะอื้น
 ไอ้สุธาหนาแน่นเป็นแผ่นพื้น   ถึงสี่หมื่นสองแสนทั้งแดนไตร
 เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็เท่านี้   ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย
 ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสนคับแค้นใจ   เหมือนนกไร้รังเร่อยู่เอกรา ๙^{๔๖}

เมื่อเดินทางถึงสามโคก สุนทรภู่ได้กล่าวรำพันว่า เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๒ ชื่อเสียง
 ของตนก็พลอยหมดสิ้นไปด้วย สุนทรภู่ได้อธิษฐานว่า เกิดชาติใด ขอให้ตนได้เป็นข้ารับ
 ใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท พระองค์เสด็จสวรรคต ก็ขอให้ตนสิ้นชีวิตตามไปด้วย คือ

สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ   ต้องเที่ยวเตร่จรหาที่อาศัย
 แม้นกำเนิดเกิดชาติใดใด   ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี
 สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง   อย่างรู้ร้างบงกชบทศรี ๙^{๔๗}

เมื่อเดินทางถึงบ้านจิว สุนทรภู่กล่าวข้อความว่าตั้งแต่เกิดมา (ขณะนั้นมีอายุได้
 ๔๕ ปี) ตนยังครองตัวไว้ได้โดยไม่มัวหมอง คือไม่เคยเป็นชู้กับใคร ไม่ต้องปิ่นตันจิวเมื่อ
 ตายไปแล้ว แต่ในเวลานั้นเกิดจะต้องปิ่นกับเขาบ้างหรืออย่างไร ดังนี้^{๔๘}

จิวรอกสิบกองคูลีแหลม   ดังขวากแซมเสียมแซกแตกไสว
 ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลัษย์   ก็ต้องไปปิ่นตันนำขนพอง
 เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว   ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
 ทุกวันนี้วิปริตผิดทำนอง   เจียนจะต้องปิ่นบ้างหรืออย่างไร ๙^{๔๙}

ในนิราศเรื่องนี้ สุนทรภู่กล่าวว่าการตัดขาดจากความรักนั้นเป็นสิ่งทำได้ยาก โดย
 กล่าวเป็นคำกลอนว่า

ไอ้คิดมาสารพัดจะตัดขาด   ตัดสวาทตัดรักมิยกไหว ๙^{๕๐}

^{๔๕} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๗.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^{๔๘} ชลดา เรื่องรักษลิขิต, ชีวิตประวัติและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๒๓.

^{๔๙} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๒.

เมื่อสุนทรภู่เดินทางโดยทางลัดตัดออกทางกลางนา ต้องถ่อ ต้องคำเรือด้วย
ความทุลักทุเล สุนทรภู่ก็นึกถึงความสะดวกสบายที่เคยได้รับในสมัยอดีตกว่า

วังเวงจิตคิดคะนึงรำพึงความ	ถึงเมื่อยามยังอุดมโสมนัส
สำรวจกับเพื่อนรักสะพรักพร้อม	อยู่แหวดล้อมหลายคนปรนนิบัติ
โ้ไ้ยามเข็ญเห็นอยู่แต่หนูพัด	ช่วยนั่งปัดยุงให้ไม่ไกลกาย ^{๕๐}

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าขณะนั้นสุนทรภู่ก็นึกถึงความอุดมสมบูรณ์ในอดีตที่ตน
เคยมีอยู่ คงจะเป็นในช่วงที่ได้เป็นขุนสุนทรโวหาร ได้สรวลเสเฮฮาไปกับเพื่อนฝูง แต่พอ
ตกยาก เพื่อน ๆ เหล่านั้นก็พากันหลบลิ้นหนีหน้าไปสิ้น เหลือแต่เพียงหนูพัดซึ่งเป็น
บุตรชายเท่านั้น

เมื่อเดินทางผ่านหน้าจวนเจ้าเมืองอยุธยา พระยาไชยวิชิต (เผือก) ซึ่งในสมัย
รัชกาลที่ ๒ เป็นจมีนไวยวรรณากและคุ้นเคยกับสุนทรภู่เป็นผู้รักษากรุงเก่าขณะนั้น สุนทร
ภู่ไม่กล้าแวะเข้าไปเยี่ยม เกรงว่าอาจจะจำตนไม่ได้ หรืออาจจะไม่ยินดีต้อนรับ จึงแวะ
จอดเรือพักที่ท่า ตรงข้ามหน้าวัดพระเมรุตั้งที่ได้บรรยายไว้ว่า

มาทางท่านหน้าจวนจอมผู้รั้ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
จะแวะหากำท่านเหมือนเมื่อเป็นไวย	ก็จะได้รับนิมนต์ขึ้นบนจวน
แต่ยามยากหากว่าถ้าท่านแปลก	อกมิแตกเสียหรือเราเขาจะสรวล
เหมือนเข็ญใจไฝ่สูงไม่สมควร	จะต้องม้วนหน้ากลับอ้อมประมาณ ฯ ^{๕๑}

พอรุ่งเช้าสุนทรภู่ก็ได้เดินทางไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทอง บรรยายลักษณะ
เจดีย์ที่เห็นในเวลานั้นว่าทรุดโทรมมาก จึงได้กล่าวรำพันเปรียบเทียบกับความไม่มั่นคง
ของชื่อเสียง เกียรติยศ และความเป็นอนิจจังของสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

ทั้งองค์ฐานรานราวถึงเก่าแสบ	เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
โ้ใจดีที่สร้างยังร้างรัก	เสียตายหนักก็น้ำตากระเด็น
กระนี้หรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดล่วงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น ฯ ^{๕๒}

สุนทรภู่ได้อธิษฐานขอพรพระเจ้าไว้ว่า

^{๕๐} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๒.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์	ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
ทั้งทุกขโศกโรคภัยอย่าใกล้กราย	แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ทั้งโลโกโทโสแลมโหะ	ให้ชนะใจได้อยาไหลหลง
ขอฟังเฟื่องเรื่องวิชาปัญญาจง	ทั้งให้ทรงศีลชั้นธิในสันดาน
อีกสองหญิงสังร้ายแลชายชั่ว	อย่าเมามัวหมายรักสมัครสมาน
ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ	ตราบนิพพานภาคหน้าให้ถาวร ๒ ^{๔๔}

เมื่อกราบขอพรพระแล้ว สุนทรภู่ได้พบดอกบัวที่มีพระธาตุอยู่ตรงเกสร จึงได้อัญเชิญลงเรือโดยใส่ไว้ในขวดแก้ว แต่พอรุ่งเช้าปรากฏว่าพระธาตุนั้นได้อันตรธานไปแล้วเลยคิดว่าตนเองนั้น “บุญน้อย”

ตอนขากลับ ใช้เวลาเดินทาง ๑ วัน มาถึงท่าหน้าวัดอรุณราชวราราม เมื่อกลับถึงกรุงเทพจึงได้มาขึ้นที่ท่าวัดแห่งนี้

ตอนทำนิราศ สุนทรภู่กล่าวว่าที่แต่งนิราศเรื่องนี้ไม่ได้จากหญิงคนรักจริง ๆ เพียงแต่สมมติขึ้นเท่านั้น ดังปรากฏในข้อความดังนี้

ไซ้จะมีที่รักสมัครมาด	แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ซึ่งครวญคร่ำทำที่พิริพีไร	ตามนีสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
เหมือนแม่ครัวคั่วแกงแพนงผัด	สารพัดเพี้ยชูชั่งเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา	ต้องโรยนำเสียดักหน้อยอร่อยใจ ๒ ^{๔๕}

๒.๓.๒ คุณค่าของนิราศภูเขาทอง

ก. คุณค่าทางด้านอักษรศาสตร์

สุนทรภู่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีอัจฉริยภาพทางบทกลอนอย่างเด่นชัด บทกวีของท่านเพราะพริ้งและแพรวพราวไปด้วยศิลปะแห่งการประพันธ์ ท่านเป็นผู้ริเริ่มใช้สัมผัสในในกลอนสุภาพ จึงทำให้กลอนไพเราะยิ่งขึ้น นอกจากสัมผัสในแล้ว ท่านยังแต่งพรรณนา

^{๔๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๕.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

โวหารได้ไพเราะ มีการใช้คำที่เลียนเสียงธรรมชาติ การเล่นคำ และการใช้คำที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจ เมื่ออ่านนิราศของท่าน เราจะพบสิ่งเหล่านี้ครบถ้วน^{๕๖}

คุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ในกลอนนิราศภูเขาทอง มีการเลือกใช้คำดีเด่นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) การใช้สัมผัสใน

สุนทรภู่แต่งบทกลอนได้ไพเราะ เพราะใช้สัมผัสในแพรวพราว ทำให้ฟังรื่นหูและจำง่าย ข้อนี้เป็นปัจจัยให้กลอนของท่านมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ ดังต่อไปนี้

๑.๑. สัมผัสสระ คือ คำที่ใช้สระตัวเดียวกัน เช่น

ดูน้ำวังกลิ้งเขียวเป็นเกลียวกรอก	กลับกระบอกจาดจืดจืดเจวียน
บ้างพลุ่งพลุ่งวุ้งวงเหมือนกงเกวียน	ดูเปลี่ยนแปลงคว้างคว้างเป็นหว่างวน ^{๕๗}

หรือ

ทั้งยุงชุมรุมกัดกัดเปรี้ยวประ	เสียงผัวะผะพื้บพับบับแปะ ^{๕๘}
-------------------------------	--

๑.๒. สัมผัสอักษร คือ คำที่มีอักษรคล้องจองกัน เช่น

ดูน้ำวังกลิ้งเขียวเป็นเกลียวกรอก	กลับกระบอกจาดจืดจืดเจวียน
บ้างพลุ่งพลุ่งวุ้งวงเหมือนกงเกวียน	ดูเปลี่ยนแปลงคว้างคว้างเป็นหว่างวน
ทั้งหัวท้ายกรายแจวระชากร้าง	ครรไลล่งเลยทางมากกลางหน
ไอเรือพันวนมาในสาชล	ไฉย้งวนหวังสวาทไมคลาดคลา ^{๕๙}

๑.๓. การซ้ำเสียง คือ การสัมผัสอักษรอย่างหนึ่ง นับเป็นการเล่นคำที่ทำให้เกิดเสียงไพเราะ การซ้ำเสียงจะต้องเลือกคำที่ให้จินตภาพแก่ผู้อ่านอย่างแจ่มชัดด้วย เช่น

พระสุริยงลงลับยับฝน	ดูมัวมนมิตมิตทุกทศ
ถึงทางลัดตัดทางมากกลางนา	ทั้งแผกคาแซมกกขื่นกรรเรียว
เป็นเงำงำน้ำเงิงดูเว้งว้าง	ทั้งกว้างขวางขวัญหายไม่วายเหลียว
เห็นดุ่มดุ่มหนุ่มสาวเสียงกราวกรรียว	ล้วนเรือเพรียวพร้อมหน้าพวกลาเลย

^{๕๖} เนาวรัตน์ พลเดช และ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, สุนทรภู่รอบรู้วัฒนธรรม, สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิตรการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๗. หน้า ๘.

^{๕๗} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๑.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

เขาต่อคลองว่องไวไปเป็นยี่ด

เรือเราผิดเผื่อมานิจจาเอ๋ย

ต้องถ่อคำรำไปทั้งไม่เคย

ประเดี๋ยวเสยสวบตรงเข้าพงรก^{๖๐}

๒) **การใช้กวีโวหาร** คือ นิราศภูเขาทองมีภาพพจน์ลักษณะต่าง ๆ ที่กวีเลือกใช้ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงความคิด ความรู้สึกของกวี เช่น

พระนิพพานปาน**ประหนึ่ง**ศรีระชาด ด้วยไรรู้ญาติยากแค้นถึงแสนเข็น

ทั้งโรคช้ำกรรมช้ำวิบัติเป็น

ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา^{๖๑}

๓) **ภาพพจน์อุปมา** คือ โวหารที่เปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเหมือนกัน มักใช้คำว่าเหมือน คล้าย ดุจ ตูราว ราวกับ และ การใช้สัญลักษณ์ในความเปรียบเทียบให้ความรู้สึกประทับใจในความรัก เช่น

อุปมา

เคยหมอบใกล้ไต้กลิ่นสุคนธ์ตลบ ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา

สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา

วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์ ๖๒

หรือ

ถึงบางเตือโอ้มะเดื่อเหลือประหลาด บังเกิดชาติแมลงหรีมีในไส้

เหมือนคนพาลหวานนอกข้อมขมใน

อุปไมยเหมือนมะเดื่อเหลือระอา^{๖๓}

การใช้สัญลักษณ์ในการเปรียบเทียบ

ห้องจรัญฐานรานราวถึงก้าวแสก

เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก

โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก

เสียดายนักนิกน่าน้ำตากระเด็น

กระหน่ำหรือชื่อเสียงเกียรติยศ

จะมีหมดสว่างหน้าทันตาเห็น

เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น

คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น^{๖๔}

๔) **ภาพพจน์กล่าวเกินจริง** คือ การที่กวีอ้างกล่าวมากหรือน้อยกว่าความเป็นจริง เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นภาพในความคิดคำนึงได้ดีขึ้น เช่น

ขอเดชะพระพุทธรคุณช่วย

แม้นมอดม้วยกลับชาติวาสนา

อายุยืนหมื่นเท่าเสาศิลา

อยู่คู่ฟ้าดินได้ตั้งใจปอง^{๖๕}

^{๖๐} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๑๑๒.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

๕) การเลียนเสียงธรรมชาติ คือ กวีทำให้เสียงที่ได้ยินมาบรรยายให้เกิด มโนภาพและความไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น เช่น

ไม่เห็นคลองต๋องค้ำอยู่กลางทุ่ง พอหยุดยุงชุมมารุมกัด
เป็นกลุ่มกลุ่มกุ่มกุ่มกายเหมือนทรายซัด ต้องนั่งปิดแปะไปมิได้นอน^{๖๖}

๖) การเล่นคำ คือ การใช้ถ้อยคำคำเดียวในความหมายต่างกันเพื่อให้เกิดการพรรณนาไพเราะน่าอ่าน และมีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น

เล่นคำ “โศก”
เห็นโศกใหญ่ใกล้น้ำระกำแฝง ทั้งรักแฉงแฉมสวาทประหลาดเหลือ
เหมือนโศกพื้ที่ระกำก็ซ้าเจือ เพราะรักเรือแรมสวาทมาคลาดคล้าย^{๖๗}

เล่นคำ “เมา”
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก สุดจะหักห้ามจิตคิดใจ
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน^{๖๘}

๗) การเสนอความคิด สุนทรภู่เสนอความคิดหรือทัศนะที่แยบคาย แปลกใหม่ และแสดงปัญญาของท่านไว้ในบทร้อยกรองเสมอ ทำให้ร้อยกรองของท่านมีความงามในแง่ความคิดด้วย เช่น

ไอ้สามัญผันแปรไม่แท้เที่ยง เหมือนอย่างเยี่ยงชายหญิงทิ้งวิสัย
นี้หรือจิตคิดหมายมีหลายใจ ที่จิตใครจะเป็นหนึ่งอย่าพึงคิด^{๖๙}

๘) อุปมาโวหารที่ลึกซึ้ง คือ ให้คติเตือนใจ เช่น

ถึงบางเตือไอ้มะเตือเหลือประหลาด บังเกิดชาติแมลงหิวมีในไส้
เหมือนคนพาลหวานนอกขอมขมใน อุปไมยเหมือนมะเตือเหลือระอา^{๗๐}

๙) การแทรกความรู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลงในนิราศ แสดงถึงความรอบรู้ทางประวัติศาสตร์ของกวี

ถึงสามโคกโศกถวิลถึงปิ่นเกล้า พระพุทธเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี
ประธานนามสามโคกเป็นเมืองตรี ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว^{๗๑}

^{๖๖} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๓.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

๑๐) การสะท้อนความรู้สึกและการสร้างบรรยากาศ บทร้อยกรองที่แต่งขึ้นจากความรู้สึกที่แท้จริงนั้นได้สะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น

สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ	ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
แม้ทนกำเนิดเกิดชาติใดใด	ขอให้ได้เป็นข้าฝ่ารัฐลี
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง	อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
เหลืออาลัยใจตรมระทมทวี่	ทุกวันนี้ก็ซังตายทรงกายมา ฯ ^{๗๒}

ข) คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม

อาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ได้กล่าวถึงความรู้ด้านศิลปกรรมของท่านสุนทรภู่ไว้ดังนี้ “ว่าถึงในส่วนความรู้ของสุนทรภูู่ในด้านศิลปกรรม โดยเฉพาะด้านสถาปัตยกรรมและประณีตศิลป์แล้ว ท่านนักกลอนผู้นี้จัดว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้และความเข้าใจในวิชาช่างศิลปกรรมอย่างลุ่มลึกท่านหนึ่ง จึงสามารถหยิบยกชื่อนามและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมและงานประณีตศิลป์ขึ้นมาพรรณนาดำเนินเรื่องนิราศของท่านได้อย่างมีสาระ มีความไพเราะและสมบูรณ์พร้อมด้วยสุนทรีयरล”^{๗๓} ความรอบรู้ด้านสถาปัตยกรรมเห็นได้จากการพรรณนาภาพเจดีย์ภูเขาทอง

ไปเจดีย์ที่ชื่อภูเขาทอง	ดูสูงล่องลอยฟ้านภาลัย
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น	เป็นที่เล่นนาวาคงคาไส
ที่พื้นลานฐานบัวถมถัดบันได	คงคาลัยล้อมรอบเป็นขอบคัน
มีเจดีย์วิหารเป็นลานวัด	ในจังหวัดวงแขวงกำแพงกัน
ที่องค์ก่อย่อเหลี่ยมสลับกัน	เป็นสามชั้นเชิงชานตระหง่านงาม
บันไดมีสี่ด้านสำราญรื่น	ต่างชมชื่นชวนกันขึ้นชั้นสาม
ประทักษณจินตนาพยายาม	ได้เสร็จสามารถบอคำนับอภิวันท์ ^{๗๔}

ค) คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

ถึงบ้านญวนล้วนแต่โรงแลสะพรั่ง มีช่องขังกุ้งปลาไว้ค้าขาย

^{๗๒} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๒.

^{๗๓} เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, สุนทรภูู่รอบรู้วัฒนธรรม, สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๗. หน้า ๑๔.

^{๗๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๔.

เรื่องหนึ่ง โดยกล่าวไว้เป็นนัยว่า “อิริยฐานถึงคุณกรุณา ช่วยชุบเลี้ยงเพียงชนกที่ปกเกศถึงทางเขตของประสงค์คงอาสา”^{๗๘}

ก) ลักษณะคำประพันธ์

นิราศเมืองเพชรมีความยาว ๔๖๒ คำกลอน โดยมีเนื้อหาเป็นปริศนาเพราะไม่ทราบที่ท่านแต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อใด และท่านไปเมืองเพชรด้วยเหตุใด สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีความเห็นว่า ท่านสุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อครั้งกลับเข้ารับราชการอยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านน่าจะออกเดินทางในหน้าหนาว พ.ศ.๒๓๘๘ โดยอาสาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวออกไปหาของต้องพระประสงค์ที่เพชรบุรี และนิราศเรื่องนี้คงเป็นเรื่องสุดท้ายของท่าน

ข) ศิลปะการประพันธ์

จะขอยกข้อความที่แสดงศิลปะการประพันธ์ของสุนทรภู่ในนิราศเมืองเพชรมาแสดง คือ การเล่นกลอนอื่นซึ่งเป็นกลอนที่สุนทรภู่ชอบเล่น เพราะมีคำเช่นนี้เพียง ๔ คำเท่านั้น จีน-ปิ่น-ติน- และ ศิล (สิน) ท่านว่า

เป็นประมงหลงละมับด้วยโลกกลาก ไม่กลัวบาปเลยช่างนับแต่ทรัพย์สิน
ดลิ่งพังฝั่งชลล้าวนปลาติน ตะกายปิ่นเล่นเล่นออกเป็นแปลง ฯ^{๗๙}

อนึ่ง สุนทรภู่ไม่ยอมจนคำ คำเสียง แอะ มีความหมายอยู่ไม่กี่คำ แต่ท่านก็หาสัมผัสได้อย่างดี คือ

ด้วยยากเย็นเข็นฝืดทั้งมีดมีว พอติงตัวเต็มเบียดเข้าเสียดแะ
ทั้งยุ่งขุมรุมกัดบัตเปรียะประ เสียงผัวะผะพีบพับบับปะ
ที่เข็นเรียงเคียงลำขยาแขยง มันเกาะเกาะกันจริงจริงหญิงกับชาย ฯ^{๘๐}

ต่อไปนี้เป็นกลอนที่แสดงลักษณะของสัตว์ต่าง ๆ ท่านพรรณนาได้ถูกต้องตามหลักสัตววิทยาอยู่บ้างเหมือนกัน เมื่อพรรณนาถึงปู ท่านว่า

ไอ้เอ็นดูปูไม่มีซึ่งศิระชะ ทำระกะก้อมโกงโมงโค้งชัน
ไม่มีเลือดเขือดจะปะแต่มัน เป็นเพศพันธุ์ไร้ผิวเพราะมัวเมา
มันเมียวออกลอกคราบไปคาบเหยื่อ เอามาเผื่อภรรยาเมตตาเขา
ระวังดูอยู่ประจำทุกคำเข้า อุตส่าห์เฝ้าฟุ่มพึกเพราะรักเมีย

^{๗๘} ศาสตราจารย์เจือ สตะเวทิน, สุนทรภู่ (หนังสือชุดภาษาไทยของคุรุสภา), พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของ สกสค., ๒๕๕๐, หน้า ๒๒๒.

^{๗๙} กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๒๙.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๐.

ถึงที่ผ้าตัวลอกพ้อออกคราบ
จึงเกิดไขไร้ผ้าเที่ยวยั่วเย้ย
กลอนที่แสดงลักษณะของบุคคล

เมี่ยมันคาบคืบเนื้อเป็นเหยื่อเสียด
ยังแต่เมียดเคลื่อนคล้อยขึ้นลอยแพ^{๔๑}
สุนทรภู่อีกชมน้ำใจชาวเพชรบุรีไว้อย่างน่าฟัง

ว่า

พอแต่ตรมลมชายสบายจิต
ทั่วประเทศเขตแดนวันแดนพริบพรี
ที่พวกทำน้ำโตนดประโยชน์ทรัพย์
พะองยาวก้าวตีนปีนทะยาน
แต่ใจดีที่ว่าใครเข้าไปขอ
ได้ชื่นน้ำน้ำตาลหวานหวานทรวง

เที่ยวชมทิศทุ่งทางกลางวิถี
เห็นจะซี้ไปไม่พ้นแต่ต้นตาล
มีดสำหรับเห็นข้างอย่างทหาร
กระบอกตาลแขวนกันคนละพวง
ให้กินพ้ออ้อมอุทรบห่อนหวง
ขึ้นเขาหลวงเลียบเดินเนินบันได^{๔๒}

กลอนที่แสดงลักษณะของอารมณ์ สุนทรภู่อีกแสดงออกได้เป็นอย่างดี เช่น
เมื่อหวนคิดถึงเรื่องส่วนตัว สุนทรภู่อธิบายเรื่องรักไว้เป็นนัยว่าตนอาจแพ้ ท่านว่า

ถึงคลองเตยเตยแตกใบแฉกงาม
จนไม่มีที่รักเป็นหลักแหล่ง
ไ้อเปลี่ยวใจไร้รักที่จักเซย

คิดถึงยามปลุกรักมักเป็นเตย
ต้องกว้างแคว้งคว่ำหานิจจาเอ๋ย
ชมแต่เตยแตกหนามเมื่อยามไซ้^{๔๓}

เมื่อถึงวัดบางนางนองก็ว่า
ถึงวัดบางนางนองแมน้องพี่
ตัวคนเดียวเที่ยวเล่นไม่เป็นห่วง
ที่เห็นเห็นเป็นแต่ปะได้ประตา

มาถึงที่ที่จะต้องนองน้ำตา
แต่เศร้าทรวงสุดหวังที่ฝั่งฝ้า
ก็ลอบรักลักลาคิดอาลัย^{๔๔}

สุนทรภู่วิจารณ์เรื่องความรักกับเงินไว้อย่างเผ็ดร้อน เมื่อตอนถึงบางหลวงท่าน
ว่า

ถึงบางหลวงล่องล่องเข้าคลองเล็ก
เมียวขาวขาวสาวสวยลั่นรวยไป
ไทยเหมือนกันครั้นว่าขอเอาหอห้อง
มีเงินนัดคัดจ้างเหมือนอย่างแจ็ก

ล้วนบ้านแจ็กขายหมูอยู่อีกโข
หัวอกไ้อายใจมิใช่เล็ก
ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
ถึงลวดเหล็กกลร่อนอ่อนละไม^{๔๕}

^{๔๑} กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่อ, หน้า ๓๒๙.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๙.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๖.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

มีสำนวนที่ว่า “ปั้นน้ำเป็นตัว” สุนทรภู่สงสัยว่าจะมาจากการทำนาเกลือ ท่านจึงว่า

ถึงบางขวางข้างซ้ายชายชالا	ไขคงคาขังน้ำไว้ทำเกลือ
หรือบ้านนี้ที่เขาว่าตำราร่ำ	ช่างปั้นน้ำเป็นตัวน่ากลัวเหลือ” ^{๘๖}
เมื่อถึงคลองคุด ท่านก็เปรียบว่า	
อันคุดอื่นหมื่นคุดกำหนดแน่	เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด
ทั้งลวงล่องอ้อมยวทั้งเลี้ยวตลอด	ถึงคลองคุดก็ยังไม่เหมือนใจคน” ^{๘๗}
หอยจับแจงถูกชาวประมงเรียก	สุนทรภู่ได้คิดว่า
เหมือนจะรู้อยู่ในเล่ห์เสนาหา	แต่หากว่าพูดยากเป็นปากหอย
เปรียบเหมือนคนจนทูนทั้งบุญน้อย	จะกล่าวถ้อยออกไม่ได้ตั้งใจ” ^{๘๘}
พอพบวัดร้าง สุนทรภู่ก็ปลงว่า	
เดิมเป็นป่ามาเป็นวังตั้งประทับ	แล้วก็กลับไปเป็นป่าไม่ฝ่าฝืน
เหมือนมียศลดลงไม่คงคืบ	นึกสะอื้นอายใจมาในเรือ” ^{๘๙}

๒.๔.๒ คุณค่าของนิราศเมืองเพชร

นิราศเมืองเพชรมีลักษณะเดียวกันกับนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ คือ มีคุณค่าทั้งในด้านของความไพเราะงดงามในการใช้ถ้อยคำและการใช้สัมผัสในแพรวพราวอย่างยากที่จะหาผู้ใดแต่งได้ทัดเทียม นิราศที่ท่านแต่งได้สะท้อนภาพภูมิประเทศ บ้านเมือง ผู้คนพลเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและความรู้ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ นอกจากนี้ยังมีอัตชีวประวัติของท่านแทรกอยู่ด้วยเกือบทุกเรื่อง ท่านได้บันทึกความรู้สึกนึกคิดและข้อสังเกตต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นไว้เป็นหลักฐานให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและชื่นชมโดยมิได้ปิดบังแม้บางสิ่งบางอย่างจะเป็นข้อบกพร่องของตนเอง เมื่อใดที่อ่านนิราศแต่ละเรื่องของท่านแล้วนอกจากความไพเราะทางฉันทลักษณ์แล้วเรายังจะได้รับข้อมูลทางศิลปะวัฒนธรรม ศาสนา สังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ไปด้วย ถือได้ว่ามีคุณค่ามากมายหลายด้าน ในนิราศเมืองเพชรพอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

^{๘๖} กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๒๙.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๐.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๓.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๔.

ก. คุณค่าทางด้านอักษรศาสตร์

นิราศเรื่องนี้ก็วรรณคดีลงความเห็นกันว่า เป็นนิราศที่มีความยอดเยี่ยมใน
สำนวนกลอนรองลงมาจากนิราศภูเขาทอง อาจจะเป็นเพราะความเชี่ยวชาญที่เพิ่มพูนขึ้น
จากประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนานนายนั้นเอง

๑. การใช้สัมผัสใน สุนทรียะของภาษาไทยที่ได้จากเรื่องนี้ คือ

๑) สัมผัสสระ คือ คำที่ใช้สระตัวเดียวกัน เช่น

ได้ชมเล่นเห็นแต่นกวิหคกลม	เที่ยวตุ่มตุ่มเดินดินกินมัจฉา
กลางสมุทรผุดไผ่ลั่นโลมา	ดูหน้าตาแต่ละตัวน่ากลัวเกรง
ลั่นหัวบาตรवादทางไปกลางคลื่น	ศิระสิ้นเลียนโลงดูโจงเหม่ง
ดูมากมายหลายอย่างยิ่งวางเวง	จนน้ำขึ้นครั้นแครงเป็นคราวเรือ ^{๕๐}

หรือ

จนไม่มีที่รักเป็นหลักแหล่ง	ต้องคว้างแคว้งควำหาหนีจาเอ๋ย
ไ้อเปลี่ยวใจไร้รักที่จักเซย	ชมแต่เตยแตกหนามเมื่อยามไซ ^{๕๑}

๒) สัมผัสอักษร คือ คำที่มีอักษรคล้องจองกัน เช่น

เขาหลับเรื่อยเหนื่อยอ่อนนอนสนิท	พินิจคิดใคร่ครวญจนจวนสว่าง
เสียงนกร้องซ้องแซ่ครอแครคราง	ทั้งลิงค่างครอกโครกละโกลโอย
เสียงชะนีที่เหล่าเขายี่สาน	วิเวกวานหวัหวัผัวผัวโหวย
หวิหววิไหวไวยินยั้งดินโดย	ชะนีโหยหาคูไม่รู้วาย ^{๕๒}

๓) การซ้ำเสียง คือ การสัมผัสอักษรอย่างหนึ่ง นับเป็นการเล่นคำที่ทำให้
เกิด เสียงไพเราะ การซ้ำเสียงจะต้องเลือกคำที่ให้จินตภาพแก่ผู้อ่านอย่างแจ่มชัดด้วย
เช่น

ถึงบางหออหอใครที่ไหนหนอ	มาปลุกหอยเสนหาในป่าเสือ
อันย่านนี้ที่บนบกก็กรเรือ	ทั้งทางเรือจะเข้ก็แจโก ^{๕๓}

๒. การใช้กวีโวหาร คือ นิราศเมืองเพชรมีภาพพจน์ลักษณะต่าง ๆ ที่กวี
เลือกใช้ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงความคิด ความรู้สึกของกวี เช่น

^{๕๐} กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๒๘.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๔.

๗. อุปมาโวหารที่ลึกซึ้ง คือ ให้คิดเตือนใจ เช่น

ไอ้เทียนเอ๋ยเคยแจ่มแสงสว่าง มาหมองหมางมืดมิดตะขวิดตะเขวียน
เหมือนมืดในใจจนต้องวนเวียน ไม่ส่องเทียนให้สว่างหนทางเลย^{๑๐๐}

๘. การแทรกความรู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลงในนิราศ แสดงถึงความรอบรู้ทางประวัติศาสตร์ของกวี

ถึงบางหัวอำรามนามจอมทอง ดูเรื่องรองรุ่งโรจน์ที่โบสถ์ราม
สาธุสะพระองค์มาทรงสร้าง เป็นเยี่ยงอย่างไว้ในภาษาสยาม
ในพระโกศโปรดปรานประทานนาม โอรสราชอารามงามเจริญ
มีเชื่อนรอบขอบคูดุพิลึก กุฎีตึกแก่งกุฎีสุดสรรเสริญ^{๑๐๑}

หรือ

ถึงวัดกกรกร้างอยู่ข้างซ้าย เป็นรอยรายปิ่นพม่าที่ฝาผนัง
ถูกทะเลรุไปแต่ไม่พัง แต่โบสถ์ยังทนปิ่นอยู่ยืนนาน
แม้มั่งมีมิให้ร้างจะสร้างฉลอง ให้เรื่องรองรุ่งโรจน์โบสถ์วิหาร
ด้วยที่นี้ที่เคยตั้งโขนทวาร ได้เบิกบานประตูปาพนาลัย ฯ^{๑๐๒}

๙. คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม

สุนทรภู่ได้กล่าวถึงปฏิมากรรมสำคัญไว้ให้รู้นหลังได้ทราบ เช่น

สาธุสะพระนอนสิงขรเขา พระพุทธเจ้าหลวงสร้างแต่ปางหลัง
ยี่สิบวาฝากันเป็นบัลลังก์ ดูเปล่งปลั่งปลื้มใจอะไรเลย
พระเนตรหลับทับพระบาทไสยาสน์เหยียด อ่อนละเอียดอาสนะพระเขนย
พระเจ้ามยามประทมหน้าชมเชย ช่วยรำเพยพัชนีหนึ่งวิลม^{๑๐๓}

๑๐. คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

ในนิราศเมืองเพชรนี้สุนทรภู่ได้บรรยายสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมไว้ดังนี้

ถึงคลองที่อิฐำท่าร้างเรียก สุดสำเหนียกที่จะถามความปฐม
เขาทำน้ำทำนาปลาอุดม เป็นนิคมเขตบ้านพวกพรานปลา

^{๑๐๐} กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่. หน้า ๓๒๖.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๖.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๗.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๘.

ที่ปากคลองกองฟืนไว้ตีนดาษ
ถึงบางขวางข้างซ้ายชายชลา
หรือบ้านนี้ที่เขาว่าตำราว่า
ดูครีมีครีกพฤษกาลดาเครือ
ตะบันต้นผลห้อยย้อยระย้า
เป็นคราบน้ำคร่ำคร่ำแตกตารุม

ดูเกลื่อนกลาดเรียงรายทั้งซ้ายขวา
ไขคงคาข้งน้ำไว้ทำเกลือ
ข้างป็นน้ำเป็นตัวนำกลัวเหลือ
ล้นนรกเรือรำเรียงเป็นเชิงซุ่ม
ดาษดาดังหนึ่งผูกด้วยลูกตุ้ม
ดูกระปุ่มกระปุ่มตุ้มตุ้มเต็ม^{๑๐๔}

สภาพการค้าขายผลไม้ริมคลอง

จนตกทางบางสะเภาครรไลล่อง
ปลูกทับทิมริมทางสองข้างราย
บ้างดิบห่ามงามอมจนค้อมกึ่ง
บ้างแตกร้าพราวเม็ดเพชรโนรี
มาตั้งขายฝ้ายเจ้าของไม่ต้องถือ
จะพูดจาครวระทั้งคะเออ

มีบ้านช่องซ้ายขวาเขาค้าขาย
ไม่เปล้าตายดกระย้าทั้งตาปี
เป็นดอกดั่งแตกประดับสลบสี
เขาขายดีเก็บได้ใส่กระเชอ
เห็นเรือล่องร้องว่าซื้อทับทิมเหนอ
เสียเหนอเหนอหน้าตาน่าเอ็นดู^{๑๐๕}

สภาพการค้าขายริมแม่น้ำแม่กลอง

ถึงแม่กลองสองฝั่งเขาตั้งบ้าน
บ้างอย่าง^{๑๐๖}ปลาเคียงเรียงเรียงราย
ขายสำเร็จเปิดไ้ทั้งไข่พอก
ลูกค้ารับนับกันเป็นพันร้อย
นางแม่ค้าปลาเค็มก็เต็มสวย
บ้างเหน็บท้องป่องปุ่ยตุ่ยตุ่ยตุ่ง

น่าสำราญเรือนเรือดูเหลือหลาย
ดูวุ่นวายวิ่งไขว่กันใหญ่หน้อย
กระเบนกระบอกลาทุ้ทั้งปูหอย
ปลาเล็กหน้อยขมงโกรยโกยกระบุง
กำไรรวรวมประจบจนครบถุก
ต่างบำรุงรูปร่างสำอองตา ฯ^{๑๐๗}

แพค้าขาย

จึงจดหมายรายทางกลางคงคา
ได้เห็นแต่แพแขกที่แปลกเพศ

แต่นาวาเลี้ยวล่องเข้าคลองหน้อย ฯ
ขายเครื่องเทศเครื่องไทยได้ใช้สอย^{๑๐๘}

บรรยายภูมิสถานบ้านเรือนในจังหวัดเพชรบุรีได้อย่างชัดเจน เช่น

^{๑๐๔} กรมศิลปากร. *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๓๒๙.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๐.

^{๑๐๖} ฉบับเขียนหลาย ๆ ฉบับ เขียนต่างกันคือเขียนเป็น คำ – ขา – คา น่าจะเป็นคำด้วย
กลอนต่อจากนี้ว่า “ขายสำเร็จเปิดไ้ทั้งไข่พอก กระเบนกระบอกลาทุ้ทั้งปูหอย”

^{๑๐๗} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๓๓๑.

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

พอแต่ตรมลมชายสบายจิต   เทียวชมทิศทุ่งทางกลางวิถี
ทั่วประเทศเขตแคว้นแดนพริบพรี   เหมือนจะซีไปไม่พ้นแต่ต้นตาล
ที่พวกทำน้ำโดนดประโยชน์ทรัพย์   มีดสำหรับเหน็บข้างอย่างทหาร
พะองยาวก้าวตีนปิ่นทะยาน   กระบอกตาลแขวนกันคนละพวง^{๑๐๙}

นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังแสดงความรู้และสังเกตลักษณะของสัตว์บางชนิดได้เป็นอย่างดี เช่น

พรรณนาลักษณะปู

โอ้เอ็นดูปูไม่มีซึ่งศีรษะ	เท้าระกะก้อมโก่งโหม่งโค้งชัน
ไม่มีเลือดเชือดจะปะแต่มัน	เป็นเพศพันธุ์ไร้ผิวเพราะมัวเมา
มันเมียวออกลอกคราบไปคาบเหยื่อ	เอามาเผื่อภรรยาเมตตาเขา
ระวังดูอยู่ประจำทุกค่ำเช้า	อุตสำหรับเฝ้าฟุ่มพิกเพราะรักเมีย
ถึงที่ผิวตัวลอกพ้อออกคราบ	เมี่ยมันคาบคืบเนื้อเป็นเหยื่อเสีย
จึงเกิดไขไร้ผิวเทียวยั่วเย้ย	ยังแต่เมียวเคลื่อนคล้อยขึ้นลอยแพ ^{๑๑๐}

พรรณนาลักษณะแมงดา

ให้สามสี่หลังเทียวผิงแผง	ตามหล้าแหล่งเลนเค็มเล็มภักษา
เขาจับเป็นเห็นสมเพชเวทนา	ทิ้งแมงดาผิวเสียเอาเมียไป
ฝ่ายตัวผู้อยู่เดียวเทียวไม่รอด	เหมือนตาบอดมิได้แจ้งตำแหน่งไหน
ต้องอดอยากจากเมียเสียน้ำใจ	ก็บรรลัยแลกลาดดาษดา
มันเดี่ยวนี้มีหญิงไม่ทิ้งผิว	ถึงรูปชั่วฉนั้นจะรักให้หนักหนา
โอ้อาลัยใจอย่างนางแมงดา	แต่ดูหน้าในมนุษย์เห็นสุดแล ^{๑๑๑}

สุนทรภู่เป็นกวีที่มีอารมณ์ขันพอสมควรทีเดียว เช่น

แล้วไปบ้านตาลเรียงเคียงบ้านไร่	ที่นับในน้องเนื้อช่วยเกื้อหนุน
พอวันนัดซัดน้ำเขาทำบุญ	เห็นคนวุ่นหยุดยั้งยืนรั้งรอ
เขว่าน้องของเราเป็นเจ้าสาว	ไม่รู้ราวเรื่องเร่อมาเจอหอ
เหมือนจุดไต้ว่ายน้ามาตำตอ	เสียแรงถ่อกายมากก็อภัพ
จะแทนบุญคุณมาประสาซาก	ต้องกระดากตั้งหนึ่งศรกระดอนกลับ

^{๑๐๙} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๓๙.

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๙.

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๔.

ได้ฝากแต่แพรผ้ากับป่าทรัพย์
 ไปปีหนึ่งครึ่งปีเมื่อมีลูก
 แล้วมาเรือเหลือรำลึกเฝ้าตริกตรอง

ไว้สำหรับหนึ่งนั้นทำขวัญน้อง
 จะมาผูกมือบ้างอย่าหมางหมอง
 เทียวฉลองคุณท่านทุกบ้านเรือน ๙^{๑๑๒}

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ผลงานของสุนทรภู่เป็นสมบัติของแผ่นดินที่ทรงคุณค่ายิ่ง สมกับเป็นกวีเอกของโลก ซึ่งโดดเด่นในเรื่องจินตนาการ การใช้คำง่าย ๆ ไพเราะ กินใจ มีความหมายลึกซึ้ง และเป็นต้นแบบของนักกลอนรุ่นหลัง ๆ ในยุคต่อมาจนถึงปัจจุบัน

---

^{๑๑๒} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๓๘.

บทที่ ๓

การวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ถือว่ามีบทบาทมาตั้งแต่ยุคสุโขทัย อยุธยา จนถึงยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งในยุครัตนโกสินทร์ก็ถือได้ว่าท่านสุนทรภู่เป็นหนึ่งในกวีเอกสมัยนี้ด้วย งานวรรณกรรมของท่านหลาย ๆ เรื่อง ได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้มากมาย อาจเป็นเพราะช่วงชีวิตของสุนทรภู่ขณะที่ประพันธ์นิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรต้องเผชิญกับความยากลำบากและทุกข์ยากของชีวิตมามาก จึงสามารถทำให้สุนทรภู่มีความเข้าใจในคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และแสดงออกผ่านงานวรรณกรรมของท่านได้อย่างแยบยล

หลักธรรมที่จะนำมากล่าวดังต่อไปนี้ จะเป็นสิ่งชี้ให้เห็นถึงกฎแห่งกรรม แทรกแนวคิดเกี่ยวกับทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเจริญรุ่งเรือง ความเสื่อมในทางโลก ความเชื่อเรื่องความกตัญญูกตเวทิต์ และข้อควรปฏิบัติต่อครอบครัวและสังคม ดังนี้

๓.๑ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทอง

วรรณกรรมของสุนทรภู่ นอกจากจะมีความไพเราะแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ โดยเฉพาะสามารถสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันเป็นข้อคิดและคติสอนใจแก่ผู้อ่านเสมอ ซึ่งจะได้หยิบยกนำมาเสนอดังต่อไปนี้

๑. ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ ๓ ประการ หมายถึงสามัญลักษณ์ะ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่ อนิจจังลักษณะ ลักษณะไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา ทุกขลักษณะ ลักษณะเป็นทุกข์ คือ มีความบีบคั้น

ด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และอนัตตลักษณะ ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตไม่ให้เจ็บป่วยได้ หรือไม่สามารถบังคับสังขารไม่ให้ร่วงโรยได้ เป็นต้น ทั้งนี้สังขารทั้งหลายทั้งปวง (สังขาร - สิ่งปรุงแต่งหรือถูกปรุงแต่งขึ้น จึงมิได้หมายถึงแต่สังขารร่างกายเท่านั้น) ล้วนเป็นสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) อันเป็นเช่นนี้เอง กล่าวคือ ล้วนเกิดแต่มีเหตุหรือสิ่งต่าง ๆ มาเป็นปัจจัยแก่กันและกัน

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเรื่องไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณะ ^๓ ดังจะแสดงความหมายโดยย่อดังนี้

๑. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป

๒. ทุกขตา (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้

๓. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของตนเอง^๒

ขณะที่ประพันธ์ นิราศภูเขาทองนี้ สุนทรภู่เพียงจะผ่านความผกผัน ทุกข์ยาก และเจ็บปวดที่สุดของชีวิต และด้วยความซาบซึ้งในของเรื่องกฎแห่งไตรลักษณ์นี้เป็นอย่างยิ่ง จึงสามารถถ่ายทอดมาสู่วรรณกรรมได้อย่างลึกซึ้งจับใจ แสดงความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติแห่งวิถีชีวิตมนุษย์ที่ตกอยู่ภายใต้ “กฎแห่งไตรลักษณ์” ได้อย่างแจ่มแจ้ง ดังตัวอย่าง

ทั้งองค์ฐานรานราวถึงก้าวแสก	เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
โอ้เจตีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนิกน่าน้ำตากระเด็น
กระเน่หรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดลวงหน้าทันตาเห็น

^๑ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑-๑๒/๑-๑๐.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๘.

เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น

คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น ฯ

[นिरาศภูเขาทอง]^๓

ขณะที่ท่านเดินทางไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทอง สุนทรภูได้บรรยายลักษณะเจดีย์ที่ท่านเห็นในเวลานั้นว่าทรุดโทรมมาก คือ องค์ฐานนั้นแตกร้าวถึงเก้าส่วน ยอดเจดีย์เองก็หักหลุดและพังลงมา ท่านจึงได้กล่าวเปรียบเทียบกับความไม่มั่นคงของชื่อเสียงเกียรติยศ และรวมถึงความเป็น “อนิจจัง” คือ ความไม่เที่ยงต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เช่น ภูเขา แม่น้ำ ลำคลอง สิ่งปลูกสร้าง ตึก บ้านเรือน ยานพาหนะต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อเกิดขึ้นหรือมีการสร้างขึ้น ย่อมผุพังไปตามอายุของวัตถุสิ่งของนั้น ๆ เพราะเป็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติที่สามารถพิสูจน์ได้จากสิ่งต่าง ๆ ทั้งนี้ยังรวมไปถึง ความสุข ความทุกข์ ความสำเร็จ ความล้มเหลว ความสมหวัง และ ความผิดหวัง เป็นต้น คณะเล่ากันไป

ความเป็นอนิจจังในพระพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงความเป็นอนิจจังเท่านั้น แต่หมายถึงความไร้ตัวตน (อนัตตา) ความเป็นดั่งกันและกัน ความเอื้ออิงเกื้อกูลเพื่อที่จะเกิดขึ้น หรือ ปฏิกิจสมุปบาท ถ้าไม่เห็นธรรมชาติของสิ่งเหล่านี้ เราก็จะไม่เห็นธรรมชาติของความเป็นอนิจจังด้วย เวลาที่เราพิจารณาความเป็นอนิจจังก็หมายถึง เราพิจารณาความเป็นดั่งกันและกัน ความเป็นอนัตตา และความเป็นปฏิกิจสมุปบาทด้วย^๔

หลักธรรมที่ปรากฏจึงสามารถสรุปได้ว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ทั้งหมดล้วนเป็น “อนิจจัง” มีความไม่เที่ยง มีอันต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นอาการธรรมดา ไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาให้เป็นไปตามปรารถนาได้ตลอดไป เพียงบางครั้งแลดูประหนึ่งว่า สามารถควบคุมบังคับได้ในบางเหตุปัจจัย จึงก่อให้เกิดมายาจิต เกิดความหลงผิด ไปหลงคิดหลงยึดว่าอยู่ภายใต้อำนาจของตัวของตนว่าสามารถควบคุมบังคับได้ แต่แท้จริงแล้วไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาได้อย่างจริงแท้แน่นอน ต้องมีอันต้องแปรปรวนไปตามสภาวะธรรมหรือธรรมชาติเป็นที่สุด อย่างจริงแท้แน่นอน จึงเป็นทุกข์ กฏไตรลักษณ์ ถือว่าเป็นกฏกติกาของช่วงชีวิต กฏอนิจจัง สอนให้รู้ว่าสรรพสิ่งในโลกมีความไม่แน่นอน สุดท้าย กฏทุกขัง สอนให้รู้ว่า ปัญหาอันนั้นมีไว้ให้แก้ไข กฏอนัตตา สอนให้รู้ว่า ชีวิตนั้นมีคุณค่า เป็นต้น

^๓ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของ สกสศ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๔ – ๑๑๕.

^๔ วิ. ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑; ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๒/๑๑๘-๑๑๘.

๒. หลักกรรม

กรรม แปลว่า “การกระทำ” กรรมนี้เป็นคำกลาง ๆ ถ้าหากว่าเป็นการกระทำดี ท่านเรียกว่ากุศลกรรม ถ้าหากว่าเป็นการกระทำชั่ว ท่านเรียกว่าอกุศลกรรม^๕

กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่าหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ^๖ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนาก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม กรรมนั้น เมื่อจำแนกตามคุณภาพ หรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุ ย่อมแบ่งได้ ๒ อย่าง คือ

๑) อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึงการกระทำที่เกิดจาก อกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

๒) กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^๗

จำแนกตามทวารคือทางที่ทำความกรรม หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น ๓ คือ

๑) กายกรรม กรรมทำด้วยกาย หรือการกระทำทางการ

๒) วจีกรรม กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา

๓) มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ^๘

ลักษณะกรรมของในวรรณกรรมสุนทรภู่หลายเรื่อง ได้แทรกแนวความคิดเรื่องกรรมไว้ในหลาย ๆ ตอน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

^๕ พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), *กฎแห่งกรรม*, จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสทำบุญคล้ายวันเกิด ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธินิสารการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒.

^๖ อัง.นฤก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓.

^๗ ดูเชิงอรรถใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑/, ๕๕๑/๓๘; ขุ.อิติ.๒๕/๒๐๘-๘; ๒๔๒-๓/๒๗๒; อกุศลมูลและกุศลมูล ดู ที.ปา. ๑๑/๓๘๔/๒๘๒; อัง.ติก. ๒๐/๕๐๘/๒๕๘; อภิ.สิ. ๓๔/๖๖๓/๒๕๘.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘-๑๑๒/๑๑๘-๑๒๔; อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑; อ.ภ.สิ.(ไทย) ๓๔/๖๖๓/๒๕๘

กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้แล้วและดีต่างกัน”^๙ ซึ่งสุนทรภู่เองก็ประสบกับความทุกข์ยากลำบากนานปีประการ รวมถึงต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่เกิดทูลบุญชายิ่ง ท่านจึงรำพันถึงความทุกข์ยากที่เกิดแต่ผลของกรรม ดังบทประพันธ์ต่อไปนี้

พระนิพพานปานประหนึ่งศิระชะขาด	ด้วยไรรักษาตียากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคซ้ำกรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
จะสร้างพรตอดสำหรับส่งส่วนบุญถวาย	ประพฤติฝ้ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก	ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป ๕

[นिरาศภูเขาทอง]^{๑๐}

ความทุกข์ยากที่สุนทรภู่ได้รับนั้น ท่านเปรียบได้กับกฎแห่งกรรมที่ท่านเคยทำไว้ในอดีตได้ส่งผลให้สุนทรภู่ตกกระทำลำบากในชาตินี้ จึงต้องเจอกับปัญหาหลายอย่างที่เข้ามาในเวลาเดียวกัน เช่น สุนทรภู่ต้องสูญเสียทุกอย่างเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคตเพราะทรงชบเลี้ยงสุนทรภู่โดยตลอด เหตุเพราะในอดีตเคยเข้าเฝ้าพระองค์อย่างใกล้ชิดและบ่อยครั้ง “เมื่อพระองค์สวรรคตสุนทรภู่ก็เหมือนกับตายตามพระองค์ไปด้วย เหตุเพราะไม่มีญาติมิตรและคนคอยช่วยเหลืออุปถัมภ์ชีวิตจึงยากลำบากมาก อีกทั้งมีโรคภัยต่าง ๆ เบียดเบียนผสมกับปัญหา ร้อยแปดพันประการ”^{๑๑} เข้ากลุ่มรุมพาลให้เดือนร้อนไปต่าง ๆ นานา เมื่อชีวิตตกอับเพราะกรรมนำพาและไม่มีใครที่เป็นที่พึ่งได้ ดังนั้น จึงขอบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมตลอดเวลา เพื่อเป็นสิ่งทดแทนคุณพระองค์ แม้เกิดชาติใดใดก็ขอให้เป็นข้า ๕ รับใช้พระองค์ตลอดไป จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่มีความเชื่อเรื่อง “กรรมและการเวียนว่ายตายเกิด” ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับปวารณาตนเพื่อบวชทดแทนพระมหากรุณาธิคุณ และเมื่อเกิดใหม่ในชาติใด ๆ ก็ตาม จะขอตามเป็นข้ารองพระบาทของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในทุก ๆ ชาติไป

พระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นการสร้างบุญกุศลสูงสุดที่สามารถทำได้ การตั้งใจบวชเป็นความดี ถือเป็น “กรรมดี” หรือ “กรรมขาว” หนึ่ง กรรมนั้นยังสามารถ

^๙ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๗๗/๓๖๗.

^{๑๐} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๑๐๗.

^{๑๑} สมเด็จ ๕ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ประวัติสุนทรภู่*, ใน *นिरาศสุนทรภู่*, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕, หน้า ๔๕ - ๕๒.

กำหนด หรือ บันดาลชีวิตมนุษย์ให้ดี ไม่ดี ให้สมบูรณ์พูนสุขหรือไม่นั้นก็เพราะกรรมที่ตนเองได้ทำไว้ทั้งสิ้น

จึงมีการจำแนกกรรมตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล จัดเป็น ๔ อย่าง คือ

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และดื่มสุราเมรัย

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่วไป

๔) กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามอย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์รวม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือ มรรคมีองค์ ๘

กฎแห่งกรรม คือ กฎธรรมชาติ ข้อหนึ่ง ที่ว่าด้วยการกระทำ และผลแห่งการกระทำ ซึ่งการกระทำและผลแห่งการกระทำนั้น ย่อมสมเหตุสมผลกัน เช่น ทำดี ย่อมได้รับผลดี ทำชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น กรรม หรือ ไตไครก่อ ตนเองเท่านั้น ที่จะได้รับผลของสิ่งที่กระทำ ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” หรือพระพุทธพจน์ที่ว่า

คนทำกรรมใดไว้อย่อมเห็นกรรมนั้นในตน

คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี

คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

คนหว่านพืชเช่นไถย่อมได้รับผลเช่นนี้^{๑๒}

^{๑๒} ชุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

๓. อริษฐานธรรม ๔

อริษฐาน หรือ อริษฐานธรรม^{๑๓} หมายถึง ธรรมเป็นที่มั่น, ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล, ธรรมที่ควรใช้เป็นทีประติษฐานตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน, บางทีแปลว่า “ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ”

๑. ปัญญา ความรู้ชัด คือ หยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในความรู้ที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาทจนถึงปรมาตตสัจจะ

๓. จาคะ ความสละ คือ สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. อุปสมะ ความสงบ คือ ระวังโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้วทำจิตใจให้สงบได้^{๑๔}

ทั้ง ๔ ข้อนี้ พึงปฏิบัติตามกระทู้ดังนี้

๑. ปญญัม นปฺปมชฺเชยฺย ไม่พึงประมาทปัญญา คือ ไม่ละเลยการใช้ปัญญา

๒. สจฺจํ อนุรทฺเทยฺย พึงอนุรักษสัจจะ

๓. จาคํ อนุพฺรหฺมฺเหยฺย พึงเพิ่มพูนจาคะ

๔. สนฺตํ สิกฺขฺเขยฺย พึงศึกษาสันติ^{๑๕}

ตัวอย่างของอริษฐานธรรม ๔ ที่สุนทรภู่ท่านได้เปรียบเปรยเอาไว้ในเรื่องนี้ มีดังต่อไปนี้

ก. ขอให้ห่างไกลจากคนพาลและภัยอันตรายต่าง ๆ ให้ได้คับแต่คนดีและนักปราชญ์ราชบัณฑิต เพราะการอยู่ใกล้ชิดคนดี ก็จะสามารถซึมซับสิ่งดี ๆ ไว้ในตนเองได้ ตรงกันข้ามถ้าคบกับคนพาล พาลจะพาไปหาผิด หรือแม้แต่หลงผิดไปรักคนพาลเข้าก็อย่าให้เกิดขึ้นเลย เพราะจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียนานัปการ ตัวอย่าง

^{๑๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๑๑/๒๕๐ ; ๑๔/๓๔๗/๔๐๔.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๙๗.

^{๑๕} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๐.

ขอเดชะอานุกาภาพพระทศพล

ให้ผ่องพันภัยพาลสำราญกาย

[นिरासुखातong]^{๑๖}

หรือ

อีกสองสิ่งหญิงร้ายแลชายชั่ว

อย่าเหมายมัวหมายรักสมัครสมาน

[นिरासुखातong]^{๑๗}

ขอให้คนพาลทั้งหญิงร้ายและชายชั่วอย่าได้มีโอกาสรู้จักคบหากันกันเลย

หรือ

ดูในวังยังเห็นหอพระอัฐิ

ตั้งสติเต็มถวายเป็นกุศล

ทั้งปิ่นเกล้าเจ้าพิภพจบสากล

ให้ผ่องพันภัยพาลสำราญผ่านบุรินทร์ ๫

[นिरासुखातong]^{๑๘}

นอกจากจะอธิษฐานจิตขอสิ่งที่ดีงามให้แก่ตนแล้ว สุนทรภู่ก็ได้ถวายพระพรขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๓ ทรงพันภัยพาลด้วย คือเมื่อมองเข้าไปในวังจึงเห็นหอบที่เก็บพระอัฐิของรัชกาลที่ ๒ จึงตั้งสติถวายส่วนกุศล ขอให้รัชกาลที่ ๓ อย่าได้มีภัยพาลในการปกครองบ้านเมือง

ข. ขออย่าให้มีโรคพยาธิให้ถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติ คือ มีรูปร่างงดงามและมีอายุยืนนาน ปราศจากอันตราย ดังพุทธภาษิตที่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง^{๑๙} เช่น

ขอเดชะพระพุทธรคุณช่วย

मैंนมอดม้วยกลับชาติวาสนา

อายุยืนหมื่นเท่าเสาศิลา

อยู่คู่ฟ้าดินได้ตั้งใจปอง

[निरासुखातong]^{๒๐}

ถึงบางโพธิ์ไธ้พระศรีมหาโพธิ์

ร่วมนิโรธรุกขมูลให้พูนผล

ขอเดชะอานุกาภาพพระทศพล

ให้ผ่องพันภัยพาลสำราญกาย ๫

[निरासुखातong]^{๒๑}

^{๑๖} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๑๑๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕-๒๑๖/๒๕๔

^{๒๐} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๑๑๐.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

ค. ขอให้เป็นผู้มีความบริสุทธิ์กายวาจาใจ มีสุขภาพแข็งแรง สติปัญญาดี และให้เป็นคนรักศีล มีศีลอยู่ในจิตใจพร้อมไปด้วยญาติมิตรบริวารที่ดี และให้สิ้นอาสวกิเลส (โลภ โกรธ หลง) เช่น

จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์	ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
ทั้งทุกข์โศกโรคภัยอย่าใกล้กราย	แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ทั้งโลภโทโสและโมหะ	ให้ชนะใจได้อย่าไหลหลง
ขอฟังเพลงเรื่องวิชาปัญญาจง	ทั้งให้ทรงศีลชั้นในสันดาน

[นिरासुखातอง]^{๒๒}

ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ ตราบนิพพานภาคหน้าให้ถาวร

[นिरासुखातอง]^{๒๓}

การที่สุนทรภู่เดินทางไปไหว้เจดีย์ภูเขาทองในครั้งนี้ก็เพื่อมาเคารพกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้เกิดเป็นกุศลให้เป็นอนาณิสงส์ในการพ้นภัยพาลประเภทต่าง ๆ หากตนเองต้องเกิดไม่ว่าชาติใด ๆ ก็ขอให้ตนบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ ความทุกข์ความโศกอย่าได้มาใกล้กราย ขอมีความสุขกายสบายใจไปตลอดกาล ขอให้ตนเองสามารถเอาชนะ ทั้งความโลภ โกรธ หลง และกิเลสทั้งปวงลงได้ อีกทั้งขอให้มัสติปัญญาเฉียบแหลม มีศีลธรรมประจำใจ และขอให้สมดังหวังแม้ในชาติหน้าก็เช่นเดียวกัน และจนกว่าจะเข้าถึงนิพพาน จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่กล่าวอธิษฐานธรรมขอผลบุญที่เคยทำไว้สนองให้ตนเองสมหวังในสิ่งต่าง ๆ ทั้งชาตินี้และชาติหน้าด้วย

การที่สุนทรภู่สามารถนำหลักอริชฐานธรรมมาใช้บ่อยครั้ง คล้ายกับพระโพธิสัตว์ทั้งหลายในอดีตชาติที่เคยทำมาก่อน เจกเดียวกันกับพระพุทธองค์ในครั้งเสวยชาติเป็นลูกนกคุ่มก็ทรงใช้วิธีอริชฐานจิต เช่นนี้เหมือนกัน เพื่อให้ได้สมประสงค์ตั้งใจหมาย ดังเรื่อง วัฏฏชาตก ได้เกิดไฟไหม้ป่า ลูกนกคุ่มจึงกระทำสัตยาธิษฐานว่า “ บัดนี้ มารดาและบิดาทิ้งเราหนีไปเสียแล้ว วันนี้เราจะทำอย่างไร ศีลคุณ ความสัตย์ ความสะอาด และความเอ็นดู ยังมีอยู่ในโลก ด้วยความสัตย์นั้น เราจักทำสักจกิริยาอันยอดเยี่ยม เราระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้พิชิตมารซึ่งมีในก่อน คำนึงถึงกำลังพระธรรม ได้กระทำสักจกิริยา เพื่อฝนคือกำลังความสัตย์ว่า ปีกของเรามีอยู่ แต่ขนไม่มี เท้าของเรามีอยู่ แต่ยังไม่เดินไม่ได้ มารดาและบิดาก็พากันบินออกไปแล้ว ณะไฟจงกลับไป (จง

^{๒๒} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๕.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

ดับไปเสีย) พร้อมกับเมื่อเราทำสังจกิริยา เปลวไฟที่ลุกโชติช่วงเว้นที่ไว้ ๑๖ กรีส เหมือนเปลวไฟที่จุ่มน้ำ บุคคลมีสังจะเสมอเราไม่มี นี่เป็นสังจวารมีของเรา ฉะนี้แล”^{๒๔}

จะเห็นได้ว่าแรงสัตยาธิษฐานนี้ก็สำคัญเพราะถ้าตั้งปณิธานด้วยจิตใจที่มั่นคง เข้มแข็งสิ่งที่ปรารถนาก็จะได้สมประสงค์ สุนทรภู์เองก็มีความเข้าใจในหลักธรรมข้อนี้ อย่างลึกซึ้ง จึงได้นำหลักอริษฐานจิตมาประยุกต์ใช้กับชีวิตของตนเองและตั้งความปรารถนาถึงสิ่งดี ๆ ให้บังเกิดกับชีวิตตนเองและบุคคลอื่น ๆ

การอธิษฐานจิตนั้น นับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการบรรลุธรรม เพราะต้องใช้ กำลังใจและจิตใจที่มั่นคงอย่างมากเพื่อดำเนินไปให้ถึงความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ แต่ความสำเร็จในการกระทำสัตยาธิษฐาน จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐาน ๔ ประการ คือ

๑. ระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยเป็นที่ตั้ง
๒. มีความเชื่อมั่นในศีล และสังจะของตนที่ได้บำเพ็ญมาดีแล้ว
๓. ตั้งจิตอธิษฐานโดยยกสังจะนั้นขึ้นอ้าง
๔. สิ่งที่ปรารถนานั้นต้องเป็นไปเพื่อความถูกต้อง ดีงาม

จากการศึกษาพบว่า อธิษฐานธรรมจึงจัดเป็นหนึ่งในบารมี ๑๐ ทศ ซึ่งพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ทำที่ตั้งจิตอธิษฐานกันมา อย่างเชี่ยวชาญ เพราะฉะนั้น เมื่อไรที่ทำบุญต้องตั้งใจอธิษฐานและตั้งใจศึกษาเรื่อง อธิษฐานจากพระไตรปิฎกให้ดี การสร้างความดี การสร้างบารมี จะไม่ไปสะดุดในภพ เบื้องหน้า จนกระทั่งถึงวันลาจากโลกนี้ไปสู่พระนิพพาน

๔. สัมมาวาจา

สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ เป็นหนึ่งในมรรคมีองค์ ๘^{๒๕} คือ วชิสุจจริต ๔ เป็นการเว้นจาก วชิสุจจริต ๔ คือ

๑. การงดเว้นจากการพูดเท็จ
๒. งดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. งดเว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ^{๒๖}

^{๒๔} ขุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๗๘-๘๒/๗๖๘.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๖.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๐.

มนุษย์เป็นผู้ประเสริฐกว่าสัตว์ดิรัจฉานหลายทาง ประการแรกที่เราเห็นได้ง่ายก็คือ การสื่อสาร การสื่อสารหลัก ๆ ที่ใช้ก็คือการพูด มนุษย์นั้นพูดกันได้ดีกว่า สัตว์ดิรัจฉาน การพูดของคนอาศัย ปาก ลิ้น และสมอง เป็นผู้สั่งการ เรื่องของการพูดเป็นเรื่องสำคัญ ของชีวิตมาก จึงมีคนกล่าวไว้ว่า ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หมายถึง การพูดดีนั้นสำคัญ กว่าสิ่งอื่น ๆ ส่วนสิ่งอื่น ๆ นั้น ถือเป็นเพียงเรื่องรอง ๆ ลงไปเท่านั้น

ในมงคลสูตร กล่าวว่า การกล่าววาจาสุภาสิต เป็นมงคลอันสูงสุด^{๒๗} คำสุภาสิตนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า

“สัตบุรุษกล่าววาจาสุภาสิตเป็นวาจาสูงสุด (นั่นเป็นองค์ที่ ๑)

บุคคลฟังกล่าววาจาที่เป็นธรรม

ไม่ฟังกล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม นั่นเป็นองค์ที่ ๒

บุคคลฟังกล่าววาจาเป็นที่รักไม่ฟังกล่าววาจาไม่เป็นที่รัก นั่นเป็นองค์ที่ ๓

บุคคลฟังกล่าววาจาสัตย์

ไม่ฟังกล่าววาจาหละหละ นั่นเป็นองค์ที่ ๔”^{๒๘}

ธรรมดาว่าคนที่พูดจาดี มักใช้คำพูดที่ฟังแล้วสบายหู ดุดตีม จับใจ คำพูดสร้างสรรค์ เป็นคำที่ทำให้เกิดความรักใคร่พอใจของคนหมู่มาก กล่าวแต่คำจริง ให้เป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้พูดและผู้ฟัง บางครั้งคำพูดดี ๆ เพียง ๒-๓ ประโยคเท่านั้น ก็สามารถมีอิทธิพลเหนือใจคนหมู่มากได้ อาจทำให้คนที่กำลังอ่อนแอท้อแท้สิ้นหวังให้มีกำลังใจลุกขึ้นมาทำสิ่งดีงามให้กับตนเองและสังคม หรือคำพูดที่ให้กำลังใจผู้ที่กำลังป่วยหนัก สามารถเป็นแรงผลักดันให้เขามีต่อสู้กับโรคร้ายอย่างแข็งแรง และผู้พูดก็จะกลายเป็นที่รักของผู้ฟังทั่วไป แต่หากเป็นกรณีตรงกันข้ามคำพูดร้าย ๆ ก็จะทำร้ายจิตใจมาสู่ตัวผู้พูดเอง ดังสุนทรภู่น่าได้เปรียบเปรยเรื่องเกี่ยวกับการพูดนี้ ไว้ว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์	มีคนรักสรรถ้อยอร่อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร	จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา ฯ

[นิราศภูเขาทอง]^{๒๙}

ความหมายของประโยคที่ว่า "ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยอร่อยจิต" หมายถึง ให้มีการเอาใจเขามาใส่ใจเราทำให้เราไม่ไปทำร้ายจิตใจใครโดยไม่รู้ตัว

^{๒๗} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถปิณี แปล เล่ม ๑, ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๙.

^{๒๘} สุ.พ. (ไทย) ๒๕/๔๕๓/๖๐๒.

^{๒๙} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู์, หน้า ๑๑๑.

คำพูดง่าย ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่กลั่นกรองจากใจและปาก อาจช่วยทำให้คนฟังมีความสุขทั้งวันหรืออาจจดจำคำพูดดี ๆ ได้ตลอดชีวิตและนั่นคือสัมมาวาจาที่แท้จริง ฉะนั้น จะพูดจาอะไรให้คิดก่อนอย่างถ่วงถี้ เพราะพูดแล้วจะเอากลับคืนมาไม่ได้ หากจะพูดให้พูดให้เลือกสรรแต่คำพูดดี ๆ ให้คนสบายใจ ดีกว่าทำให้คนทุกขใจเพราะคำพูดตามใจตามอารมณ์ของเรา

แม้พระพุทธองค์เองยังทรงเลือกที่จะ ตรัส หรือ ไม่ตรัส ตามข้อปฏิบัติ จากอภัยราชกุมารสูตร ทรงตรัสไว้ว่า

ราชกุมาร ตถาคตก็อย่างนั้นเหมือนกัน รู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย^{๓๐}

ฉะนั้น การพูดจึงมีทั้งคุณและโทษและนำสุขทุกข์มาให้แก่ตนได้มากทีเดียว คนเราหากต้องการจะเป็นที่รักหรือที่ชังจากคนอื่นนั้นก็อยู่ที่ คำพูดคำจาของเราเอง ดังคำสุนทรภู่ที่ว่า ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยอร่อยจิต คนรักเราก็เพราะคำพูด และในทางตรงกันข้าม คนเกลียดเราก็เพราะคำพูดอีกเหมือนกัน

หลักธรรมเกี่ยวกับสัมมาวาจา

ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐานควรเชื่อได้

^{๓๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน

ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษเพราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

ละคำเพื่อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐานมีที่อ้างมีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร

วาจาสุภษิต

วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภษิต ไม่เป็นทุภษิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน คือ

๑. วาจาที่น้อมเป็นวาจาที่กล่าวถูกกาล
๒. เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัตย์
๓. เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน
๔. เป็นวาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์
๕. เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต^{๓๑}

สัมมาวาจานั้นนับว่าสำคัญมาก เปรียบเสมือนดาบ ๒ คม หรือเป็นยาพิษร้าย ถ้าพูดดีก็จะเกิดประโยชน์ต่อผู้พูดและผู้ฟัง ทำให้คนรัก สามารถช่วยลดปัญหาความยุ่งยากที่จะเกิดจากการพูดไม่ได้ บุคคลควรระวังการพูดมาก อย่าพูดเกินพอดี ควรเลือกเวลาที่จะพูดไม่ควรพูดผิดเวลา และ พูดเรื่องไม่ควรพูด หากเป็นดั่งนั้น ปากที่เคยก่อประโยชน์ให้ผู้พูด ก็จะกลายเป็นอาวุธร้ายทำลายให้เสียหายทั้งผู้พูดและผู้ฟัง เพราะฉะนั้นควรสำรวจรักษาวาจาตลอดเวลา

๕. ธรรมทำให้งาม ๒

ธรรมทำให้งามได้แก่ ขันติและโสรัจจะ^{๓๒} เป็นธรรมเครื่องส่งเสริมบุคลิกลักษณะทำให้เป็นคนมีเหตุผล หนักแน่น มั่นคง สุภาพเรียบร้อย น่านับถือ ผู้มี

^{๓๑} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๙.

คุณธรรม คือ ขันติและโสรัจจะประจำใจย่อมเป็นคนที่มีน้ำใจงาม น้ำใจดี มีกิริยาวาจาสุภาพ สงบเสงี่ยม ไม่ก่อการทะเลาะวิวาทกับใคร ๆ ย่อมเป็นคนที่น่ารักน่าับถือ จึงเป็นธรรมที่ส่งเสริมตนให้มีความอดทน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า ขันติและโสรัจจะ ไว้ว่า

ขันติ คือ ความอดทน คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ ความหนักเอาเบาสู้ เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม

โสรัจจะ คือ ความเสงี่ยม, ความมีอัธยาศัยงาม รักความประณีตหมดจดเรียบร้อยงดงาม หรืออีก นัยหนึ่ง

ขันติ โสรัจจะ จึงหมายถึง ธรรมอันทำให้งาม คนจะงามจึงต้องอาศัยหลักธรรมข้อนี้ด้วย^{๓๓}

เวลาที่สุนทรภู่กำลังตกอับอยู่นั้น ท่านผู้ว่าราชการพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้นคือ พระยาไชยวิชิตมีนามเดิมว่า เผือก เป็นมิตรสหายใกล้ชิดกับท่านสุนทรภู่มาตั้งแต่ครั้งเป็นหนุ่ม พระยาไชยวิชิตผู้นี้เป็นกวีคนสำคัญคนหนึ่งของยุครัชการที่ ๒ และรัชการที่ ๓ เป็นผู้แต่งเพลงยาวและบทกวีไว้หลายชิ้น เมื่อท่านสุนทรภู่มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนสุนทรโวหารในรัชการที่ ๒ นั้น ท่านเผือกเป็นพระจมีนไวยวรนาถ มีตำแหน่งเฝ้าคู่กัน ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ สุนทรภู่ถูกปลดจากตำแหน่งงานในกรมพระออลักษณ์ แต่ท่านเผือกกลับได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นพระยาไชยวิชิต มีตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการพระนครศรีอยุธยา^{๓๔} จากบทประพันธ์ของสุนทรภู่ ถือว่าท่านมีขันติและโสรัจจะอยู่ประจำในจิตใจเช่นกัน ท่านรู้ว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ณ เวลานั้น จึงตัดสินใจไม่ขึ้นไปหาท่านพระยาไชยวิชิตบนเรือน ดังความว่า

มาทางทำหน้าที่จวนจอมอยู่รั้ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
จะแวะหาถ้าท่านเหมือนเมื่อเป็นไวย ^{๓๕}	ก็จะได้รับนิมนต์ขึ้นบนจวน
แต่ยามยากหากว่าถ้าท่านแปลก	อกมิแตกเสียหรือเราเขาจะสรวล

^{๓๒} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๑๐/๑๑๘.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕-๗๖.

^{๓๔} สมชาย พุ่มสอาด และคนอื่น ๆ, สุนทรภู่ : อมตกวีศรีรัตนโกสินทร์, (นครนายก : โรงพิมพ์มูลนิธิวัฒนธรรมราชานุสรณ์, ๒๕๒๘), หน้า ๙๒.

^{๓๕} คือพระยาไชยวิชิต (เผือก) ที่ทำวัดหน้าพระเมรุ เป็นเจ้าบทเจ้ากลอนเหมือนกัน

เหมือนเข็ญใจใฝ่สูงไม่สมควร

จะต้องม้วนหน้ากลับอ้อมประมาณ

[นिरासुखातอง]^{๓๖}

การที่สุนทรภู่ไม่ยอมแหวะหาท่านเจ้าคุณผู้เคยเป็นเพื่อนสนิทมาเนิ่นนานครั้งนี้ แสดงถึงอหยาตย์ของท่านว่าเป็นผู้เจียมตัวรู้จักประมาณสถานะของตนเองอย่างยิ่ง กิริยา วาจาที่แสดงออกมาจึงสงบเสงี่ยมเหมือนเจียมตัว เกรงว่าท่านพระยาไชยวิชิตจะไม่ ต้อนรับ เพราะขณะนั้นท่านเป็นเพียงภิกษุเร่ร่อนล่องเรือไปเรื่อย ฉะนั้นจึงไม่สมควรที่จะ ขึ้นไปรบกวนท่านพระยาไชยวิชิตซึ่งขณะนั้นเป็นถึง ผู้ว่าราชการพระนครศรีอยุธยา เมื่อ เป็นเช่นนี้ ถือว่าสุนทรภู่ท่านเป็นผู้ที่มีความงามในจิตใจคนหนึ่ง ความงามแบบโสรัจจะที่ท่าน สุนทรภู่มีอยู่นี้ จึงเป็นสิ่งที่นายกอง ด้วยหลักขันติและโสรัจจะนี้ต่อไปในอนาคตจะ ทำให้สุนทรภู่ชนะใจของคนอื่น ๆ ได้อีกด้วย

เรื่อง ขันติ โสรัจจะ นี้พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนไว้ ว่า

ธรรมคือขันติและโสรัจจะ ๒

ตั้งอยู่ในบุคคลใด

บุคคลพึงบูชาบุคคลนั้นผู้มีปัญญา

มีความประพฤติเยี่ยงพระอริยะ

แม้มีชาติตระกูลต่ำ ฉะนั้นเหมือนกัน

บุคคลพึงสร้างอาศรมอันเป็นที่รณรมย์

อาราธนาพระพหูสูตทั้งหลายให้อยู่ ณ ที่นั้น

พึงสร้างบ่อน้ำไว้ในป่าที่กั้นดารา

และสร้างสะพานในที่ที่เป็นหล่ม

พึงถวายข้าว น้ำ ของเคี้ยว ผ้าและเสนาสนะ

ในท่านผู้ซื่อตรงทั้งหลาย ด้วยใจอันเลื่อมใส

เมฆมีสายฟ้าแลบแปลบปลาบ

มียอดตั้งร้อย ค้ำรามอยู่ ตกรดแผ่นดิน

ทำที่ดอนและที่ลุ่มให้เต็ม แม้ฉันทใด^{๓๗}^{๓๖} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.^{๓๗} ส.ส. ๑๕/๑๓๕/๑๖๘.

ธรรมะ คือความมีขันติและโสรจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่จะเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตประจำวันของทุกคน ความอดทนและความสงบเสถียรหากมีประจำอยู่ในจิตใจของผู้ใด ผู้นั้นย่อมจะเป็นคนที่มีความสุขมีจิตใจหนักแน่น ย่อมจะเป็นที่นิยมยกย่องนับถือของคนทั่วไป เพราะธรรมะ ๒ ประการนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนงดงามทั้งกาย วาจา และ จิตใจ จะประกอบกิจการสิ่งใด ย่อมสามารถประสบผลสำเร็จ ได้สมความมุ่งมาดปรารถนาและสามารถเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง

๖. การไม่คบคนพาล

พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

“...ภิกษุพาลปรารถนาคำสรรเสริญที่ไม่เป็นจริง ความเด่นออกหน้าในหมู่ภิกษุ ความเป็นใหญ่ในอวาสทั้งหลายและการบูชาในตระกูลอื่น (เขาคิดว่า) ขอให้คนทั้งหลายทั้งพวกคฤหัสถ์และบรรพชิตจงสำคัญว่า สิ่งที่ทำสำเร็จแล้วก็เพราะอาศัยเราคนเดียว ขอให้ทั้งสองพวกนั้นจงอยู่ในอำนาจของเขาเท่านั้น ในกิจน้อยใหญ่ไม่ว่าอย่างใด ๆ คนพาลมีความตำรังนี้ ความริษยาและมานะ (ความถือตัว) จึงพอกพูน”^{๓๘}

การไม่คบคนพาล เป็นข้อที่หนึ่งใน มงคล ๓๘ ประการ หมายถึง สิ่งที่ทำให้มีโชคดี, ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เป็นอุดมมงคล คือมงคลอันสูงสุด ได้กล่าวถึงการไม่ให้คบคนพาลว่า [อเสวนา จ พาลาน]”^{๓๙} การไม่คบคนพาล [เป็นมงคล ๑]”^{๔๐}

คำว่ามงคลในมงคลสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นี้ก็มีความหมายในด้านดี คือมีความหมายว่าเหตุแห่งความสำเร็จ เหตุแห่งความเจริญ เหตุแห่ง (การได้) สมบัติทั้งปวง คำว่า "อุดม" ได้แก่ วิเศษ ประเสริฐ สูงสุด เพราะฉะนั้นคำว่า อุดมมงคล จึงหมายถึง เหตุแห่งความสำเร็จอันวิเศษ เหตุแห่งความสำเร็จอันสูงสุด เหตุแห่งการได้สมบัติอันพิเศษสูงสุด ผู้ที่ประพฤติตามมงคลทั้ง ๓๘ ข้อ แม้เพียงข้อใดข้อหนึ่งก็ยังได้ชื่อว่าได้ประพฤติดุเหตุแห่งความสำเร็จอันสูงสุด นำประโยชน์และความสุขมาให้ตนเองและผู้อื่น

ความหมายของคนพาล

คำว่าพาล พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า

^{๓๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๒๔.

^{๓๙} ชุ.ช. (บาลี) ๒๕/๓/๔.

^{๔๐} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

พาล ๑ หมายถึง หาเรื่องทำให้วุ่นวาย, หาเรื่องทำให้เดือดร้อน เช่น พาลหาเรื่อง
พาลหาเหตุ พาล ๒ หมายถึง คนชั่วร้าย, คนเกรง เช่น คบคนพาล
พาลพาไปหาผิด^{๔๑}

เนื่องจากมีคนพาลมารังแกใส่ร้ายให้สุนทรภู่ได้เดือดร้อน ท่านจึงคิดจะพឹង
ผู้ใหญ่ให้ช่วยเหลือแต่สุดท้ายสุนทรภู่ก็เห็นว่าคงจะป่วยการ เพราะเรื่องที่ท่านถูกกลั่น
แกล้งคงจะกลับตาลปัตรเสีย เพราะหากจะหาความสัตย์จริงจากคนพาลคนกลับกลอกก็คง
ไม่มี ท่านจึงตัดสินใจอำลาวัดราชบูรณะไปลงเรืออยู่กลางแม่น้ำแทน สุนทรภู่จึง
พรรณนาความทุกข์จากความเจ็บช้ำที่เกิดจากคนพาลกลั่นแกล้งไว้ ความว่า

ไอ้อาวาสราชบูรณะพระวิหาร
เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น

แต่นี้นานนับทิวาจะมาเห็น
เพราะชุกเข็ญคนพาลมารานทาง
[นिरาศภูเขาทอง]^{๔๒}

ความที่ท่านต้องทุกข์ยากเดือดร้อนจากคนพาลมามาก สุนทรภู่จึงเข็ดขยาดที่
จะเจอเจอคนพาลอีก ถึงกับตั้งจิตอธิษฐานว่าอย่าได้หลงผิดไปรักไปชอบหรือคบหากับ
คนพาล หรือ อย่าได้พบเจอกันอีกเลย ตัวอย่าง

อีกสองสิ่งหญิงร้ายแลชายชั่ว

อย่าเมามัวหมายรักสมัครสมาน
[นिरาศภูเขาทอง]^{๔๓}

เรื่องของการไม่ให้คบคนพาลนั้น พระพุทธองค์ทรงเตือนว่าอาจทำให้ชีวิต
ตกต่ำและมีภัยได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลา
เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู”^{๔๔} สุนทรภู่ก็เคยประสบอยู่ร่วมกับศัตรู ที่นำแต่ภัยพิบัติและสร้าง
ความเดือดร้อนใจให้อย่างเจ็บปวด ถึงกับต้องหนีออกมาจากวัดราชบูรณะ ดังความว่า

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๘๕.

^{๔๒} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๙.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^{๔๔} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๗/๙๗

สามฤดูอยู่ดีไม่มีภัย
 ใ้อาวาสราชบุรณะพระวิหาร
 เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น

มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น
 แต่นี้หนานับทิวาจะมาเห็น
 เพราะชุกเข็ญคนพาลมาราทง
 [นिरासुखातंग]^{๔๕}

ในลักขณสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงเครื่องหมายคนพาลไว้ ๓ ประการ
 ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะแห่งคนพาล เครื่องหมายแห่งคนพาล ความประพฤติ
 ไม่ขาดสายแห่งคนพาล ๓ ประการนี้

ลักษณะแห่งคนพาล ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ คนพาลในโลกนี้

๑. ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว
๒. ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว
๓. ชอบทำแต่กรรมชั่ว^{๔๖}

สุนทรภู่ได้เปรียบเทียบ คนพาล กับ ผลมะเดื่อ ไว้อย่างน่าคิด คือ ผล
 มะเดื่อ เมื่อดูภายนอกก็น่ารับประทานยิ่งนัก แต่ภายในนั้นเน่าเฟะมีหนอนมากมายจนไม่
 สามารถรับประทานได้ ท่านเปรียบเทียบไว้ว่า

ถึงบางเดื่อโถมะเดื่อเหลือประหลาด   บ้างเกิดชาติแมลงหิวมีในไส้
 เหมือนคนพาลหวานนอกย่อมขมใน   อุปไมยเหมือนมะเดื่อเหลือระอา

[นिरासुखातंग]^{๔๗}

การที่ท่านเปรียบเทียบคนพาลกับต้นมะเดื่อ เพราะต้นมะเดื่อเป็นต้นไม้ที่แทรกอยู่ใน
 ตำนานของพระพุทธศาสนา และมีความเชื่อ คติธรรมและการใช้ประโยชน์ในทุกศาสนา
 ในพระพุทธศาสนาเอง ก็กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒๖ จะตรัสรู้ใต้
 ต้นไม้มะเดื่อ (อุทุมพร)

อีกประการคือผลมะเดื่อเป็นแหล่งรวมแมลงหวี่จำนวนมาก เพราะในระหว่างที่
 มะเดื่อผลดอกลาน แมลงหวี่จะบินเข้ามาตอมและอาศัยเป็นที่พักไข่ พร้อมกันนั้นก็ทำให้
 เกสรดอกเกิดการผสมพันธุ์กันขึ้น จนมะเดื่อกลายเป็นลูก รูปลักษณะภายนอกของมะเดื่อ

^{๔๕} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๙.

^{๔๖} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓/๑๔๑.

^{๔๗} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๑.

จะสวยงามน่ากิน แต่เมื่อเราผ่าออกเพื่อนำมากินข้างในก็เจอกับแมลงวีเต็มไปหมด หรือ แถวตันมะเดื่อมีแมลงวีบินว่อนยิ่งผลสุกหล่นมากเต็มใต้ต้นก็จะส่งกลิ่นหึ่ง แมลงหวี่ก็ตอม ซึ่งอาจเป็นเหตุผลที่ไม่มีใครชอบปลูกและกินมะเดื่อก็เป็นได้ อุปมาเหมือนคนพาลว่า สวยงามแต่เพียงภายนอกแต่ภายในนั้นน่าพิงะไม่มีสิ่งดี ๆ เหลือแล้ว เปรียบเหมือน คน ชั่ว คนพาล คนชั่วร้าย คนเกเร ที่คอยหาเรื่องทำให้คนอื่นเดือดร้อน ข้างนอกนั้น อาจจะดูดีแต่ข้างใน (หมายถึงจิตใจ) ไม่มีสิ่งดี ๆ เหลือไว้ให้ใครแล้ว

อนึ่ง ท่านจึงให้สังเกตคนพาล มีลักษณะสำคัญ ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. ชอบแนะนำไปในทางที่ผิด หรือที่ไม่ควรแนะนำ อาทิเช่น แนะนำให้ไป เล่นการพนัน ให้ไปลักขโมย ให้กินยาบ้า ให้เสพยา ชวนไปจุดคร่าอนาจาร เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเป็นพาล

๒. ชอบทำในสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ อาทิเช่น ไม่ทำงานตามหน้าที่ของตนให้ เรียบร้อย แต่กลับชอบจะไปก้าวกายยุ่งกับหน้าที่การงานของผู้อื่น หรือไปจับผิดเพื่อน ร่วมงาน แกล้งยุยง นินทาว่าร้ายกันและกัน เป็นต้น

๓. ชอบทำผิดโดยเห็นสิ่งผิดเป็นของดี อาทิเช่น การสุบยาได้เป็นฮีโร่ เห็น คนที่ซื่อสัตย์เป็นคนโง่ไม่กินตามน้ำ ชอบรับสินบน ทุจริตในหน้าที่ หรือช่วยพวกพ้องให้ พ้นจากความผิด เป็นต้น

๔. จะโกรธเคืองเมื่อพูดเตือน อาทิเช่น การเตือนเรื่องการเที่ยวเตร่ เตือน เรื่องการดื่มเหล้า กลับบ้านดึก เตือนเรื่องการคบเพื่อน เป็นต้น คนพวกนี้จะโกรธเมื่อ ได้รับความตักเตือน และไม่รับฟัง

๕. ไม่มีระเบียบวินัย อาทิเช่น ไม่เข้าคิวตามลำดับก่อนหลัง แต่ชอบแซงคิว อย่างหน้าด้านๆ ทิ้งขยะลงคลองหรือข้างทาง ไม่เคารพกฎหมายของบ้านเมือง หรือของ ท้องถิ่น เป็นต้น^{๔๔}

โทษของการคบคนพาล

๑. ย่อมถูกชักนำไปในทางที่ผิด
๒. ย่อมเกิดความหายนะการงานล้มเหลว

^{๔๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), คำว่าดี, (กรุงเทพมหานคร : เลียง เชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๖๖๙.

๓. ย่อมถูกมองในแง่ร้าย ไม่ได้ได้รับความไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป
๔. ย่อมอึดอัดใจ เพราะคนพาลแม่เราพูดดี ๆ ด้วยก็โกรธ
๕. หมู่คณะย่อมแตกความสามัคคี เพราะการยุยงและไม่ยอมรับรู้ระเบียบวินัย
๖. ภัยอันตรายต่างๆ ย่อมไหลเข้ามาหาตัว
๗. เมื่อละโลกแล้ว ย่อมมีอบายภูมิเป็นที่ไป^{๔๙}

ด้วยเหตุที่โทษของคนพาลที่แสดงไว้ในข้างต้นนั้นมีมาก ท่านสุนทรภู่ถึงกับวิงวอนขออำนาจของพระพุทธองค์ช่วยให้ท่านแคล้วคลาดอันตรายจากคนพาลไม่ขอพบเจอกับคนพาลอีก ดังท่านว่า

อีกสองสิ่งหญิงร้ายแลชายชั่ว   อย่าเฝ้ามัวหมายรักสมัครสมาน
 [นिरासुखातอง]^{๕๐}

สุนทรภู่พยายามหลีกเลี่ยงที่จะคบหากับคนพาล เพราะหากจะมองหาความปรารถนาดีในหมู่คนพาลคงจะไม่มี และหากจะไปหาความจริงใจจากคนพาลนั้นก็ไม่มีอีกเช่นเดียวกัน เพราะความจริงทั้งหลายอาจถูกบิดเบือน คนพาลจะทำให้คนที่บริสุทธิ์กลายเป็นคนผิดไป แม้ความจริงจะปรากฏว่าถูกต้อง แต่คนพาลจะแก้งกล่าวหาเรื่องที่ไม่มีการขึ้นมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นอีกร้าไป ไม่รู้จักจบสิ้น ตราบใดที่เขายังเป็นพาล เพราะฉะนั้น คนโบราณจึงมีสุภาษิตเตือนให้ระวังว่า “ห่างสุนัขให้ห่างศอก ห่างอกให้ห่างวา ห่างพาลาให้ห่างหมื่นโยชน์แสนโยชน์” เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า หลักสำคัญในการพัฒนาความดีในเบื้องต้น คือ เรื่องการเลือกคบคน เพราะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการกำหนดชีวิตและอนาคตของเราให้รุ่งโรจน์หรือรุ่งเรืองได้มากที่สุด ก็คือการเลือกคบคน เพราะการคบกับใคร ก็จะได้รับถ่ายทอดอัธยาศัยและพฤติกรรมจากคน ๆ นั้นมาสู่ตัวเรา ซึ่งถ้าคบไปนาน ๆ เราก็อาจถูกกลืนพฤติกรรมให้และมีนิสัยแทบไม่ต่างจากคน ๆ นั้นเลย

^{๔๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), คำวัด, หน้า ๖๖๙.

^{๕๐} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๑.

๗. คีล ๕ หรือ เบญจคีล

คีล ๕ หรือ เบญจคีล คือ ความประพฤติชอบทั้งกายและวาจา การรักษาวาจาให้เรียบร้อย, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน^{๕๑}

คีล ๕ เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นจากการฆ่าสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. เว้นจากอทินนาทาน ละเว้นจากการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. เว้นจากมุสาวาทา ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวงไม่ประทุษร้ายเขาหรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมีนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม^{๕๒}

สุนทรภู่นำหลักธรรมคำสอนเรื่องคีล ๕ หรือ เบญจคีล มาแทรกไว้เหมาะกับเรื่องอย่างมีเหตุผล บางครั้งก็ใช้เหตุการณ์ในชีวิตจริงได้ยืนยันว่ากรรมมีจริง และจะไม่ขอทำกรรมอีกเพื่อที่ชาติหน้าจะได้ไม่ต้องรับกรรมที่ตนได้ก่อไว้ หรือตายไปอาจจะต้องตกนรกขุมต่าง ๆ ดังปรากฏคำสอนของพระพุทธองค์เรื่องผลของกรรมในคีล ๕

คีลข้อที่ ๓ งดเว้นการละเมิดกาม (กาเมสุมิจฉาจารา เวมณี) มนุษย์เมื่ออึดนักมักมุ่นคิดทางกามารมณ์ ความผิดทั้งหลายผิดศีลกาเมเลวที่สุด สังคมวัตถุุดมสมบูรณ์ จะพาให้สังคมคุณธรรมตรงข้ามกับความเจริญ จะต้องห่างหรืองดเว้นต่อสิ่งที่ง่ายต่อการชักนำก่อให้เกิดกามราคะ เช่น หนังสือวารสารโป๊ – เปลือย เรื่องเริงรมย์

^{๕๑} อก.ปญจก. (ไทย), ๒๒/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๙.

หนัง ทีวี อย่าให้ผ่านเข้าสู่สายตา ที่สุดผู้ชายที่ชอบดูสิ่งเหล่านี้ นางแบบเหล่านั้นเมื่อตายแล้วก็เฝ้าเพะเหมือนกัน ฉะนั้น ควรหาเวลาอ่านหนังสือธรรมะ ท่องอ่านคัมภีร์ สวดมนต์ เมื่อเกิดกามตัณหาขึ้น แต่การตัดกามราคะเหมือนการตัดเอ็นที่ตีนวัว เป็นสิ่งที่ยาก และทารุณยิ่งปฤชุนที่ยังมีกิเลสต้องอยู่ในขอบเขต สามภรรยาเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างวิสัยมนุษย์ ต้องเคารพเกรงใจกัน สามภรรยา พ่อแม่ ครอบครัวบริวาร ต่างมีบุญสัมพันธ์จึงได้มาอยู่ร่วมกัน ต้องหาวิธีที่จะทำให้บุญสัมพันธ์นี้กลมกลืนสมบูรณ์

การผิตศีลข้อ ๓ คือ ละเว้นการประพฤติผิดในกาม สุนทรภู่ได้กล่าวถึงตำบลบ้านจิวและเรื่องของนรกอเวียงน่าสนใจว่า เมื่อเลยตำบลสามโคกมาก็จะถึงบ้านจิว บ้านจิวนี้เป็นชื่อตำบลหนึ่ง ที่อยู่ในเขตอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ในตำบลนี้มีเรื่องน่าศึกษามาทั้งในด้าน ประวัติศาสตร์ ศาสนา และวรรณคดี ซึ่งตามทางสันนิษฐานแล้ว ในทุ่งนี้น่าจะเป็นเมืองที่มีความเจริญมาก่อน เพราะอยู่ใกล้กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองหลวงของไทยในสมัยนั้น ซึ่งท่านได้ยกเรื่องหนามจิวในนรกสำหรับลงโทษคนทำผิดด้านประเวณี ตายไปจะต้องปีนต้นจิว โดยอ้างจากหนังสือไตรภูมิภิกษา ซึ่งตอนนี่เองที่ทำให้เกิดคำในสำนวนภาษาไทยขึ้น คือ สำนวน “ปีนต้นจิว” หมายถึง ผู้ที่คบชู้เมื่อตายจะต้องไปปีนต้นจิวในนรก ดังสุนทรภู่ท่านบรรยายไว้ดังนี้

ถึงบ้านจิวเห็นแต่จิวละลิวสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิงกิ่งพฤกษา
ด้วยหนามดกรกตาชะระตะตา	นิกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
จิวนรกสืบทองคูลีแหลม	ตั้งขวางกั้นเสียมแซกแตกไสว
ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลัย	ก็ต้องไปปีนต้นหน้าขนพอง
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว	ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
ทุกวันนี้วิปริตผิดทำนอง	เจียนจะต้องปีนบ้างหรืออย่างไร ๗

[นิราศภูเขาทอง]^{๕๓}

ขุมนรกที่สุนทรภู่กล่าวถึง นั่นก็คือ “สิมพลินรกสำหรับคนเล่นชู้” ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึง “โลหสิมพลินรก” ไว้ดังนี้

^{๕๓} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๒.

“นรกรกว่าวภัดนั้นอันคำรบ ๑๕ ชื่อโลหสิมพลินรก ผุงคนอันทำชู้ด้วยเมียท่าน กิติ แลผู้หญิงอันมีผิวแล้วแลทำชู้จากผัวกิติ คนผุงนั้นตายไปเกิดในนรกนั้น ๆ มีป่าไม้จิวป่า ๑ หลายต้นหนัก และต้นจิวนั้นสูงได้แลโยชน์ แลหนามจิวนั้นเทียรยอมเหล็กแดงเป็นเปลวยอมสูกอยู่ แลหนามจิวนั้นยาวได้ ๑๖ นิ้วมือเป็นเปลวไฟสูกอยู่ แลหนามจิวนั้นยาวได้ ๑๖ นิ้วมือ เป็นเปลวไฟลुकอยู่บ่หอนจะรู้ดับสักคาบแล ในนรกนั้นเทียรยอมผุงหญิง ผุงชายหลายแลคนผุงนั้นเขาได้รักใคร่กันดังกล่าวมาดุจก่อนนั้นแล ลางคาบผู้หญิงอยู่บนปลายจิวผู้ชายอยู่ภาคต่ำ ผุงยมบาลเขาก็เอาหอกดาบหลาวแหลนอันคมเทียรยอมเหล็กแดงแทงตี้นผู้ชายนั้น จำให้ขึ้นไปหาผู้หญิงชู้ของสูอันอยู่บนปลายจิวโพ้นเร็วยาอยู่ แลผุงผู้ชายทนเจ็บมิได้จึงปีนขึ้นไปบนต้นจิวนั้น ครั้นว่าขึ้นไปใส่หนามจิวนั้นบาดทั่วตนเขาขาดทุกแห่งแล้วเป็นเปลวไฟไหม้ตนเขา ๆ อดบมิได้จึงบ่ายหัวลงมา ผุงยมบาลก็เอาหอกแทงซ้ำเล่า ร้องว่าสูเร่งขึ้นไปหาชู้ที่อยู่บนปลายจิวโพ้นสูจะลงมาเยียดเล่า เขาอดเจ็บมิได้ เขาเถียงยมบาลว่า ตูมิขึ้นไปเขาก็มิขึ้นไป แลหนามจิวบาดทั่วทั้งตัวเขา ๆ เจ็บปวดหนักหนาดังใจเขาจะขาดสาย แลเขากลับผุงยมบาลเขาจึงขึ้นไปถึงปลายจิวนั้น ครั้นจะใกล้ถึงผู้หญิงนั้นใส่ก็แลเห็นผู้หญิงนั้นกลับลงมาอยู่ภาคต่ำ ยมบาลห่มุ ๑ แทงตี้นผู้หญิงให้ขึ้นไปหาผู้ชายผู้เป็นชู้สูอันอยู่บนปลายจิวนั้นเล่าแล้วว่าเขาขึ้นลงหากันอยู่จันนั้นเขาบมิได้พบกัน”^{๔๔}

สรุปได้ว่า สิมพลินรก เป็นนรกต้นจิว คือต้นจิวยักษ์ที่มีพิษมากและเป็นต้นจิวที่ไม่มีใบมีแต่กิ่งกับหนามปุ่มเล็ก ๆ รอบ ๆ ต้น หนามจิวยาว ๑๖ องคุลีนรก นับว่ามีความยาวและใหญ่มาก ลักษณะเป็นสปริง มีทั้งความคมและเป็นกรด เวลามีคนมีบาปปีนขึ้นไป ก็สามารถพุ่งแทงให้ทะลุหลังขึ้นไปได้ สามารถตั้งได้เหมือนสปริงเก้าอี้ พอเวลานั่งก็ยุบลงไป เวลาลุกก็ฟูขึ้นมา ดูคล้าย ๆ กับว่ามีชีวิต แต่จริง ๆ แล้วต้นจิวไม่มีชีวิต แต่เมื่อมีคนบาปปีนขึ้นไปกระทบต้นไม้หนามนั้นก็พุ่งแทงผู้ปีนทันที เลือดของคนบาปแดงฉานลงมา นรกขุมนี้เขามีไว้สำหรับลงโทษ พวกคนชั่วใจชั่วเจ้าชู้ไม่เลือกรู้จักว่าผิว เมียใคร ลูกใคร ข้าทาสหญิงชายของใคร

โคนต้นจิวจะมีนายนิรยบาลถือหอกใหญ่โตมาก มีความคม แล้วก็มีสุนัขคอยยื้อและกัดสัตว์ใจบาป และบนยอดจิวก็มีแรงมีกาตัวใหญ่ ๆ ปากเป็นเหล็กคอยรออาหารอยู่ ต้นจิวในนรกขุมนี้ดูสะพรั่งไปหมด และไม่มีต้นไหนเลยที่จะว่างเว้นจากสัตว์นรกเลย

^{๔๔} พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : จักรานุกูลการพิมพ์,

มีทั้งผู้หญิงผู้ชาย ใต้ไปบนต้นกันยั่วเย้าไปหมด คนที่ยังไม่ขึ้น นายนิริยบาลก็เอาหอกเสียบเข้าให้ สัตว์นรกเหล่านั้นต้องตะเกียกตะกายขึ้นไป ถ้าไม่ไต่ที่สูงขึ้นไปก็จะถูกหอกแทงซ้ำต้นขึ้นไป หนามก็บาดเลือดก็โถมบรรดาหนามทั้งหลายก็พุ่งหน้าพุ่งหลังพุ่งข้างตัว ดูเลือดฉานไปหมด ร้องครวญครางกันเป็นตับเสียงระงมไปหมด

เมื่อสัตว์เหล่านั้นไต่ขึ้นไปจนถึงยอดก็ถูกแรงกาปากเหล็กจิกกินเนื้อบ้าง ตีด้วยปีกบ้าง ข่วนด้วยเล็บบ้าง อตรนทนมไม่ไหวไต่ลงมาข้างล่าง นายนิริยบาลก็เอาหอกยื่นเข้าไว้ และสุนัขใหญ่ก็กระโจนเข้ากัดอีก กินเนื้อแทะถึงกระดูก เมื่อกระดูกอ่อนไม่มีเนื้อแล้วก็มีเนื้อเต็มร่างขึ้นมา นายนิริยบาลก็เอาหอกยื่นให้ไต่ขึ้นไปใหม่ วนเวียนอยู่อย่างนี้จนกว่าจะสิ้นกรรม

กรรมสนองจากการผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร

ตกนรกสามภูมิ เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นเปรตอสุรกาย เพราะการกระทำเหมือนสัตว์เดรัจฉาน ผิดศีลธรรมจรรยา หากเกิดเป็นคนได้ภรรยาไม่ซื่อสัตย์ไม่บริสุทธิ์ ภรรยาเพื่อนอย่างรังแก หากไม่ละเว้น ภรรยาตัวเองต้องกรรมสนอง อย่าทำลายรังนกรังมด ซาติดต่อไปอาจถูกทำลายบ้านแตกได้

กามราคะเป็นเหตุ เกิดตายเป็นผล หากกามคุณเป็นเหตุต้นผลกรรมยังไม่ตัด ก็ยากที่จะหลุดพ้นสามภพพ้นเวียนว่ายตายเกิด จะตัดขาดความเป็นสามีภรรยา ความสัมพันธ์ชายหญิงเป็นเรื่องยากยิ่ง หากถือศีลงดเว้น ปฏิบัติมโนษยธรรมที่ดี แต่งงานถูกต้องตามประเพณีก็ได้ เหตุเพราะกามคุณเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของคน หักห้ามกดทับไว้ไม่สู้เราตัดขาดเลยไม่ได้

ผลจากการรักษาศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร

ชีวิตทุกอย่างสมประสงค์ ห่างไกลจากความสับสน มีฉันทสมาธิมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญญา มีศีลกาเม เกิดเป็นคน พ่อแม่ เครือญาติ บุตรภรรยา ครอบครัว บริวาร สะอาดบริสุทธิ์ไม่สับสนวุ่นวาย กตัญญู มีเพื่อนดี ลูกหลานดี เป็นหญิงไม่ต่างพร้อย มีคนเคารพนับถือ ได้รับการสรรเสริญ ถ้าตัดกามคุณ เป็นพระพุทธรูปลักษณะสง่างาม หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

โทษของการผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร

กาเมสุมิจฉาจารนี้ เป็นความประพฤติชั่วร้าย มีโทษทั้งทางโลก และทางธรรม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายลงโทษผู้ประพฤติล่วง ฝ่ายพุทธจักรก็จัดเป็นบาปแก่ผู้ทำ

เมื่อกล่าวโดยความเป็นกรรม จัดว่ามีโทษหนักเป็นชั้นกัน โดย วัตถุประสงค์
ประโยชน์

ก. โดยวัตถุประสงค์ ถ้าเป็นการทำชั่ว หรือล่วงละเมิดในวัตถุประสงค์ที่มีคุณ มีโทษมาก

ข. โดยเจตนา ถ้าเป็นไปด้วยกำลังราคาจะกล้า มีโทษมาก

ค. โดยประโยชน์ ถ้าเป็นไปโดยผลการ มีโทษมาก

ศีลข้อที่ ๕ งดเว้นการเสพสุราเมรัย (สุราเมรัยมีชชปมาทัญฐานา เวรมณี) เหล้ามิใช่ของคาว แต่มันเป็นสิ่งเริ่มต้นของบาปกรรมทั้งปวง เหล้าลงคออาจก่อให้เกิด การฆ่าสัตว์ ลักขโมย ผิดศีลกาเม พุศุเทจ เกิดจากจิตใจที่เมาเมัว หลังสร้างเมาก็เห็น ความเป็นไปที่แน่นอน ต้องหยุดดื่ม

ดื่มสุราผิดศีลอย่างไร

ทำไมพระพุทธเจ้าจึงให้ถือดื่มสุราเป็นศีลห้าม

หนึ่งในศีล ๕ คือ ละเว้นจากการดื่มสุรา ซึ่งในพระพุทธศาสนากล่าวถึงโทษ ของการดื่มสุราไว้ดังนี้ ๑. เสียทรัพย์ ๒. ก่อการวิวาท ๓. เกิดโรค ๔. ถูกตีเตียน ๕. ไม่ รู้จักกาย คือ ประพฤติกิริยาน่าอดสู ๖. ลดทอนกำลังปัญญา

สุนทรภู่ท่านล่องเรือผ่านสถานที่ต่าง ๆ เช่น ผ่านวัด บ้านคน ตลาด ฯลฯ จน มาถึงบริเวณเหนือพระบรมราชวังขึ้นตามลำดัดบ จากนั้นท่านได้ผ่านสถานที่สำคัญอีก หนึ่งที่ นั่นก็คือโรงกลั่นสุรา อันเรียกกันว่า "โรงเหล้า" ท่านสุนทรภู่กล่าวถึงสุราว่าเป็น น้ำนรกสำหรับท่าน เพราะเคยทำให้ท่านประสบความเสียหายมาหลายครั้งเมื่อครั้งยังไม่ บวช บัดนี้ท่านบวชแล้วขอมุ่งเอาพระนิพพานเป็นจุดหมาย จะไม่ขอข้องแวะกับน้ำนรกนี้ อีกต่อไป ดังความว่า

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง	มีคันทองผูกสายไว้ปลายเสา
โอบาปกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา	ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ	สรรเพชญโพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่รอดวาย	ไม่ไกล่กรายแกล้งเมินก็เกินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน

ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป   แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน ฯ

[นิราศภูเขาทอง]^{๔๔}

เพราะการดื่มสุราจึงทำให้สุนทรภู่ว่าอดสติ มีพฤติกรรมที่ไม่ดีหลายอย่างจึงทำให้ท่านต้องประสบกับความยากลำบากหลายประการ เช่น สิ้นเปลืองเงินทอง ปัญญามืดบอด เจ็บปวดทุกข์ยากถึงกับต้องออกเร่ร่อนไปตามที่ต่าง ๆ บุญวาสนาถูกลดทอน (ถูกถอดจากขุนสุนทรโวหารในสมัยของรัชการที่ ๓) ต้องตกกระทำลำบาก ส่วนปัจจุบันกรรมที่ท่านได้รับก็จะเกิดการเจ็บป่วยบ่อย ในสมัยของสุนทรภู่นั้น คงยังไม่มีใครทราบว่าดื่มเหล้ามีผลต่ออวัยวะภายในของคนเราด้วย เช่น การเป็นโรคตับ โรคเบาหวาน โรคไต โรคกระเพาะ ด้วย แถมเหล้ายังเป็นสิ่งที่เพิ่มความโกรธ ต่อสู้แย่งชิง ทำร้าย เช่นฆ่า กามราคะลูกโซติช่วงขณะเมาเหล้าธรรมชาติทุกอย่างลี้มหมดสิ้น ขาดมารยาท ปากพ่นคำหยาบ อากาณ่าเกลียดทั้งหลายก็แสดงออกมา สุดท้ายก็ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัว ซึ่งการเมาสุราของสุนทรภู่อ้างทำให้ท่านต้องหย่าขาดจากภรรยาคนแรกและคนต่อ ๆ มาในที่สุด เป็นต้น

โทษ ๖ สถานนี้   ไม่มีข้อไหนจะคัดค้านได้เลยว่าเป็นความจริง และในปัจจุบัน ก็มีการณรงค์ไม่ดื่มน้ำเมากันมากขึ้น ในคัมภีร์พระมาลัย ได้กล่าวความไว้ว่า ผู้ดื่มน้ำเมาตายไปจะตกนรก ต้องไปกินน้ำทองแดงที่ร้อนสุดแสนทรมาณ

ผลจากการถือศีลขงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย

ปัญญาแจ่มใส จิตสงบสุขเกษม ได้เกิดเป็นนักบวช เป็นอาจารย์บรรยายธรรม ไม่คิดฟุ้งซ่าน ไม่เผลอเรือ ถือศีลทั้งสี่ข้อนี้ จะไม่ทำผิดโทษหนัก รักษาศีลฆ่า ลักขโมย กามะ ฯ พุดเทจ

นอกจากนี้ท่านสุนทรภู่อ้างยังได้ให้ข้อคิดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเมาสุราไว้อีกว่า คนเราไม่ได้เมาเหล้าอย่างเดียวที่ทำให้ขาดสติ หากแต่การเมารักนั้นหนักกว่าการเมาเหล้าเป็นไหน ๆ แต่ที่หนักยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ เมาใจของตนเอง ดังท่านว่า

ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก   สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป   แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน

[นิราศภูเขาทอง]^{๔๖}

^{๔๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่อ้าง, หน้า ๑๑๐.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

ใจที่เมานั้น สุนทรภู์ คงจะหมายถึง มัวเมาในอำนาจวาสนา เมาในความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ (หลงตัวเอง) เป็นเหตุให้อีกเหิมใจ สำคัญว่าใหญ่กว่าคนอื่น เมาในวัย (คึกคะนอง) เมาในความไม่มีโรค ฯลฯ เมาประเภทหลังนี้ต่างหากที่มีผลมากกว่า เมาเหล่า คนที่ขึ้นสู่อำนาจสูงสุดแล้วกลับตกต่ำลง ก็เพราะเมาใจนี้แหละเป็นตัวการ สำคัญ ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “ใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งสำเร็จด้วยใจ” เช่นนั้น ใจหลงผิดก็ผิดตามอำนาจใจไปหมด จึงควรเห็นค่าของใจตนให้มากที่สุด ถนอมรักษาให้ ดีที่สุด ให้เป็นใจที่มีความงดงามที่สุด

จากการศึกษาพบว่า เบญจศีล จึงถือได้ว่าเป็น ข้อควรปฏิบัติเพื่อความ ประพฤติชอบทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อควบคุมตนเองเพื่อตั้งอยู่บนความไม่เบียดเบียน การที่เราจะก้าวหน้าในชีวิตในทุก ๆ เรื่อง ทั้งเรื่อง การงาน ครอบครัวและสังคม ได้นั้น เราควรจะประพฤติปฏิบัติตนให้ดี และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ การถือศีล ๕ และยึดมั่นใน ศีลธรรมจรรยา นั้น ก็เป็นสิ่งที่เราควรปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อความเป็นสิริมงคลให้กับ ชีวิตของเรา ศีลทั้ง ๕ ข้อ เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ นั่นเอง

๘. โลกธรรม ๘ ประการ

โลกธรรม ๘ มีมาในอัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย แห่งพระสุตตันตปิฎก เป็น ธรรมอันเป็นธรรมดาของโลก ได้แก่

๑. ลาภ (ได้ลาภ, มีลาภ)
๒. อลาภ (เสื่อมลาภ, สูญเสีย)
๓. ยส (ได้ยศ, มียศ)
๔. อยส (เสื่อมยศ)
๕. นินทา (ติเตียน)
๖. ปสังสา (สรรเสริญ)
๗. สุข (ความสุข)
๘. ทุกข์ (ความทุกข์)^{๕๗}

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๗.

โลกธรรม ๘ ประการ

เกี่ยวกับเรื่องของโลกธรรม ๘ ประการนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกก็หมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการ โลกธรรม ๘ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. นินทา	๖. สรรเสริญ
๗. สุข	๘. ทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกก็หมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการนี้

ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ

นินทา สรรเสริญ สุข และทุกข์

ธรรมเหล่านี้ในห้วงมนุษย์ ล้วนไม่เที่ยง

ไม่มั่นคง มีความแปรผันเป็นธรรมดา

แต่ท่านผู้มีปัญญาดี มีสติ รู้ธรรมเหล่านี้แล้ว

ย่อมพิจารณาเห็นว่า มีความแปรผันเป็นธรรมดา

อิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) จึงย่ำยีจิตของท่านไม่ได้

ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา)

ความยินดีหรือความยินร้าย

ท่านขจัดปัดเป่า จนไม่มีอยู่

ท่านรู้ทางที่ปราศจากธุลี ไม่มีความเศร้าโศก

เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมรู้แจ้งชัดโดยถูกต้อง^{๕๘}

^{๕๘} อัง.อรรถกถ. (ไทย) ๒๓/๕/๒๐๒ - ๒๐๓.

เนื่องมาจากโลกธรรม ๘ ประการนี้ สุนทรภู่ได้พรรณนาไว้ในนิราศภูเขาทอง ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกันกับ คำสอนของพระพุทธองค์เป็นอย่างมาก อาจเพราะชะตาชีวิตของท่านในขณะนั้นต้องพบเจอกับความผกผันเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยครั้ง จึงยอมเข้าใจดีว่า ชีวิตเมื่อมีเจริญรุ่งเรืองก็ย่อมมีตกอับ แจกเช่น การนิเทศ ย่อมคู่กับ สรรเสริญ ทั้งหลายเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า ถือเป็นกรรมคู่กับโลก คือ เกี่ยวข้องกับโลก หรือเป็นไปกับโลก จึงเรียกว่าโลกธรรม มี ๘ ประการ คือ มีนิเทศ มี สรรเสริญ มีสุข มีทุกข์ มียศ มีเสื่อมยศ มีลาภ มีเสื่อมลาภ เป็นกรรมที่มนุษย์ต้องพาน พบ หนีไม่พ้น จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นในกรรม ๘ ประการนี้ สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะเกี่ยว การ มีสุข มีทุกข์ และ มียศ เสื่อมยศ ในโลกธรรม ๘ ไว้อย่างน่าสนใจ ความว่า

ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่น	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่นบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกฐินสิ้นแม่น้ำแลล้าคลอง	มิได้ชั่งเคื่องขัดหัตถยา
เคยหมอบไกล่ได้กลิ่นสุคนธ์ตีลบ	ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์

[นิราศภูเขาทอง]^{๕๙}

สุนทรภู่บรรยายถึงหนหลังสมัยยังเรื่องอำนาจวาสนาว่า เมื่อถึงหน้าแพก็เห็น เรือพระที่นั่ง คิดถึงอดีตที่เคยรุ่งเรืองก็เศร้าจนน้ำตาไหล เพราะเคยหมอบกราบเฝ้าแหง รัชกาลที่ ๒ กับพระจมีนไวย แล้วก็ลงไปเรือบัลลังก์ทอง เคยแต่งแปลงบทถวาย ทั้ง ยังเคยรับราชโองการอ่านในงานฉลอง จนสิ้นฤดูกาลกฐินก็ยังมิได้ทำให้พระองค์ขัดใจแต่ อย่างไม่ อิกทั้งเคยหมอบกราบไกล่ชิตจนได้กลิ่นหอมจากพระวรกาย กลิ่นน้ำหอม นั้น หอมจนติดจมูก แต่เมื่อพระองค์สวรรคตกลิ่นหอมที่เคยมีก็สิ้นไปด้วย เหมือนวาสนาของ สุนทรภู่ก็สิ้นตามกลิ่นสุคนธ์นั้นเช่นกัน โคลงบทนี้แสดงถึงความไม่แน่นอนของชีวิตครั้ง รุ่งเรือง ชีวิตมีแต่ความสุขสำราญไปไหนมาไหนมีคนคอยพะเน้าพะนอ คอยยกยอปอขึ้น มีแต่คำสรรเสริญ เมื่อหมดสิ้นอำนาจวาสนา คนที่เคยพะเน้าพะนอก็หนีหน้า คำ สรรเสริญก็กลายเป็นคำนิเทศ ประสบแต่ความทุกข์ยากลำบากทั้งกายและใจ

^{๕๙} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๙.

โลกธรรม ๘ ประการ อันได้แก่ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสุข มีทุกข์ สรรเสริญ นินทา เกิดขึ้นกับคนทุกคนโดยจะสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ แต่มนุษย์ทุกคนมุ่งหวังแต่ความสุขตรงโดยที่ไม่ทำจิตใจให้เป็นกลางยอมรับเรื่องโลกธรรม ๘ ที่จะต้องเจอ เมื่อคนเราไม่ได้ทำจิตใจให้เป็นกลาง จึงไม่มีสติในการบริโภคก็ย่อมตกต่ำ ย่อมตกไปอยู่ในบ่วงทุกข์ได้ง่าย ไม่สามารถจะออกไปได้

บทประพันธ์อีกบทหนึ่งที่สุนทรภู่ได้บรรยายถึงชีวิตหนหลังครั้งยังรุ่งเรืองมีแต่ความสุข ขณะที่คนเรือของท่านไม่ชำนาญในการต่อเรือ จึงทำให้เรือเข้าไปเกยตื้น ถอนตัวออกไปไม่ได้ ต้องค้างอยู่กลางทุ่ง ในคืนนั้นเองท่านคิดถึงความหลัง ครั้งยังร่ำรวยอุดมด้วยยศศักดิ์ มีคนล้อมหน้าล้อมหลัง เอาอกเอาใจ ครั้นพอดตกอับก็เหลือเพียงหนูพุดเท่านั้น ตั้งความว่า

วังเวงจิตคิดคะเนรำพึงความ	ถึงเมื่อยามยังอุดมสโมสร
สำรวจกับเพื่อนรักสะพรักพร้อม	อยู่แวดล้อมหลายคนปรนนิบัติ
ไ้อยามเข็ญเห็นอยู่แต่หนูพุด	ช่วยนั่งบ้ดยุงให้ไม่ไกลกาย

[นิราศภูเขาทอง]^{๖๐}

ในครั้งนี้ สุนทรภู่อธิษฐานอ้อว้างมาก มองไปในทุ่งกว้างเห็นมีแต่ต้นแขมขึ้นอยู่ปะปนกัน จนตึกก็มีดาวอยู่กลางท้องฟ้า มีนกกระเรียนบินร่อนไปมาและส่งเสียงร้องก้องตอนเที่ยงคืน ขณะเดียวกันก็มีเสียงกบเขียดร้องเรื่อย ๆ มีลมพัดเฉื่อย ๆ บรรยากาศเช่นนี้ทำให้สุนทรภู่อธิษฐานวังเวงคิดรำพึงถึงเมื่อตอนที่ยังมียศถาบรรดาศักดิ์ ได้หัวเราะเฮฮา กับเพื่อน มีคนคอยปรนนิบัติรับใช้ แต่ยามลำบากเห็นเพียงแต่หนูพุดลูกชายที่คอยช่วยนั่งบ้ดยุงให้เท่านั้น

จากการศึกษาสรุปได้ว่า เรื่องของโลกธรรม ๘ เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของ สังคมและโลกของมนุษย์ เป็นความจริงที่ทุกคนต้องประสบด้วยกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม อยู่ที่ว่า ใครจะประสบมากหรือประสบน้อย ช้าหรือเร็วกว่ากันเพียงเท่านั้น

^{๖๐} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๗.

๙. ความกตัญญูกตเวทิต

กตัญญู หมายถึง รู้อุปการะที่ท่านทำให้ (ผู้) รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวทิต กตเวทิต หมายถึง ประกาศคุณท่าน (ผู้) สมองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู^{๖๑}

ในปฐมวรรคแห่งตติยปิณฑาสกั ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “บุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้ยากในโลก

บุคคล ๒ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. บุพพการี (ผู้ทำอุปการะก่อน)

๒. กตัญญูกตเวทิต (ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน)”^{๖๒}

กตัญญู หมายถึง บุคคลที่หาได้ยาก คำว่า กตัญญูกตเวทิต คือ ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นได้กระทำไว้แล้วและกระทำตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกมาเพื่อบูชาความดีนั้น

เพราะฉะนั้น กตัญญู จึงหมายถึง บุคคลผู้รู้คุณของคนอื่น กตเวทิต หมายถึง บุคคลที่ตอบแทนผู้มีคุณแก่ตน ดังนั้น คำว่า กตัญญูกตเวทิต จึงหมายถึง บุคคลผู้รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้วและทำตอบแทนบุคคลที่มีคุณและสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เรานั้นมีมากมาย ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ในบทประพันธ์หลาย ๆ ตอน สุนทรภู่ได้แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณไว้ เช่นว่า หากเมื่อใดประสบกับความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตอีกครั้ง จะขอกลับมาทดแทนบุญคุณให้อยู่เสมอ สุนทรภู่กล่าวบรรยายเมื่อผ่านตำหนักแพซึ่งอยู่ที่ตำราขวรดิฐในทุกวันนี้ พระภิกษุสุนทรภู่รู้สึกสะเทือนใจมากเพราะจำได้มั่นคงว่า ได้เคยเฝ้าใกล้ชิดได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทที่ตำหนักแพนี้ ตลอดฤดูกาลกฐิน สิ่งที่ท่านซาบซึ้งที่สุดก็คือ เมื่อหมอบเฝ้าใกล้ชิดพระองค์ในครั้งกระโน้น ท่านได้กลิ่นพระสุคนธรสจากพระ

^{๖๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖.

^{๖๒} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔

วรกาย บัดนี้กลิ่นหอมของพระสุคนธรสได้จางหายไปหมดสิ้นแล้ว เช่นเดียวกับวาสนาของท่านสุนทรภู่ในขณะนั้น^{๖๓} สุนทรภู่แสดงออกถึงความกตัญญูโดยพรรณาไว้ว่า

ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่หนึ่ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่หนึ่งบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกฐินสิ้นแม่น้ำแลลำคลอง	มิได้ข้องเคืองขัดหทัย
เคยหมอบไถ่ได้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์

[นิราศภูเขาทอง]^{๖๔}

และ

จะสร้างพรตอดสำหรับส่งส่วนบุญถวาย	ประพฤติฝ่ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก	ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป

[นิราศภูเขาทอง]^{๖๕}

เรื่องของสุนทรภู่ผ่านไปถึงหน้าพระบรมมหาราชวัง ทำให้ท่านคิดถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งขณะนั้นเสด็จสวรรคตไปแล้ว ท่านสุนทรภู่รำลึกว่า เมื่อไม่นานมานี้เคยได้เข้าเฝ้าทั้งเวลาเช้าเย็น การสวรรคตของพระองค์ ทำให้ท่านสุนทรภู่รู้สึกเหมือนว่าศรีษะขาดเพราะหมดสิ้นที่พึ่ง จึงได้ออกบวชเพื่อน้อมเกล้า ฯ อุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระองค์ท่าน และตั้งความปรารถนา ขอให้ได้เกิดเป็นข้ารับใช้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นทุกชาติไป แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่เป็นคนที่รักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

กตัญญู เป็นธรรมอันเป็นมงคลที่ ๒๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้โดยเน้นให้นำไปพัฒนาคุณสมบัติของคนดีแปลตามตัวหนังสือคือผู้รู้ว่า คนอื่นทำความความดีอะไร

^{๖๓} สมชาย พุ่มสอาด และคนอื่น ๆ, สุนทรภู่ : อมตกวีศรีรัตนโกสินทร์, นครนายก : โรงพิมพ์มูลนิธิวัฒนธรรม, ๒๕๒๘, หน้า ๘๙.

^{๖๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๐๙.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

มองไปยังพระบรมมหาราชวัง ก็ได้พบเห็นหอพระอัฐิยังคงประดิษฐานอยู่ ท่านจึงได้ตั้งจิตอธิษฐานถวายให้เป็นพระราชกุศลแด่พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศและถวายพระพรแด่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันในขณะนั้นคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระเกษมสำราญ ดังท่านว่า

ดูในวังยังเห็นหอพระอัฐิ   ตั้งสติเต็มถวายฝ่ายกุศล
ทั้งปิ่นเกล้าเจ้าพิภพจบสกล   ให้ผ่องพันภัยสำราญผ่านบุรินทร์
[นिराक्षुखेतो] ^{๖๗}

สุนทรภู่ได้แสดงถึงให้เห็นถึง ความดีที่เป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นคน คือ ความกตัญญูกตเวทิต่างที่พระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “ความกตัญญูเป็นพื้นของคนดี” ^{๖๘}

จากการศึกษาพบว่า ความกตัญญูกตเวทิต่าง เป็นเครื่องส่งเสริมให้คนประสบความสำเร็จในชีวิต ถ้าเรามีใจกุศล รู้จักบุญคุณ รู้จักทดแทนบุญคุณ ถือว่าเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดที่มนุษย์พึงมี ฉะนั้นจึงควรกตัญญูต่อคุณพ่อคุณแม่ ผู้มีพระคุณ ต่อประเทศชาติของเราเอง ความกตัญญูกตเวทิต่างนี้เป็นเครื่องหมายของคนดี ดังพุทธศาสนสุภาษิตของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชบพิธประดิษฐานสถิตมหาสีมาราม ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “นิมิตต์ สาธุรูปานํ กตญญูกตเวทิตา – ความกตัญญูกตเวทิต่างเป็นเครื่องหมายของคนดี ดังนี้”

๓.๒ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศเมืองเพชร

๑. ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ ๓ ประการ หมายถึงสามัญลักษณ์ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่ อนิจจังลักษณะ ลักษณะไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลก

สุนทรภู่ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกอีกเรื่อง คือ เรื่องของเดิมเป็นป่าต่อมาก็หลายเป็นพระราชวัง ท่านเปรียบเปรยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกี่ยวเข้ากับเรื่องนี้ไว้อย่างน่าฟัง ว่า

เดิมเป็นป่ามาเป็นวังตั้งประทับ   แล้วก็กลับไปเป็นป่าไม่ฝ่าฝืน

^{๖๗} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๑๑๐.

^{๖๘} ออง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

เหมือนมียศลดลงไม่คงคืน

นึกสะอื้นอายุใจมาในเรือ

[นิราศเมืองเพชร]^{๖๙}

สุนทรภู่ได้เปรียบเทียบความไม่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ ณ ที่นี้ว่า เมื่อก่อนนี้มีสภาพเป็นผืนป่าแล้วก็กลับกลายเป็นพระราชวังแล้วก็กลับไปเป็นป่าอีกเหมือนเดิม แล้วจะเทียบอะไรกับชื่อเสียงเกียรติยศของมนุษย์ ก็คงหมดไปในไม่นาน มีรุ่งโรจน์แล้วก็ต้องร่วงโรย คิดแล้วทุกอย่างไม่แท้เที่ยง เป็นต้น

ทั้งนี้ ไตรลักษณ์ ยังครอบคลุมไปถึงเรื่อง การเกิด แก่ เจ็บ และ ตาย ดังท่านสุนทรภู่ได้กล่าวไว้คร่าวไปร่วมงานศพของท่านขุนแพ่ง ที่จังหวัดเพชรบุรี ว่า งานศพนี้เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึง กฎไตรลักษณ์อีกประการหนึ่ง ที่ทุกชีวิตต้องเจอคือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่ช้าก็เร็ว ตามวาระกรรมที่แต่ละคนได้ทำมา ทั้งที่เมื่อก่อนเคยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในที่สุดก็ถึงวันที่ต้องพลัดพราก เมื่อวาระสุดท้ายมาถึงก็ทำได้เพียงสวดบังสุกุลให้หวังให้ผู้ตายได้ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์เท่านั้น ดังความว่า

ไอ้ออกเอ๋ยเคยสำราญอยู่บ้านนี้ ได้ฟังปี่พาทย์เพราะเสนาะเสียง

ทั้งหญิงชายฝ่ายเพื่อนริมเรือนเรียง เคยพร้อมเพรียงเพรางายสบายใจ

ไอ้คิดคุณขุนแพ่งเสียแรงรัก ไม่พบพัศตร์พลอยพาน้ำตาไหล

ได้สวดทั้งบังสุกุลแบ่งบุญไป ให้ท่านได้สู่สวรรค์ชั้นนิมาน ฯ

[นิราศเมืองเพชร]^{๗๐}

สุนทรภู่ได้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย มีการเกิด แก่ เจ็บและตายไปในที่สุด เหมือน ๆ กันทุกชีวิต บางชีวิตยังไม่แก่แต่ก็ต้องตายก่อนแก่ก็มี แม้แต่ต้นไม้ หรือ พืช เป็นสิ่งที่มีชีวิตแต่ไม่มีวิญญาณเหมือนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ก็ยังต้องมีการ เกิด แก่ และก็ต้องตายไปในที่สุด จะเป็นต้นไม้เล็กหรือต้นไม้ใหญ่ก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน เพราะนี่คืออนิจจังคือความไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเสมอ

^{๖๙} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๓๓๔.

^{๗๐} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๓๓๗.

๒. พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมวิหาร ๔^{๗๑} หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะถือว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

๑. เมตตา หมายถึง ความรักปรารถนาดีอยากให้ความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจเฝงใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉยเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมเปรียบดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

ผู้ที่ปรารถนาให้ตนเองมีจิตใจสูง มีจิตใจดี มีจิตใจเย็นสบาย ไม่มีโทสะ ไม่มีพยาบาท ไม่มีอิจฉาริษยา ควรต้องอบรมพรหมวิหารธรรมให้สมบูรณ์บริบูรณ์อย่าได้ว่างเว้น ถือว่าเป็นความงามแบบหนึ่ง คือ งามน้ำใจนั่นเอง^{๗๒}

เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่ง ที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิตใจ คือ ให้มีเมตตาต่อผู้อื่นเสมอ ตัวอย่างเช่น

ที่พวกทำน้ำโตนดประโยชน์ทรัพย์ มีดสำหรับเห็นข้างอย่างทหาร

พะองยาวก้าวตีนปีนทะยาน

กระบอกตาลแขวนก้นคนละพวง

แต่ใจดีที่ว่าใครเข้าไปขอ

ให้กินพออิ่มอุทรบ่อนหวง

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

^{๗๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๐๘/๒๘๐; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๐/๘๑-๘๒.

ได้ชื่นฉ่ำน้ำตาลหวานหวานทรวง

ขึ้นเขาหลวงเลียบเดินเนินบันได

[นิราศเมืองเพชร]^{๗๓}

จากโคลงข้างต้นแสดงให้เห็นว่าคนไทยในสมัยก่อนนั้น เป็นผู้ที่มีน้ำใจ ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเผื่อแผ่กันอยู่เป็นนิจ

พรหมวิหารธรรมนี้ เป็นหลักธรรมพื้นฐานสำหรับสร้างความสามัคคีและเอกภาพของหมู่ชน หรือที่เรียกว่า “สารณียธรรม” ซึ่งสามารถแสดงออกได้ทั้งทางกาย คือ “เมตตากายกรรม” ได้แก่การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังเช่น สุนทรภู่ได้เอ่ยปากขอ น้ำตาลสดจากเจ้าของต้นตาลจังหวัดเพชรบุรี เจ้าของสวนตาลแสดงกิริยาสุภาพแล้วส่งให้ดื่มเช่นนี้ เป็นการแสดงว่าเจ้าของสวนตาลนั้นเป็นผู้มีน้ำใจและมีเมตตาให้กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และหากสุนทรภู่แสดงกิริยา ขอบคุณเคารพในน้ำใจดีไมตรีของเขาด้วยการน้อมศีรษะหรือยกมือไหว้ นี่คือการแสดงออกทาง “เมตตาวจีกรรม” ได้แก่ การมีวาจาที่อ่อนหวานสุภาพ สอบถามสารทุกข์สุกดิบ บอกรำเริงแนะนำ กล่าวคำตักเตือนด้วยความหวังดีและจริงใจ และทางความคิดต่อกัน คือ “เมตตามโนกรรม” ได้แก่ การมองกันในแง่ดี มีความปรารถนาดี มีความหวังดี มีความสงสาร มีความเห็นใจ อยากช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ คิดทำแต่สิ่งที่จะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่กันและกัน “สาธารณโภคิตา” ได้แก่ การแบ่งปัน เช่น มีขนมอยู่ ๑ ชิ้น ก็แบ่งให้เพื่อน ๑ รับประทานด้วย “ศีลสามัญญตา” ได้แก่ ประพฤติตนสุจริตตั้งงามทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น “ทิวัจฉสามัญญตา” มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

อีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงถึงน้ำใจไมตรีของคนชาวเพชรบุรีเมื่อมีแขกมาไถ่ถามเส้นทางการไปบ้านท่านขุนแขวง สุนทรภู่ว่า

ถึงบ้านใหม่ไถ่ถามตามสงสัย   ว่ายังไกลอยู่หรือบ้านท่านขุนแขวง

ไม่บอกก่อนย้อนถามเป็นความแคลง   จะพวยแรงหรือว่านายจะพวยเบา

ถ้าพวยหนักสักครู่หนึ่งก็ถึงดอก   สำนวนนอกน้ำเพชรแล้วเข็ดเขา

^{๗๓} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๓๗.

บ้างโห่ฉาวกราวเกรียวเกี่ยวข้าวเบา บ้างตั้งเตาเคี่ยวตาลพานอุดม

[นิราศเมืองเพชร]^{๗๔}

สุนทรภู่ได้ถามทางกับชาวบ้านผู้หนึ่งว่าทางไปบ้านท่านขุนแขวงนั้นอีกไกลไหม ชาวบ้านผู้นั้นก็ตอบว่า คำว่า “จะพวยแรงหรือว่านายจะพวยเบา” นั้นหมายถึงมันก็ขึ้นอยู่กับฝีพายประจำเรือของสุนทรภู่ถ้าหากพวยเร็วก็ถึงเร็วถ้า ถ้าหากพวยช้าก็จะถึงช้า เป็นต้น ดูแล้วผู้ตอบมีลีลาในการตอบและเจ้าสำนวน แต่นี้ก็แสดงให้เห็นถึงน้ำใจไม่ตรีของคนเมืองเพชรบุรีได้เช่นกันเมื่อมีแขกมาเยี่ยมเยียนพื้นที่ของตน จึงนับได้ว่าเป็นเมตตาจริกรรมอีกรูปแบบหนึ่ง

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ย่อมเป็นการยืนยันว่า การแสดงความเมตตาไม่ว่าจะโดยทางกาย วาจา หรือ ทางใจนั้น มิใช่เป็นข้อปฏิบัติที่ยุ่งยากลำบากเลย เพราะเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตของมนุษย์อยู่แล้ว สมควรให้ความสนใจเฝ้าหมั่นทำนุบำรุง ฝึกฝน บริหาร จนเป็นกิจประจำวัน

จากการศึกษาพบว่า การที่จะพูด จะคิด หรือ จะทำสิ่งใด ก็ให้ทำ พูด คิด ด้วยจิตเมตตาต่อกัน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน รักษาความประพฤติ กิริยามารยาทให้เรียบร้อย รักษาระเบียบวินัย และ ศีลธรรม ให้คงงามอยู่เสมอ เปิดใจให้กว้าง ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง และปรับเปลี่ยนความคิดเห็นของตนเองเพื่อให้สามารถเข้ากับคนอื่นได้ ทั้งนี้จะทำให้เกิดการร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่คณะ

๓. อธิษฐานธรรม ๔

อธิษฐาน หรือ อธิษฐานธรรม ๔^{๗๕} หมายถึง ธรรมเป็นที่มั่น, ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล, ธรรมที่ควรใช้เป็นทีประติษฐานตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน, บางทีแปลว่า “ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ”

๑. ปัญญา ความรู้ชัด คือ หยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

^{๗๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๓๖.

^{๗๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๑๑/๒๕๐ ; ๑๔/๓๔๗/๔๐๔.

๒. **สัจจะ** ความจริง คือ ดำรงมั่นในความรู้ที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริง วาจาจนถึงปรมาตถสัจจะ

๓. **จาคะ** ความสละ คือ สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่ง ทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. **อุปสมะ** ความสงบ คือ ระวังโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวายอันเกิดจาก กิเลสทั้งหลายแล้วทำจิตใจให้สงบได้^{๗๖}
ทั้ง ๔ ข้อนี้ พึงปฏิบัติตามกระทำดังนี้

ก. **ขออย่าให้มีโรคพยาธิให้ถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติ** คือ มีรูปร่างงดงาม และมีอายุยืนนาน ปราศจากอันตราย ดังพุทธภาษิตที่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง^{๗๗} เช่น

มาห่มพระจะให้ผลดลบันดาล	ได้พบพานภายหน้าสถาพร
ทั้งรูปงามทราวมประโลมโฉมแจ่ม	ขอให้แก้มสองข้างอย่างเกสร
ทั้งเนื้อหอมพร้อมสิ้นกลิ่นขจร	คนแสนงอนให้มาง้อมาขอชิม
อนึ่งผ้าขำได้ห่มประทมพระ	ขอทิวฐะจงเห็นเป็นปัจฉิม
ให้มีไหม้ได้ดีสีทับทิม	ทั้งขลิบริมหอมฟุ้งปรุงสุคนธ์
ทั้งศิษย์หาผ้ามีต่างคลี่ห่ม	คลุมประทมพิษฐานการกุศล
ขอเนื้อหอมพร้อมกันเหมือนจันทร์ปน	ได้เวยะคนขอจুবรกรูปรเรา ฯ

[นिरาศเมืองเพชร]^{๗๘}

ข. **ขอให้เป็นผู้มีความบริสุทธิ์** กาย วาจา ใจ มีสุขภาพแข็งแรง สติปัญญาดีและให้เป็นคนรักศีล มีศีลอยู่ในจิตใจพร้อมไปด้วยญาติมิตรบริวารที่ดี และให้สิ้นอาสวกิเลส (โลภ โกรธ หลง) เช่น

โดยเฉพาะหลักอริฐานธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากล่าวอ้างไว้ เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า สุนทรภูมิจึงมีความเคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นอย่างมาก และ ยึดถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งไม่เคยเสื่อมคลายอย่างแท้จริง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๙.

^{๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕-๒๑๖/๒๕๔

^{๗๘} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู์, หน้า ๓๓๙.

สาธุสะพระมหาทถาคต

ยังปรากฏมิได้เสื่อมที่เสื่อมใส

[นिरासเมืองเพชร]^{๗๙}

สุนทรภู่ตระหนักดีว่าคนเราเกิดมาในแต่ละชาตินั้น มีหน้าที่ที่จะต้องแก้ไขข้อบกพร่องของตนเองให้หมดสิ้นไป เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนั้น ความปรารถนาของสุนทรภู่ดังกล่าวข้างต้น ก็คือความปรารถนาของชาวพุทธที่ขอยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธองค์ อธิฐานจิตเพื่อที่จะแก้ไขพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตราบจนถึงพระนิพพาน^{๘๐}

๔. สัมมาวาจา

สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ เป็นหนึ่งในมรรคมงคล ๘ คือ วชิสุจริต ๔ เป็นการเว้นจาก วชิทุจจริต ๔ คือ

๑. การงดเว้นจากการพูดเท็จ
๒. งดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. งดเว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ^{๘๑}

เสน่ห์ของคนนั้นอยู่ที่ปากและคำพูด ถ้าพูดดีก็เป็นเสน่ห์จับใจคน ถ้าพูดไม่ดีก็เป็นยาพิษทำร้ายใจคน หรือ เป็นยาพิษทำคนให้ตาย เสน่ห์ของคำหวานนั้นจะทำคนให้ผู้นั้นกลายเป็นคนที่น่ารักในสายตาผู้ฟังได้ ดังแม่ค้าขายทับทิมในตลาดน้ำที่สุนทรภู่พบ แม้จะพูดด้วยสำเนียงเหน่อ ๆ แต่สุนทรภู่ท่านก็มองว่าน่ารัก เพราะเวลาพูดมักมีหางเสียงต่อท้ายยิ่งทำให้ดูน่ารักยิ่งขึ้น เช่น

มาตั้งขายฝ้ายเจ้าของไม่ต้องถือ   เห็นเรือล่องร้องว่าซื้อทับทิมเหน่อ
จะพูดจาการวะทั้งคะเอออ   เสียเหน่อเหน่อหน้าตาน่าเอ็นดู

[นिरासเมืองเพชร]^{๘๒}

^{๗๙} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๓๔๒.

^{๘๐} ทิพย์สุดา นัยทรัพย์และคณะ, *สุนทรภู่: มหากวีรัตนโกสินทร์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ*, โปรแกรมภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม, ๒๕๕๒, หน้า ๔๖.

^{๘๑} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๖ ; พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๘๐.

^{๘๒} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๓๓๐.

การพูดที่สมควรนั้น คือ พูดตามที่มันเป็นจริง คำพูดที่เกินสมควรนั้น หมายถึงคำพูดที่เกินความจริง หรือเรื่องเพียงนิดเดียวแต่นำไปพูดขยายให้มันยาวขึ้น ไกลออกไปจากความจริงมากขึ้น เรื่องชนิดนี้มักเป็นการสร้างเรื่องปั้นข่าว บั่นน้ำเป็นตัว หรือสักแต่พูด สุนทรภู่ท่านจึงเปรียบเทียบบุคคลประเภทพูดแบบไม่คิด ขยับปากพูดได้เรื่อยไป สงบปากสงบคำเฉย ๆ ไม่ได้ว่า มีปากคั้นเหมือนบอน ดังตัวอย่าง

ถึงบางบอนบอนที่นี้มีแต่ชื่อ   เขาเลื่องลือบอนข้างบางยี่ขัน
อันบอนต้นบอนน้ำตาลย่อมหวานมัน   แต่ปากคั้นแก้ไขมิใคร่ฟัง ฯ

[นิราศเมืองเพชร]^{๘๓}

เป็นการสอนให้รู้จักคิดใคร่ครวญ ไตรตรองก่อนจะพูดหรือทำสิ่งใด หรือ ให้คิดก่อนพูด แต่อย่าพูดก่อนคิด อย่าสักแต่พูดเรื่อยไปแต่หาประโยชน์อันใดมิได้ เป็นต้น ฉะนั้นพึงสำรวมระวังการพูดจาโดยปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับสัมมาวาจา

๕. ความกตัญญูกตเวที

ข้อนี้ก็เช่นกันกับหลักธรรมในนิราศภูเขาทองที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ กตัญญู หมายถึง รู้อุปการะที่ท่านทำให้ (ผู้) รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวที ส่วน กตเวที หมายถึง ประกาศคุณท่าน (ผู้) สอนองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู^{๘๔}

ในปฐมวรรคแห่งตติยปิณฑาสก ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย^{๘๕} พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “บุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้ยากในโลก”

พระพุทธศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี ซึ่งรวมไปถึงเรื่องความกตัญญู คือ เครื่องหมายของคนดี มีคนดีอยู่ที่ไหนมักจะเป็นที่ปราถนาในที่ทุกหนทุกแห่งในทุกกิจการ และในทุกยุคทุกสมัย คนดีทำให้ครอบครัวเจริญ โรงเรียนเจริญ ชุมชนเจริญ สังคมและประเทศชาติเจริญ คนดีอยู่ในครอบครัวใด โรงเรียนใดและสังคมใด ครอบครัว โรงเรียน และสังคมนั้น ๆ ย่อมมีความสุข ความกตัญญู คือ คุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดี กตัญญูกับกตเวทีรวมเป็นกตัญญูกตเวที เป็นคุณธรรมคู่กันเสมอ ถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสัตบุรุษ คือ คนดี หรือคนในอุดมคตินั้นเอง ในสังคมชาวพุทธ คนมีกตัญญูกตเวทีย่อมเป็นผู้ควรค่าแก่ความรัก เกียรติ ศักดิ์ศรี และการยกย่องสรรเสริญ

^{๘๓} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า ๓๒๗.

^{๘๔} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, หน้า ๖.

^{๘๕} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

จากผู้อื่น เพราะได้ปฏิบัติธรรมอันถือเป็นมงคลยิ่งข้อหนึ่ง คือ ความกตัญญู บุคคลย่อมมีชีวิตประสบแต่ความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง สุนทรภู่นี้นับว่าท่านเป็นคนดีคนหนึ่งเพราะนอกจากจะรู้จักรักคุณคนแล้ว ท่านยังรู้วิธีตอบแทนคุณต่อบุคคลต่าง ๆ ได้อย่างดี เช่น สุนทรภู่อันอาสาไปราชการตามพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน ความว่า

อนาถหนาวคราวอาสาเสด็จ	ไปเมืองเพชรบุรีที่ถิ่นสถาน
ลงนาว่าหน้าวัดนมัสการ	อธิษฐานถึงคุณกรุณา
ช่วยชุปเลี้ยงเพียงชนกที่ปกเกศ	ถึงต่างเขตของประสงค์คงอาสา

[นิราศเมืองเพชร]^{๘๖}

ทั้งนี้ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดให้ไปธุระเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สุนทรภู่อัจฉกรบาทูลรับอาสาไปงานนี้เพื่อสนองพระเดชพระคุณ อันแสดงถึงความกตัญญูนั่นเอง

บทต่อไปนี้ สุนทรภู่อัจฉกรบาทูลได้กล่าวถึงผู้มีพระคุณของท่านอีกคนหนึ่ง ชื่อหม่อมมุนนาค เพราะเมื่อยามตกยากจึงได้มาอาศัยท่านผู้นี้ทำไร่นาอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ความว่า

ถึงต้นตาลบ้านคุณหม่อมมุนนาค	เมื่อยามยากจนมาได้อาศัย
มารดาเจ้าคราวพระวังหลังครรไล	มาทำไร่นาทำนทานการุญ
เมื่อเจ็บป่วยช่วยรักษาจะหาคุณ	จะขอสู้อให้เป็นเนื้อช่วยเกื้อหนุน
ยังยากไร้ไม่มีของสนองคุณ	ขอแบ่งบุญให้ท่านทั่วทุกตัวตน

[นิราศเมืองเพชร]^{๘๗}

สุนทรภู่อัจฉกรบาทูลแสดงให้เห็นถึงวิธีการที่จะตอบแทนคุณของหม่อมมุนนาคอีกวิธีหนึ่ง เพราะเมื่อคราวที่สุนทรภู่อัจฉกรบาทูลได้ยากนั้น หม่อมมุนนาคได้ให้ความอุปการะโดยให้ที่พักอาศัยและให้ที่ทำกินโดยให้ไปทำไร่นาทำนบนที่ดินของท่านในจังหวัดเพชรบุรี ปัจจุบันถึงแม้สุนทรภู่อัจฉกรบาทูลได้กลับเข้าไปรับราชการในวังแล้วก็ตาม แต่สภาพครอบครัวยังคงพอกินพอใช้เท่านั้น จึงยังไม่อาจตอบแทนบุญคุณของหม่อมมุนนาคเป็นสิ่งของได้อย่างที่ตั้งใจ จึงขอแบ่งผลบุญให้กับท่านแทน เป็นการแสดงน้ำใจต่อผู้มีพระคุณอีกกรณีหนึ่ง

^{๘๖} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่อัจฉกรบาทูล, หน้า ๓๒๕.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๖.

การไปเมืองเพชรบุรีครั้งนี้นับได้ว่าสุนทรภู่ได้เข้าไปพบปะกับผู้มีพระคุณหลาย ๆ ท่าน เพื่อแสดงน้ำใจตอบแทนเป็นสิ่งของหรือแม้เพียงการแสดงน้ำใจก็ตาม ดังว่า

จึงจดหมายรายความตามสังเกต	ถิ่นประเทศแถวทางกลางวิถี
ให้อ่านเล่นเป็นเรื่องเมืองพริบพรี	ผู้ใดมีคุณก็ได้ไปแทนคุณ
ทั้งผ้าหอมย้อมเหลืองได้เปลืองหม	พระประทมที่ลำนางูเขาขุน
กุศลนั้นบรรดาที่การุญ	รับส่วนบุญเอาเถิดท่านที่อ่านเออ ๗

[นิราศเมืองเพชร]^{๘๘}

ฉะนั้น ความกตัญญูกตเวที เป็นคุณธรรมอันดับแรก ถือเป็นต้นกำเนิดของความดีงาม เป็นคุณธรรมสำนึกที่ควรปฏิบัติรักษาเป็นสำคัญ ซึ่งคนจะขาดเสียมิได้ ขาดความกตัญญู เหมือนต้นไม้ไม่มีราก เป็นต้น

ยังมีอีกผู้หนึ่งที่มีพระมหากษัตริย์คุณ เลิศล้ำยิ่งไปกว่าบุญคุณของพ่อแม่ ครู อาจารย์ ปู่ย่า ตายาย ของเรานั้นคือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสสอนให้เราและพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้ละความชั่ว ประพฤติความดี ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เพราะกิเลสเป็นเครื่องเศร้าหมอง ทำให้เราเป็นทุกข์ตลอดชีวิต ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์แล้ว จักได้ชำระกิเลสให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ ส่งผลให้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป เข้าสู่แดนวิมุตหลุดพ้น มีความสุขชั่วฉับนิรันดร์ กล่าวคืออมตมหานิพพาน

^{๘๘} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า ๓๔๒.

บทที่ ๔

การสังเคราะห์คุณค่าและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏ ในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย

วรรณกรรมเป็นผลงานการสร้างสรรค์จากปัญญามนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้และพัฒนาออกมาเป็นวรรณกรรม เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสมองและภูมิปัญญา การบริโภคอาหารเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางร่างกายเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นคงไม่เพียงพอสำหรับมนุษย์เป็นแน่แท้ เพราะมนุษย์นั้นยังต้องการอาหารทางใจด้วย เหตุนี้เองจึงทำให้มนุษย์สร้างสรรค์งานศิลปะได้หลากหลายแขนง เพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจของตนและผู้อื่น วรรณกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นอีกแขนงหนึ่งจากศิลปะหลาย ๆ แขนง ศิลปะเหล่านี้จึงมีส่วนช่วยเติมเต็มด้านจิตใจให้แก่ผู้อ่าน ให้มีโอกาสสัมผัสอารมณ์หลากหลายที่นักเขียนจำลองมาจากชีวิตจริงหรือจินตนาการ ถึงแม้จะมีการตัดต่อแต่งเติมมากบ้างน้อยบ้างก็ตาม ก็ยังก่อให้เกิดอิทธิพลของผู้อ่านในหลาย ๆ ด้านอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เนื่องจากในบทที่ ๓ ผู้วิจัยได้ยกหลักธรรมมาอธิบายค่อนข้างละเอียดพิสดารแล้วว่าเหมาะกับสังคมไทยเพียงไร เพราะฉะนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้สังเคราะห์สาระสำคัญของนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรว่ามีอิทธิพลต่อสังคมไทยเพียงไร ทั้งนี้โดยอธิบายควบคู่กับสารธรรมสำคัญที่ปรากฏในนิราศทั้งสองเรื่องดังกล่าว โดยแจกแจงการประยุกต์ใช้ออกเป็น ๓ ระดับคือ (๑) การประยุกต์ใช้กับบุคคล (๒) การประยุกต์ใช้กับครอบครัว และ (๓) การประยุกต์ใช้กับสังคม ดังจักแสดงโดยลำดับไป

๔.๑ การประยุกต์ใช้กับปัจเจกบุคคล

ตามหลักธรรมถือว่าชีวิตคือการศึกษา ทว่าเมื่อมีการศึกษาแล้วคนนั้นก็จะต้องมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องด้วย เพราะชีวิตที่มีคุณภาพจะต้องมีการพัฒนาตลอดเวลา การพัฒนาชีวิตก็คือการศึกษาและการเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัว

สุนทรภู่เห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากวรรณกรรมหลาย ๆ เรื่องของท่าน ที่สร้างสรรค์ออกมามีหลายบทหลายตอนที่กล่าวถึงเรื่องการศึกษา

ด้วยเหตุที่ท่านก็เป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับการศึกษามาพอสมควร วรรณกรรมที่ท่านแต่งจึงไพเราะจับใจ จนได้รับการยอมรับจากสังคมว่า เป็นสุดยอดนักเขียนชั้นต้น ๆ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผลผลิตที่ได้จากการศึกษาก็คืองานวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าหลากหลาย และเป็นแบบอย่างที่ดีในการเขียนสำหรับนักเขียนรุ่นต่อ ๆ มาจนปัจจุบัน อีกทั้งงานเขียนของท่านยังส่งผลต่อแนวความคิดและการดำเนินชีวิตต่อนักอ่าน และส่งผลต่อรูปแบบการแต่งวรรณกรรมของนักเขียนตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันอีกด้วย เพราะเหตุนี้เอง เราจึงมีโอกาสได้ศึกษาวรรณกรรมของท่านกันจนถึงทุกวันนี้ ดังนั้น วรรณกรรมจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้อ่านและนักเขียนในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

๔.๑.๑. ปลุกฝังทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการศึกษาส่งเสริมการเรียนรู้

และฝึกทักษะทางด้านภาษา

สุนทรภู่ ให้ความสำคัญกับการศึกษาอย่างมาก ซึ่งจะสามารถวิเคราะห์ได้จากวรรณกรรมอันมากมายของท่าน ที่คอยกล่าวย้ำเรื่องการศึกษานี้เสมอ เมื่ออ่านวรรณกรรมนั้นซ้ำ ๆ ผู้อ่านจึงรับเอาแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของการเรียนหนังสือเข้ามาโดยไม่รู้ตัว ตัวอย่างของวรรณกรรมบางตอนเช่น นิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชรก็มักจะกล่าวเน้นเรื่องการศึกษานี้ว่าสำคัญมาก สุนทรภู่ถึงกับตั้งจิตอธิษฐานว่า ไม่ว่าจะเกิดเป็นมนุษย์ชาติใด ๆ ก็ตาม ขอให้เป็นผู้ที่มีปัญญา มีวิชาความรู้ในทุก ๆ ชาติไป ดังบทประพันธ์ต่อไปนี้

ขอเดชะพระเจดีย์ศรีมาศ	บรรจุธาตุที่ตั้งนรังสรรค์
ข้าอุส่าห์มาเคารพทุกวันท์	เป็นอนันต์อันสงส์ดำรงกาย
จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์	ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
ทั้งทุกข์โศกโรคภัยอย่าไถลักราย	แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ทั้งโลภโทโสแลโมหะ	ให้ชนะใจได้อย่าไหลหลง
ขอฟุ้งเฟื่องเรื่องวิชาปัญญาจง	ทั้งให้ทรงศีลขันธุ์ในสันดาน

[นิราศภูเขาทอง]^๑

^๑ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพฯ : องค์การค้าของ สกสค., ๒๕๕๐, หน้า ๑๑๕.

จากวรรณกรรมข้างบนจะเห็นได้ว่า สุนทรภู่กำลังปลุกฝังทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการเรียน ใช้วิธีการกล่าวอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้วิธีการอธิฐานขอพรจากพระ ขอให้ไม่ว่าจะเกิดชาติไหนก็ตาม ก็ขอให้เป็นผู้ที่มีปัญญาและมีความรู้ควบคู่ไปกับมีศีลธรรมประจำใจ นั่นเพราะสุนทรภู่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาและการประพฤติตนเป็นคนดีอย่างมาก ท่านจึงย้ำไว้ในวรรณกรรมของท่านเสมอ จะเห็นได้ว่า ชีวิตกับการศึกษาเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะแบ่งแยกออกจากกันได้ เพราะชีวิตก็คือกระบวนการศึกษาเล่าเรียน เพื่อนำไปสู่การเข้าใจตนเอง เข้าใจสังคม และเข้าใจโลกมากยิ่งขึ้น ซึ่งโลกแห่งการศึกษานั้นเป็นโลกที่ไร้พรมแดน ไม่จำกัดการเวลา ไม่จำกัดเพศวัย หรือชนชั้นวรรณะ สุดแต่ว่าใครจะเอาใจใส่และสนใจที่จะแสวงหาความรู้มาก กว่ากันเท่านั้นเอง

นอกจากจะปลุกฝังทัศนคติที่ดีแล้ว การอ่านวรรณกรรมยังทำให้ผู้อ่านฝึกทักษะทางด้านภาษาด้วย ตัวอย่าง บทกลอนส่งเสริมทักษะการอ่าน เช่น สุนทรภู่ใช้กลอนอื่นพรรณนาภาพ คือ จีน-ศีล-ติน-ปิ่น เพื่อบรรยายลักษณะของชาวประมง ได้แก่

บ้างถอนหลักชกต่อหัวร่อรา	บ้างก็มาบ้างก็ไปทั้งใต้เหนือ
บ้างขับร้องซ้องสำเนียงจนเสียงเครือ	ต่างเลี้ยวเรือลงหน้าบ้านท่าจีน
เป็นประมงหลงละโมบด้วยโลภลามก	ไม่กลัวบาปเลยช่างนับแต่ทรัพย์สิน

[นิราศเมืองเพชร]^๒

กลอนส่งเสริมทักษะของภาษาอีกลักษณะ คือ “กลอนแอะ” สุนทรภู่ก็สามารถหาคำมารับส่งสัมผัสกันได้ดี เช่น ภาพบรรยายหญิงชายช่วยกันเขี่ยเรือแพให้พ้นจากโคลนเลนว่า

ที่น้อยตัวผิวเมียลงลากจูด	นางเมียหยุดผิวโกธเมียโทษผิว
ด้วยยากเย็นเข็นฝัดทั้งมีดมีว	พอดึงตัวเต็มเบียดเข้าเสียดแฉะ
ทั้งยุ่งขุมรุมกัดปิดเปรี๊ยะประ	เสียงผัวะผะฟิบฟับปุบปับแปะ
ที่เข็นเรียงเคียงลำขยำแขยะ	มันเกาะเกาะกันจริงจริงหญิงกับชาย ๕

[นิราศเมืองเพชร]^๓

^๒ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๓๒๘ - ๓๒๙.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๐.

ฉะนั้น การอ่านวรรณกรรมนั้น ก่อให้เกิดการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านภาษา และช่วยให้มีโอกาสฝึกทักษะทางด้านภาษา และรู้จักคุณค่าทางการใช้ภาษา เพราะการเขียนเป็นการถ่ายทอดความคิด เป็นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร เพื่อรสชาติทางภาษา เพื่อจูงใจเพื่อความตั้งใจและประทับใจ ทำให้ผู้อ่านสามารถสังเกต จดจำนำไปใช้ ก่อให้เกิดการใช้ภาษาที่ดี เพราะการเห็นแบบอย่างทั้งที่ดี รวมทั้งบกพร่อง จากการใช้คำ การใช้ประโยค การใช้โวหาร เป็นต้น โวหารที่ดี เช่น “ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน” จากนิราศภูเขาทอง

ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน และคนก็เป็นเครื่องมือในการพัฒนาบ้านเมือง ให้มีความเจริญรุ่งเรืองในอนาคต และตราบไต่ที่เรายังมีชีวิตและลมหายใจอยู่ ตราบนั้นเราก็จะต้องศึกษาเรียนรู้อะไรต่าง ๆ ไปเรื่อย ๆ จะมีก็เพียงพระอรหันต์ผู้เป็นอริยบุคคลเท่านั้น ที่จบสิ้นการศึกษาแล้วโดยสิ้นเชิง

ในทัศนะทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงกระบวนการและสาระสำคัญของการศึกษาเอาไว้ว่า การศึกษาที่ถูกต้องนั้นจะต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น และจะต้องเป็นมรรควิธีที่จะนำชีวิตไปสู่ความเบิกบาน สะอาด สว่าง สงบ และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง นั่นคือจะต้องดำเนินไปตามหลักไตรสิกขา ๓ ประการ คือ พัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา คือ

อธิศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง หรือ เป็นกระบวนการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ งดเว้นจากการประพฤติในสิ่งที่ไม่ชอบธรรม และให้ความเคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่นอยู่เสมอ

อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง หรือ กระบวนการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาความตั้งใจของตนเองให้สูงขึ้น โดยมุ่งเน้นที่จะสร้างความเข้มแข็ง ความเชื่อมั่น ความหนักแน่น และความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นกับตนเอง

อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง หรือ กระบวนการศึกษาที่เป็นไปเพื่อพัฒนาความรู้หรือสติปัญญาให้มีขึ้นในตนเอง อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ควบคุมตนเอง ปรับปรุงตนเอง เปลี่ยนแปลงตนเองพัฒนาตนเอง รวมทั้งจะเป็นหนทางที่จะนำบุคคลไปสู่การ

เข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และทำให้บุคคลสามารถก้าวเข้าถึงความหลุดพ้นได้ในที่สุด^๔

เห็นได้ว่า การศึกษาไม่ว่าจะในยุคสมัยใด สามารถที่จะสัมฤทธิ์ผลได้ หากตั้งใจศึกษาเพื่อที่จะเรียนรู้หรือทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น และเป็นไปเพื่อที่จะยกระดับจิตวิญญาณของตนเองให้สูงขึ้น และได้เป็นไปเพื่อการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ได้ศึกษาเพียงเพื่อตามกระแสของกิเลส และตอบสนองกระแสของโลกนิยม

ตราบไตที่เรายังคงมีชีวิตและลมหายใจอยู่ ตราบนั้นเราก็คงจะต้องศึกษาเรียนรู้สรรพสิ่งไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีวันสิ้นสุด การศึกษาจะจบสิ้นลงได้ก็ต่อเมื่อเราได้บรรลุพระนิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะที่มวลกิเลสต้นเหตุหรือความทุกข์ทั้งปวงได้ดับมอดลงแล้วอย่างสิ้นเชิงเท่านั้น

๔.๑.๒ งานวรรณกรรมมีอิทธิพลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตของผู้อ่าน ในลักษณะของหนังสือบางเล่มสามารถเปลี่ยนแนวความคิด หรือ เปลี่ยนชีวิตผู้อ่านบางคนได้ เพราะวรรณกรรมสามารถสร้างอารมณ์ร่วม สร้างจินตนาการ สะเทือนใจ สะเทือนอารมณ์ ทั้งอารมณ์รัก โกรธ แค้น สงสาร และสมใจ ให้ฝังไปกับท้องเรื่อง เป็นต้น ในทางกลับกันงานเขียนที่ทรงอิทธิพลดังกล่าว อาจส่งผลให้นักอ่านหรือนักเขียนบางคนเกิดแรงบันดาลใจ “สร้างผลงานวรรณกรรมของตนขึ้นมาบ้าง” หรือแม้แต่วิถีชีวิตของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ก็มีผลต่อ “เนื้อหา” และ “รูปแบบ” ของงานเขียนก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับยุคสมัย ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากนักเขียนอาศัยวัตถุดิบจากชีวิตในสังคมมาสร้างเป็นงานเขียน เป็นลักษณะที่ชีวิตและวรรณกรรมต่างก็เป็นผลสะท้อนซึ่งกันและกัน อิทธิพลจากวรรณกรรมได้สร้างผลงานในการเขียนประเภทต่าง ๆ อิทธิพลนั้นมี ๓ ลักษณะ คือ ตัดเนื้อหาโดยตรง ตัดแปลงเนื้อหา และได้รับความคิดจากเนื้อหาในวรรณคดีไทย ตัวอย่าง

ก. ได้รับความคิดจากเนื้อหาในวรรณคดีไทย

ลักษณะนี้จะเห็นได้จากหนังสือ “ลายแทงของสุนทรภู่”

: เมืองเพชรและพระอภัยมณี

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

: ลายแทงของสุนทรภู่และนางจิวในนิราศอิเหนา”

ผู้เขียน ศาสตราจารย์ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์

ทศพร วงศ์รัตน์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือลายแทงของสุนทรภู่ว่า หลังจากได้รับมอบสมบัติจากบิดาผู้ล่วงลับ เป็นตัวรวบรวมหนังสือ กฎหมาย ประวัติศาสตร์ และวรรณคดี ท่านมีโอกาสได้เลือกอ่านหนังสือดังกล่าวหลังเกษียณอายุราชการ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ท่านได้รับความรู้จากหนังสือเหล่านั้น จนในที่สุดก็ได้มีโอกาสขยายงานสะสมหนังสือ ๒ ประเภทหลังที่แตกต่างและพิมพ์ขึ้นใหม่ หรือที่เป็นความรู้ใหม่ไว้อีกมาก โดยเฉพาะงานที่ดีพิมพ์เกี่ยวกับสุนทรภู่ หลังจากได้เริ่มศึกษาทำให้ลงความเห็นว่าประวัติของสุนทรภู่ ทั้งยังมองเห็นว่าผลงานของท่านยังมีช่องว่าง และข้อโต้แย้งจากปราชญ์ในครั้งอดีต จนกระทั่งปัจจุบันอีกมาก ประกอบกับได้พบข้อมูลที่ช่วยนำไปสู่ข้อสันนิษฐานในอีกหลายประเด็น ที่แตกต่างจากนักค้นคว้าท่านอื่น จึงได้ทำการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้นในที่สุด^๕

ข. ตัดเนื้อหาโดยตรง

๑) การนำเนื้อหามารวบรวมเป็นหนังสือ เช่น “ชีวิตและงาน ของ สุนทรภู่” รวบรวมเรียบเรียงโดย กรมศิลปากร (ตรวจสอบชำระใหม่) หนังสือนี้เป็นหนังสือรวบรวมผลงานประเภทนิราศและสุภาษิตของสุนทรภู่ซึ่งเป็นจินตกวีเอกของไทยสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว ยังได้ประมวลประวัติของสุนทรภู่ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวมทั้งบันทึกเรื่องผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรังของนายธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรมาพิมพ์ไว้ด้วย เป็นหนังสือรวบรวมผลงานของสุนทรภู่ซึ่งรวมพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้เป็นผลงานประเภทนิราศ ซึ่งมีทั้งหมด ๙ เรื่อง และ สุภาษิต ๓ เรื่อง พิมพ์ตามลำดับปีที่แต่งด้วย

๒) รวบรวมเนื้อหาเป็นตำราเรียน เช่น “ชีวประวัติและผลงานของ สุนทรภู่” ของ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เดิมที ผู้แต่งกล่าวว่า มีความประสงค์ที่จะใช้เป็นหนังสือประกอบการเรียนการสอนวิชา “งานสุนทรภู่” ในภาควิชาภาษาไทยของคณะอักษร

^๕ ศาสตราจารย์ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์, ลายแทงของสุนทรภู่, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด วันทูปริ้นท์, ๒๕๕๒) หน้า ๕.

ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่เมื่อมีผู้ได้อ่านและบอกต่อ ๆ กันไปก็มีบุคคลภายนอกมาถามหาเป็นจำนวนมาก ดร. ชลดา จึงตัดสินใจพิมพ์เผยแพร่ในที่สุด

ในหนังสือ “ประวัติสุนทรภู่” จากบันทึกของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์ ผู้แต่ง) ซึ่งถือเป็นงานค้นคว้าเรื่องประวัติสุนทรภู่เล่มแรกของไทย หนังสือเล่มนี้ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ได้ค้นคว้าเรียบเรียงไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ เนื้อหาแบ่งเป็นการนำเสนอข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ที่เคยรู้จัก หรือมีความรู้เกี่ยวกับสุนทรภู่ และบทสรุปผลการศึกษาค้นคว้า เป็นต้น

ค. ดัดแปลงเนื้อหา

จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็นของของสุนทรภู่ท่านหรือที่ท่านอื่น ๆ คีตกวีมักจะนำไปแต่งเป็นเพลงแต่ละจะแต่งเฉพาะทำนองเพลง ส่วนเนื้อร้องเกือบทั้งหมดจะเป็นการตัดตอนออกมาจาก “วรรณทอง” ของวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ และได้กลายเป็นบทเพลงโด่งดังมากมาย และเป็นอมตะจนถึงทุกวันนี้

๑) วรรณกรรมของสุนทรภู่ก่อให้เกิดเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมประเภทต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่ดัดแปลงเนื้อหาเดิมมาเป็นหนังสือประเภทนี้ทั้งสิ้น เช่น หนังสือ “สุนทรภู่ : อมตกวีศรีรัตนโกสินทร์” ของ สมชาย พุ่มสอาด และ คนอื่น ๆ ที่รวบรวมผลงานนิราศของสุนทรภู่แล้วนำมาตีความและวิเคราะห์ความหมาย และบรรยายสถานที่ทางประวัติศาสตร์ และ บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ด้วย

๒) หนังสือ “ธรรมชาติในวรรณกรรมสุนทรภู่” โดย เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ เป็นหนังสือที่รวบรวมบทกวีจากวรรณกรรมสุนทรภู่มาจัดพิมพ์ขึ้นมืออยู่แล้ว คือชีวิตไทยในวรรณกรรมสุนทรภู่ ซึ่งกล่าวถึงชีวิตของคนไทยในสมัยท่านสุนทรภู่ และพรรณไม้ในวรรณกรรมสุนทรภู่ ซึ่งบรรยายถึงพรรณไม้ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสุนทรภู่ในเชิงวิชาการและพรรณนาถึงลักษณะของพรรณไม้แต่ละชนิดเป็นคำโคลง คำฉันท์ คำกาพย์ หรือคำกลอน โดยให้ชื่อว่า กวีวรรณพรรณนา และ ธรรมชาติในวรรณกรรมสุนทรภู่ นั้น กล่าวถึงธรรมชาติในท้องฟ้า ป่าเขาลำเนาไพรและเรือกสวนไร่นา ซึ่งมีพรรณไม้นานาพรรณและสัตว์นานาชนิดทั้งบนบก ในน้ำ บนอากาศ ตลอดจนธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ความรัก ความซึ้ง ความโกรธ ความหึงหวง ฯลฯ เป็นต้น

๓) หนังสือ ที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายฉันท - นางสัมพันธ์ ขำวิไล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร หนังสือเล่มนี้ นายฉันท ขำวิไล

ได้การรวบรวมวรรณกรรมของสุนทรภู่ โดยเฉพาะนิราศมาวิเคราะห์แง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตสุนทรภู่ ตามวรรณกรรมบทนั้น ๆ

๔.๑.๓. อิทธิพลของวรรณกรรมมีผลต่อการสร้างศิลปกรรมด้านต่าง ๆ

ในกรณีเกี่ยวกับสุนทรภู่ มีเหตุการณ์เกิดขึ้นดังนี้

๑. **ทำให้เกิดอนุสรณ์ การเรียนรู้สุนทรภู่และวันสุนทรภู่** มีการก่อสร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่ไว้ที่ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง บ้านเกิดของบิดาของสุนทรภู่ และเป็นกำเนิดผลงานนิราศเรื่องแรกของท่านคือ “นิราศเมืองแกลง” นอกจากนี้ยังมีอนุสาวรีย์แห่งอื่น ๆ อีก เช่น ที่วัดศรีสุदारาม ที่จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดนครปฐม วันเกิดของสุนทรภู่คือวันที่ ๒๖ มิถุนายนของทุกปี ถือเป็น “วันสุนทรภู่” หลังจากองค์การยูเนสโกได้ประกาศยกย่องให้สุนทรภู่ เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙

๒. หุ่นปั้นและหุ่นขี้ผึ้ง

อนุสาวรีย์สุนทรภู่ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง นอกจากรูปปั้นเหมือนจริงของสุนทรภู่แล้ว ยังมีรูปปั้นตัวละครจากเรื่อง พระอภัยมณี ๓ ตัว คือ พระอภัยมณี นางผีเสื้อสมุทร และนางเงือก นอกจากนี้ยังมีรูปปั้น เกี่ยวกับตัวละครใน พระอภัยมณี ที่หาดปึกเตียน จังหวัดเพชรบุรี

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทยได้จัดสร้างหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสของสุนทรภู่และตัวละครเอก ต่าง ๆ ในเรื่อง พระอภัยมณี จัดแสดงเป็นนิทรรศการ "พระอภัยมณีของสุนทรภู่" เปิดแสดงครั้งแรกเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ ในโอกาสครบรอบ ๓ ปีของพิพิธภัณฑ์^๖

๓. พิพิธภัณฑ์ และ วันสุนทรภู่

พ.ศ. ๒๕๓๐ นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ อธิบดีกรมการรัฐมนตรี ได้จัดตั้งสถาบันสุนทรภู่ขึ้น และกำหนดให้ “วันที่ ๒๖ มิถุนายน ของทุกปี เป็น วันสุนทรภู่” นับแต่นั้นทุก ๆ ปีเมื่อถึงวันสุนทรภู่ จะมีการจัดงานรำลึกถึงสุนทรภู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ที่พิพิธภัณฑ์สุนทรภู่ วัดเทพธิดาราม และที่จังหวัดระยอง (ซึ่งมักจัดพร้อมงานเทศกาลผลไม้จังหวัดระยอง) รวมถึงการประกวดแต่งกลอน ประกวดคำขวัญ และการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับสุนทรภู่ในโรงเรียนต่าง ๆ ทั่วประเทศ

^๖ พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย, นิทรรศการพระอภัยมณีของสุนทรภู่, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๓๕.

กุฏิสุนทรภู่ หรือพิพิธภัณฑสถานสุนทรภู่ ตั้งอยู่ที่วัดเทพธิดาราม ถ. มหาไชย กรุงเทพฯ ฯ เป็นอาคารซึ่งปรับปรุงจากกุฏิที่สุนทรภู่เคยอาศัยอยู่เมื่อครั้งจำพรรษาอยู่ที่นี้ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทย และมีการจัดกิจกรรมวันสุนทรภู่เป็นประจำทุกปี

๔.๑.๔ เป็นบันทึกประวัติศาสตร์และสารคดี เพราะว่าให้เห็นมโนทัศน์ (Conception) ต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม งานเขียนของสุนทรภู่มักจะหยิบยกสิ่งต่าง ๆ รอบตัวที่ท่านได้ไปรู้ไปเห็นมาบันทึกลงในงานเขียนของท่าน ถือได้ว่าเป็นงานเขียนประเภทบันทึกประวัติศาสตร์และสารคดีชั้นเยี่ยม เพราะได้นำเสนอประมวลภาพชีวิตมนุษย์ในสังคมยุคนั้น โดยการนำเสนอประสบการณ์ของชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ มาตีแผ่ นำเสนอชีวิตที่อาจจะพบเจอกับความเพียบพร้อมสมบูรณ์พูนสุข หรือ ยากแค้น อับเฉา ถูกกดขี่ จอกรอ อากาศอับโชค เป็นต้น หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนให้พบเจอ รวมทั้งแสดงสภาพเศรษฐกิจสังคม ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนยุคนั้น ได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นท่านยังสามารถประยุกต์เข้ากับหลักพุทธธรรม ทำให้งานเขียนของท่านมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ก่อให้เกิดแง่คิดดี ๆ หลากหลายด้าน ไว้เพื่อเตือนใจคน สร้างคุณธรรมประจำใจ และเกรงกลัวต่อการกระทำผิด ดังตัวอย่างของบันทึกประวัติศาสตร์และสารคดี ต่อไปนี้

เป็นบันทึกประวัติศาสตร์สารคดี ตัวอย่าง

	เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระวสา
รับกฐินภิญโญโมทนา	ซูลีลาลงเรือเหลืออาลัย
ออกจากวัดทัศนาคูหาวาส	เมื่อตรุษสารทพระวสาได้อาศัย
สามฤดูอยู่ดีไม่มีภัย	มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น

[นิราศภูเขาทอง]^๗

จากวรรณกรรมข้างต้น ถือเป็นการจดบันทึกทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งซึ่งทำให้ทราบว่า เมื่อถึงเดือน ๑๑ ของทุก ๆ ปีจะเป็นช่วงออกพรรษาและเป็นฤดูกฐิน ฤดูกาลนี้จะมีการถวายผ้าพระกฐินให้กับวัดต่าง ๆ แต่เมื่อถึงเวลานี้ ตอนนี้นสุนทรภู่จะต้องลงเรือจากวัดไปด้วยความเศร้าโศก เมื่อล่องเรือออกไปแล้วท่านก็เหลียวหลังกลับมามอง

^๗ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๐๘.

วัดที่เคยได้อาศัยมาถึง ๓ พรรษา ช่วงนั้นคาดว่าสุนทรภู่คงบวชราวปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๙^๙ เวลานั้นอายุได้ ๔๑ ปี แรกบวชอยู่ที่วัดราชบูรณะ^๙ อยู่ได้ ๓ พรรษา มีอิทธิกรเกิดขึ้น (กล่าวกันว่าเป็นความสงสัยว่าจะเป็นด้วยสุนทรภู่ต้องหาว่าเสพสุรา^{๑๐} เพราะวิสัยของสุนทรภู่ นั้น เวลาจะแต่งกลอน ถ้ามีฤทธิ์สุราเป็นเชื้ออยู่แล้วแต่งคล่องนัก นัยว่าถ้ามีฤทธิ์สุราพอเหมาะแล้ว อาจจะคิดกลอนทันบอกให้เสมียนเขียนต่อกันถึงสองคน)^{๑๑} อิทธิกรณ์เกิดขึ้นครั้งนั้น สุนทรภู่ถูกบัพพาทชนียกรรมขับไล่ให้ไปเสียจากวัดราชบูรณะ เดิมคิดจะออกไปอยู่ตามหัวเมือง สุนทรภู่บอกว่าเมื่อก่อนอยู่ที่นี้ก็มีสุขกายสบายใจดี จากไปคราวนี้อีกนานกว่าจะได้มาเห็นวัดราชบูรณะ คิดแล้วให้เศร้าใจยิ่งนัก จึงเป็นการบันทึกเรื่องราวที่ให้รายละเอียดค่อนข้างมาก

๑. งานเขียนประเภทบันทึกประวัติศาสตร์เชิงสารคดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถึงบ้านญวนล้วนแต่โรงแลสะพรั่ง มีช่องซังกุงปลาไว้ค้าขาย
 ตรงหน้าโรงโพงพางเขาวางราย พวกหญิงชายพร้อมเพรียงมาเมียงมอง
 จะเหลียวกลับลับเขตประเทศสถาน ทรมานหม่นไหม้ฤทัยหมอง
 ถึงเขมาอารามอร่ามทอง ฟังฉลองเลิกงานเมื่อวานชื่น ๕

[นิราศภูเขาทอง]^{๑๒}

^๙ สุนทรภู่ออกบวชแต่ปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗ อายุ ๓๘ ปี เพราะบอกไว้ในรำพันพิลาปว่า “แต่ปีวอกออกขาดราชกิจ บรรพชิตพิศวาสพระศาสนา” ดูในบันทึก “ผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง” ในภาคผนวก

^{๑๐} สุนทรภู่กล่าวไว้ในรำพันพิลาปว่า เมื่อบวชแล้วได้ท่องเที่ยวเตร็ดเตร่ไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ราว ๒ – ๓ ปี แล้วจึงกลับเข้าไปอยู่ในวัดราชบูรณะ

^{๑๑} เห็นจะไม่ใช่เรื่องสุรา เข้าใจว่าเป็นเรื่องรักผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากที่สุนทรภู่พรรณนาไว้บ้างในนิราศภูเขาทอง และนิราศสุพรรณคำโคลง

^{๑๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพฯ : องค์การคำของ สกสค., ๒๕๕๐, หน้า ๒๐.

^{๑๓} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๐๐.

ในกลอนด้านข้างต้นนี้ เขียนบันทึกเกี่ยวกับหมู่บ้านญวน^{๑๓} ไว้ว่า สภาพหมู่บ้านญวนในเวลานั้นมีโรงแลมากมาย ส่วนสินค้าที่นิยมนำมาขาย ได้แก่ กุ้ง ปลา โดยจะทำการขังไว้ในช่อง สภาพบ้านเรือนหน้าโรงแลนี้ ด้านหน้าใช้เป็นที่วางกับดักปลา มีวางเรียงกันอยู่มากมาย ในแต่ละวันจะมีผู้คนออกมาจับจ่ายซื้อของกันจำนวนมาก ในที่สุดสุนทรภู่ก็ล่องเรือมาจนถึงวัดเขมา ฯ เป็นวัดที่สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและกรมพระราชวังบวร ฯ รับสั่งให้ก่อสร้างพระประธานสวมองค์เก่าบูรณะพระพุทธรูปทั้งหมด ก่อกำแพงสร้างศาลาการเปรียญเรียบร้อยแล้วบำเพ็ญกุศลสมโภช เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก ๑๑๙๐ (พ.ศ. ๒๓๗๑) เป็นความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่ได้จากการอ่านวรรณกรรม

บันทึกเชิงประวัติศาสตร์สารคดี อีกตอนมีกล่าวว่า

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
เดี๋ยวนี้มีมอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา ทั้งผัดหน้าจับเขมาเหมือนชาวไทย

[นิราศภูเขาทอง]^{๑๔}

สุนทรภู่นักบันทึกไว้ว่า เมื่อมาถึงตำบลปากเกร็ดซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชนชาวมอญอพยพ ตามทำเนียบโบราณมอญผู้หญิงมักจะไว้ผมเกล้า แต่ต่อมาในสมัยของสุนทรภู่ผู้หญิงมอญเหล่านั้นกลับเลิกไว้ผมเกล้า แต่นิยมถอนไรผมออกแทน จึงทำให้ดูเหมือนตุ๊กตา ส่วนเครื่องสำอางที่ใช้ ก็เป็นชนิดเดียวกับสาวไทยคือการใช้แป้งผัดหน้า ทำให้เราทราบว่าแรกเริ่มเดิมทีการแต่งกายของชาวมอญนั้น แตกต่างไปจากชาวไทยมาก แต่ ณ เวลานี้ มอญได้ละทิ้งประเพณีวัฒนธรรมเก่าของตนและหันมานิยมการแต่งกายแบบชาวไทยเสียแล้ว

บันทึกเชิงประวัติศาสตร์สารคดีอีกแห่งหนึ่ง คือ

ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า พระพุทธเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี

^{๑๓} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้ตรากฎหมายขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ยกเนื้อที่ของสองหมู่บ้านให้เป็นกรรมสิทธิ์ของมิสซังโรมันคาทอลิก มีขอบเขตดังนี้ ทิศเหนือ มีคลองบ้านญวนเป็นเขตตั้งแต่ปากคลองจนถึงเขตถนนสามเสนยาว ๑๒ เส้น ๔ วา ทิศตะวันออก มีเส้นห่างจากขอบถนนสามเสนไปทางตะวันตก ๖ วา เป็นเขตตั้งแต่คลองบ้านญวนจนถึงคลองวัดราชาธิวาสยาว ๖ เส้น ๕ วา ทิศใต้ มีคลองวัดราชาธิวาสเป็นเขตตั้งแต่ปากคลองวัดราชาธิวาสไปจรดถนนสามเสน ยาว ๑๒ เส้น ทิศตะวันตก มีฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเขตตั้งแต่ปากคลองบ้านญวนฝั่งใต้จรดปาก คลองวัดราชาธิวาสฝั่งเหนือยาว ๖ เส้น ๑๙ วา รวมเนื้อที่พระราชทาน ๖๘ ไร่ ๒ งาน ๙๐ ตารางวา

^{๑๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๑.

ประทานนามสามโคกเป็นเมืองตรี

ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว

[นิราศภูเขาทอง]^{๑๕}

หน้าหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่วรรณคดีบันทึกไว้ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๙ ครั้งเมื่อเดือน ๑๑ พุทธศักราช ๒๓๕๘ ได้เสด็จประพาสออกเยี่ยมพสกนิกรที่เมืองสามโคก และประทับที่พลับพลาริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้ายเยื้องเมืองสามโคก ยังความปลาบปลื้มใจให้แก่ชาวมอญเป็นล้นพ้น จึงได้พากันหลังไหล นำดอกบัวขึ้นทูลเกล้า ๙ ถวายเป็นราชสักการะอยู่เป็นเมืองนิจ ยังความซาบซึ้งในพระราชหฤทัยเป็นที่ยิ่ง จึงบันดาลพระราชหฤทัยให้พระราชทานนามเมืองสามโคกเสียใหม่ว่า “เมืองประทุมธานี” ซึ่งวันนั้นตรงกับวันที่ ๒๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๕๘ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณดังกล่าวชื่อเมืองปทุมธานี จึงได้กำเนิดนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

บันทึกเชิงประวัติศาสตร์สารคดีอีกแห่งหนึ่ง คือ

ไปเจดีย์ที่ชื่อภูเขาทอง	ดูสูงล่องลอยฟ้านภาลัย
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น	เป็นที่เล่นนาวาคงคาไส
ที่พื้นลานฐานปัทม์ถัดบันได	คงคาลัยล้อมรอบเป็นขอบคัน
มีเจดีย์วิหารเป็นลานวัด	ในจังหวัดวงแขวงกำแพงกัน
ที่องค์ก่อย่อเหลี่ยมสลับกัน	เป็นสามชั้นเชิงชานตระหง่านงาม
บันไดมีสี่ด้านสำราญรื่น	ต่างชมชื่นชวนกันขึ้นชั้นสาม
ประทักษิณจินตนาพยายาม	ได้เสร็จสามรอบค้ำับอภิวันท์
มีห้องถ้ำสำหรับจุดเทียนถวาย	ด้วยพระพายพัดเวียนอยู่เหียนหัน
เป็นลมทักขิณาวาฏนำอัศจรรย์	แต่ทุกวันนี้ชราหนักหนานัก
ทั้งองค์ฐานรานราวถึงก้าวแสง	เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนึกน่าน้ำตากระเด็น

[นิราศภูเขาทอง]^{๑๖}

^{๑๕} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๒.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

ในนิราศได้บรรยายเกี่ยวกับลักษณะของเจดีย์ภูเขาทอง สุนทรภู่กล่าวว่า วันรุ่งขึ้นจะเป็นวันพระซึ่งก็จะได้ออกกราบบูชาพระธรรม เมื่อท่านเดินทางไปถึงเจดีย์ภูเขาทอง^{๑๗} ณ เวลานั้น เจดีย์ที่ดูสูงเสียดฟ้า ได้ตั้งอยู่กลางทุ่งดูโดดเด่นมาก มีคูน้ำใสอยู่รอบ ๆ องค์กร ส่วนของพื้นที่ฐานนั้นเป็นรูปกลีบบัว ถัดจากบันไดมีน้ำไหลล้อมรอบเป็นขอบ เจดีย์นั้นมีวิหารอยู่บริเวณลานวัด มีกำแพงกัน องค์กรเจดีย์มีลักษณะย่อเหลี่ยมมุมไม้ ๑๒ อย่างสวยงาม เจดีย์นี้สูงสามชั้น บันไดมีทั้งหมด ๔ ด้าน คณะของสุนทรภู่ชวนกันขึ้นไปชั้น ๓ ตั้งใจเดินวนขวา ๓ รอบจนครบเพื่อกราบเจดีย์ ด้านบนมีห้องที่เป็นถ้ำสำหรับจุดเทียนอาจเพราะลมพัดแรงจึงทำให้รูปเทียนดับ ตอนนั้นบังเกิดสิ่งอัศจรรย์มีลมพัดเวียนขวาราวกับจะเวียนเทียนด้วย สภาพเจดีย์ตอนนั้นสุนทรภู่บรรยายไว้อย่างละเอียดว่า ดูเก่าและทรุดโทรมมาก ฐานเจดีย์นั้นร้าวถึงกำแพง ยอดเจดีย์ก็หัก องค์กรพระเจดีย์ก็ทรุด เป็นเพราะเจดีย์ไม่มีคนคอยดูแล เป็นการเขียนที่ให้ข้อมูลทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ได้อย่างละเอียดทีเดียว

๔.๑.๕ งานวรรณกรรมช่วยกระตุ้นจิตนาการและให้ความบันเทิงใจได้ดี
วรรณกรรมทำให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนานไปตามเนื้อเรื่อง เป็นการสร้างความรู้สึกนึกคิดที่ลึกซึ้ง จิตนาการต่างกับอารมณ์ เพราะอารมณ์ คือ ความรู้สึก ส่วนจิตนาการ คือ ความคิด เป็นการลึบสมอง ทำให้เกิดความคิดริเริ่มประดิษฐ์กรรมใหม่ขึ้นมาได้ จิตนาการจะทำให้ผู้อ่านเป็นผู้มองเห็นการณ์ไกล จะทำสิ่งใดก็ได้ทำด้วยความรอบคอบ โอกาสจะผิดพลาดมีน้อย นอกจากนั้นจิตนาการเป็นความคิดฝันไปไกลจากสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้น อาจจะเป็นความคิดถึงสิ่งที่ล่วงเลยมานานแล้วในอดีต หรือสิ่งที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นเลย โดยหวังว่าอาจจะเกิดขึ้นในอนาคตก็ได้ เช่น วรรณกรรมพระอภัยมณี สุนทรภู่เป็นกวีที่มีจิตนาการกว้างไกลมาก ได้ใฝ่ฝันเห็นภาพการนำฟางมาผูกเป็นเรือสำเภาใช้ในการเดินทางในมหาสมุทรบนยอดคลื่น เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันนี้เรือที่

^{๑๗} เกร็ดวัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดภูเขาทอง อยู่ในทุ่งฝั่งตะวันตก ทุ่งภูเขาทอง ในตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา ห่างจากตัวเมืองออกไปประมาณ ๒ กิโลเมตร วัดนี้ปรากฏตามประวัติว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๐ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาได้ในรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช จึงได้สร้างพระเจดีย์ใหญ่แบบมอญขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ที่วัดนี้ และให้เรียกพระเจดีย์นี้ว่าภูเขาทอง เป็นเหตุใหญ่ชาวบ้านพากันเรียกวัดนั้นว่า “วัดภูเขาทอง” ต่อมาพระเจดีย์ภูเขาทองนี้หักและพังลง ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมโกศเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๗ จึงโปรดให้ ปฎิสังขรณ์องค์พระเจดีย์ใหม่ เปลี่ยนรูปพระเจดีย์แบบมอญเป็นรูปพระเจดีย์ไทย เพราะฉะนั้น ในเวลานี้จึงปรากฏว่าฝีมือช่างของมอญที่สร้างไว้แต่แต่เดิมยังคงเหลืออยู่แต่เพียงฐานทักษิณเท่านั้น ส่วนบนขึ้นไปเป็นพระเจดีย์แบบไทยทำเป็นรูปย่อเหลี่ยมไม้สิบสอง

ทำด้วยวัสดุน้ำหนักเบาอย่างฟางได้เกิดมีจริงขึ้นแล้ว รวมทั้งเรือเร็วที่แล่นได้บนยอดคลื่นหรือบนผิวน้ำด้วย แม้นิราศภูเขาทองเองก็ยังแฝงจินตนาการเกี่ยวกับความมีอายุยืน และเปรียบเทียบความกว้างใหญ่ของพื้นโลกว่ามีขนาดใหญ่มาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างวรรณกรรมที่ทำให้เกิดจินตนาการ

ขอเดชะพระพุทธรุคุณช่วย	แม้นมอดม้วยกลับชาติวาสนา
อายุยืนหมื่นเท่าเสาศิลา	อยู่คู่ฟ้าดินได้ตั้งใจปอง

[นิราศภูเขาทอง]^{๑๔}

ตัวอย่างวรรณกรรมที่ทำให้เกิดจินตนาการ อีกตอน

มาถึงบางครุฑทวิโสภ	ยามวิโยคยากใจให้สะอั้น
ไอ้สุธาหนาแน่นเป็นแผ่นพื้น	ถึงสี่หมื่นสองแสนทั้งแดนไตร
เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็คเท่านี้	ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย
ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสบคับแคบใจ	เหมือนนกไรรังเร่อยู่เอกา

[นิราศภูเขาทอง]^{๑๕}

ความในนิราศตอนนี้ท่านได้พรรณนาถึงความทุกข์ยากของท่านในขณะนั้น ซึ่งกำลังอยู่ในภาวะที่ตกต่ำอย่างมาก แม้แต่ที่อยู่อาศัยก็แทบจะไม่มีที่ให้อยู่ ช้ำยังได้พรรณนาความในเชิงเปรียบเทียบกับแผ่นดินกว้างใหญ่หนาขนาด “สองแสนสี่หมื่นโยชน์” ให้ผู้อ่านจินตนาการตาม เมื่อถึงคราวลำบาก ต่อให้แผ่นดินกว้างใหญ่เพียงใดก็ไม่มีแม่ที่จะอาศัย สุนทรภู่เขียนเปรียบเทียบเรื่องนี้ไว้ได้อย่างลึกซึ้งกินใจผู้อ่านยิ่งนัก ทำให้ผู้อ่านเกิดใจอ่อนรู้สึกสงสารสุนทรภู่อย่างจับจิตจับใจ เป็นต้น

๔.๑.๖ สร้างจิตสำนึกที่ติงามทางศีลธรรม วรรณกรรมเรื่องหนึ่ง ๆ อาจจะมีคติหรือแง่คิดอย่างหนึ่งแทรกไว้ในหลายจุด สำหรับสุนทรภู่ส่วนใหญ่จะแทรกคติคำสอนไว้ในเนื้อเรื่องระหว่างบรรทัดและแทบจะทุกบรรทัด วรรณกรรมแต่ละเรื่องให้แง่คิดไม่เหมือนกัน บางทีผู้อ่านที่อ่านอย่างผิวเผิน จะตำหนิตัวละครในเรื่องนั้นว่า กระทำผิดศีลธรรมไม่ส่งเสริมให้คนมีศีลธรรม แต่ถ้าพิจารณาและติดตามต่อไปผู้อ่านก็จะพบว่า ใคร

^{๑๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๐.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

ก็ตามที่ไม่อยู่ในศีลธรรมก็ต้องประสบความทุกข์ยาก ความล้มเหลวและความเกลียดชังจากสังคม อาจจะเป็นเพราะกรรมของแต่ละคนที่ทำมา บางคนประกอบกรรมมาต่างกรรมต่างวาระแต่อาจจะพบจุดจบในกรรมอันเดียวกันก็ได้ ตัวอย่างเช่น เรื่องนिरาศภูเขาทอง เป็นวรรณกรรมสะท้อนอารมณ์ ซึ่งได้แทรกข้อคิดเกี่ยวกับความความเป็นอนิจจังของสิ่งทั้งหลายในโลกมาให้ผู้อ่านได้พิจารณา ถ้าบังเอิญมีเหตุการณ์ในชีวิตเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันกับผู้อ่าน คือ ความอัปโชค ความทุกข์ ความพลัดพราก ความโศก แม้กระทั่งความรัก กับความไม่เข้าใจ ก่อเกิดเป็นความอิจฉาริษยา หึงหวง สุนทรภู่จะเลือกทางไหน ระหว่างความรักที่มาพร้อม ๆ กับความซื่อสัตย์ สุดท้ายความรักของสุนทรภู่ก็ต้องพ่ายให้กับความไม่ซื่อสัตย์ของตนเอง เพราะหลงมัวเมาแต่กับสุราและนารี ทำให้ชีวิตของสุนทรภู่ต้องประสบกับความยุ่งยากจนทำให้ต้องเลิกกับภรรยาคนแรกและต้องออกจากราชการในที่สุด ทั้งหมดเป็นตัวอย่างที่ไม่ต้องการให้ใครเอาเยี่ยงอย่าง ซึ่งตามหลักการของวรรณกรรมนั้นในเรื่องของศีลธรรม สิ่งที่ผู้อ่านต้องนำมาคิดก็คือ เป็นศีลธรรมของคนกลุ่มใด ของใคร และสมัยใด เพราะศีลธรรมก็ต่างกันตามวาระยุคและสมัยของแต่ละสังคมด้วย เช่น ผู้อ่านอาจจะโทษว่า สุนทรภู่ ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม จึงทำให้ต้องหย่าร้างกับภรรยา แต่ผู้อ่านก็ต้องพิจารณาหลาย ๆ ด้าน ทั้งในเรื่องของสังคม ค่านิยม บุคคล ฐานะ และทางแนวคิดและจุดประสงค์ของผู้แต่ง ว่าเพื่ออะไรส่วนวรรณกรรมที่ให้คุณค่าทางศีลธรรมแก่ผู้อ่านที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ วรรณกรรมศาสนา ได้แก่ เรื่องชาดกต่าง ๆ เช่น เวสสันดรชาดก สุวรรณสามชาดก นอกจากนั้นก็มิตินานนิยายต่าง ๆ เช่น นิทานอีสป นวนิยายที่มุ่งสอนศีลธรรม เช่น กองทัพธรรม ได้รณกาสาพัศตร์ เป็นต้น หรือเรื่อง ไตรภูมิพระร่วงของพระเจ้าลิไท พระปฐมสมโพธิกถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส หรือ นีราศภูเขาทอง และนिरาศเมืองเพชร เป็นต้น

วรรณกรรมของสุนทรภู่ส่วนใหญ่สามารถกระตุ้นจินตนาการของผู้อ่าน ให้หวนไหว้และมีการตอบสนองกับนักเขียนที่ใช้ภาษาได้กระจ่างชัด งานเขียนนี้เรียกว่า “มีคุณค่าเชิงวิจารณ์” การอ่านมาก ๆ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ความคิดและประสบการณ์ให้แก่ชีวิต คนที่มีความรู้แคบมีความคิดตื้น ๆ และประสบการณ์ในชีวิตเพียงเล็กน้อย มักจะถูกเรียกว่าคนโง่ ส่วนคนที่มีความรู้มากแต่ไม่รู้จักวิเคราะห์วิจารณ์นั้นอาจจะหลงผิดทำผิดได้ วรรณกรรมเป็นสิ่งช่วยให้ผู้อ่านใช้ความคิดนี้กตริกตรองตัดสินสิ่งใดดีหรือไม่ดี เช่น พฤติกรรมของสุนทรภู่ซึ่งเป็นกลอนที่เก่งกาจแต่เจ้าชู้มากและชอบเมาสุรา นั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี มีเหตุผลอะไรบ้างสนับสนุนความคิดนี้ เป็นต้น หรือเรื่องที่สุนทรภู่เมา

สุราและอาละวาด ซึ่งผู้อ่านก็ต้องวิเคราะห์ว่าความเชื่อที่สุนทรภู่เมาสุราและชอบอาละวาดนั้นจริงหรือไม่ สมัยนี้อาจต้องถามตัวเองว่าหากสุนทรภู่ไม่ดื่มนั้นไม่ดื่อย่างใด และอาจเริ่มเห็นใจสุนทรภู่จนต้องอ่านใหม่อีกครั้ง คือ เริ่มคิดวิจารณ์แล้ว เป็นการฝึกฝนการใช้วิจารณ์ญาณที่ก่อให้เกิดทักษะหรือความชำนาญในเชิงวิจารณ์ วิจารณ์ญาณเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ อย่างน้อยผู้อ่านเมื่ออ่านหนังสือแล้ว อาจจะพูดถึง ตัวละคร ชีวิต พฤติกรรม เหตุการณ์ของเรื่องนั้น ๆ ตามความคิดเห็นของตนเอง เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดในส่วนลึกของจิตใจมายังผู้อ่านได้อย่างยอดเยี่ยม เขย่าความรู้สึกและจิตสำนึกของผู้อ่านให้หิวสะเทือน และรู้สึกต้องการที่จะทำสิ่งดี ๆ เพื่อตัวเองและเพื่อสังคม เช่น ความรู้สึกเกรงกลัวต่อการทำบาป หรือให้ระวังการกระทำและคำพูด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. วรรณกรรมกระตุ้นจิตสำนึกให้ตระหนักถึงเรื่องกฎแห่งกรรมและเกรงกลัวต่อการทำกรรม เช่น

พระนิพพานปานประหนึ่งศึระษะขาด ด้วยไรรญาตียากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคช้ำกรรมช้ำวิบัติเป็น ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
[นिरासुखातอง]^{๒๐}

สุนทรภู่ได้พรรณาไว้ว่ากำลังประสบเคราะห์กรรมอย่างใหญ่หลวง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอำนาจของอกุศลกรรมแต่ปางก่อนจึงส่งผลให้ต้องตกเคราะห์ลำบาก การบรรยายให้เห็นความยากลำบากลักษณะนี้ เป็นการปลุกฝังค่านิยมและรู้สึกคล้ายตามกับความคิดเรื่องกรรมที่สุนทรภู่นำเสนอ และให้ผู้อ่านตระหนักถึงเรื่องการทำกรรมและระวังสำรวมในการกระทำเพราะผลของกรรมที่สะท้อนกลับมาตอบแทน อาจทำให้เกิดความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัส และเป็นผลให้ผู้อ่านเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมในที่สุด การกระทำใด ๆ ที่ทำลงไปจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมให้ผลตอบแทนเสมอ สังคมไทยทุกวันนี้ยังมีความเชื่อเรื่องกรรมนี้เป็นอย่างมาก เพราะเรื่องนี้ได้ถูกปลุกฝังหยั่งรากลึกมานานแล้วจากการอ่าน การเรียน การสอน จนมีสุภาษิตที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นต้น

ข. ทำให้ระมัดระวังคำพูดและการกระทำ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่กวีเตือนผู้อ่านให้ระวังเป็นอย่างยิ่ง คือ สุนทรภู่มักเขียนเตือนให้ผู้อ่านระมัดระวังคำพูดของตนเสมอ เพราะคำพูดเป็นปัจจัยสำคัญของการสื่อสารของมนุษย์มาแต่สมัยโบราณ คน

^{๒๐} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๐๙.

สมัยเก่าใช้วิธีพูดด้วยการบอกเล่าต่อ ๆ กันเพื่อประโยชน์ต่อการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูก ๆ หลาน ๆ หรือผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับตนสืบเนื่องกันมาไม่ขาดสาย ปัจจุบันการพูดก็ยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น ทั้งนี้เพราะโลกมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว เกิดมีนวัตกรรมทางการศึกษาผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และภาพยนตร์ เป็นต้น

ฉะนั้น การพูดที่ดี คือ การใช้ถ้อยคำ น้ำเสียงรวมทั้งกิริยาอาการอย่างมีประสิทธิภาพ และถูกต้องตามจรรยาบรรณและประเพณีนิยมของสังคม เพื่อถ่ายทอดความคิด ความรู้ ความรู้สึกและความต้องการ ที่เป็นประโยชน์ ให้ผู้ฟังได้รับรู้และเกิดการตอบสนองสัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายของผู้พูด การพูดดีย่อมถือว่าเป็นคุณสมบัติเด่นที่จะสร้างศรัทธา ความเลื่อมใสให้เกิดแก่ผู้ฟัง ในทางพระพุทธศาสนายกย่องการพูดดีว่า “วจีสุจริต” หรือ “มธุรสวาจา” เพราะเป็นการพูดในทางสร้างสรรค์ เป็นการพูดของคนฉลาด สามารถให้เกิดประโยชน์แก่ผู้พูดและผู้ฟัง ดังสุนทรภู่ ได้ประพันธ์กล่าวถึงความสำคัญของการพูดไว้ใน นิราศภูเขาทอง ว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์   มีคนรักสรรถ้อยอร่อยจิต
 แม้นพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร   จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา ฯ
 [นิราศภูเขาทอง]^{๒๑}

สุนทรภู่เตือนว่า คุณสมารถสร้างมิตรและศัตรูได้อย่างรวดเร็วจากคำพูดที่พูดออกมา คนบางคนสักแต่ว่าพูด ไม่คิดเลยว่าถ้อยคำที่ได้สื่่อออกไปจะทำให้ผู้ฟังสะเทือนใจบ้างหรือไม่ ให้รู้ว่าอะไรควรพูด อะไรไม่ควรพูด คำพูดแบบนี้จะทำให้ผู้ฟังรู้สึกอย่างไร เสียใจ ผิดหวัง วิตกกังวล โกรธ ถึงแม้ว่าเรื่องที่ตนเองพูดจะเป็นเรื่องจริงหรือไม่ก็ตาม ผู้พูดควรระวังการใช้ภาษา เพราะการพูดในลักษณะนี้ถือว่าการไม่ให้เกียรติกัน ผู้พูดเป็นผู้ที่จะต้องถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดเห็น ข้อเท็จจริง ตลอดจนทัศนคติของตนสู่ผู้ฟังโดยใช้ภาษา เสียง อากัปกิริยาและบุคลิกภาพของตนให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ผู้พูดจะต้องคำนึงถึงมารยาทและคุณธรรมในการพูดด้วย

สุนทรภู่ได้กล่าวย้ำกับผู้อ่านว่า เสน่ห์ของคนนั้นอยู่ที่ปากและคำพูด ถ้าพูดดีก็เป็นเสน่ห์จับใจคน ถ้าพูดไม่ดีก็เป็นยาพิษทำร้ายใจคน หรือ เป็นยาพิษทำคนให้ตาย เสน่ห์ของคำหวานนั้นจะทำให้คนให้ผู้พูดนั้นกลายเป็นคนที่รักน่าในสายตาผู้ฟังได้ ฉะนั้นจงไตร่ตรองในเรื่องที่พูด ขอให้พิจารณาก่อนว่าเรื่องที่ผู้พูดนั้นสมควรหรือไม่

^{๒๑} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๑.

๔.๑.๗ ปลุกฝังนิสัยรักการอ่านและฝึกทักษะในการอ่าน ทำให้เป็นคนรักการอ่าน และให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

วรรณกรรมของสุนทรภู่ ถือเป็นวรรณกรรมที่เหมาะสมกับทุกเพศทุกวัย เพราะวรรณกรรมของท่าน เรื่องหนึ่ง ๆ จะมีวรรณรสหลากหลายแบบให้เลือกอ่าน วรรณกรรมแต่ละเรื่องอุดมไปด้วย เหตุการณ์ความเป็นจริงของชีวิตในหลาย ๆ ด้าน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อุดมไปด้วยความคิดทางปรัชญา ศีลธรรมสภาพทางการเมืองและสังคม เป็นวรรณกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดออกมาเรื่องราวที่สามารถสัมผัสและจับต้องได้โดยไม่ยากนัก เหมาะกับบุคคลทั้งในช่วงเวลานั้นจนกระทั่งปัจจุบัน เพราะวรรณกรรมของสุนทรภู่โดยมากใช้ภาษาสละสลวย อ่านง่ายและสามารถเข้าใจได้ทันที จึงไม่แปลกที่หนังสือของสุนทรภู่จะได้รับความนิยมตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ด้วยความหลากหลายของวรรณกรรมสุนทรภู่ จึงทำให้สามารถเลือกอ่านได้ตามชอบใจ เมื่อได้อ่านวรรณกรรมของสุนทรภู่แล้วมักจะรู้สึกชอบเพราะหลาย ๆ เรื่อง นอกจากความสนุกสนานที่ได้รับแล้ว ยังได้ข้อคิดไว้เตือนสติและแทรกคติในการดำเนินชีวิตทางพุทธศาสนาไว้ด้วย เมื่อได้อ่านหนึ่งเล่มแล้วรู้สึกชอบ ก็จะหาวรรณกรรมเล่มอื่น ๆ มาอ่านต่อ เริ่มอ่านสะสมเพียงวันละนิดวันละหน่อย ต่อไปก็จะเห็นว่าหนังสือคือสิ่งที่แสนน่ารักและแสนมีคุณค่า การอ่านของผู้อ่านก็จะพัฒนาไปเรื่อย ๆ จากหนังสือเล่มแรก เป็นเล่มที่สอง ที่สาม และมีหนังสือเป็นเพื่อนชีวิตตลอดไป ที่นี้เวลาไปไหนก็จะพกหนังสือติดไปด้วยจนเป็นนิสัยในที่สุด

วิธีที่ทำให้เป็นคนรักการอ่าน คือ ต้องหาหนังสือที่เหมาะสมกับตนเอง หรือให้เหมาะสมกับเพศและวัยของผู้อ่าน จึงจะทำให้เกิดความสนใจใคร่รู้ อยากจะหยิบมันขึ้นมาอ่านเสมอ เช่น เด็ก ๓ - ๔ ขวบ ก็ควรส่งเสริมให้เด็กคุ้นเคยกับตัวอักษรด้วยการดูภาพก่อน เพราะเป็นช่วงวัยที่เหมาะสมสำหรับการอ่านหนังสือภาพ สำหรับเด็กช่วงเด็ก ๗ - ๘ ขวบ (ป.๑ - ๒) เป็นช่วงที่มีจินตนาการเปี่ยมล้น ฉะนั้น ต้องสนับสนุนเป็นการอ่านด้วยนิทานแฟนตาซี เช่น พระอภัยมณี โคนบุตร สิงห์ไตรภพ อย่างนี้เป็นต้น จนผ่านวันเวลาแห่งการเพาะบ่มมาถึง ช่วงมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงที่ เกิดปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันสองขั้วของการอ่าน นั่นคือ เด็กที่มีศักยภาพด้านการอ่านสูงจะสนุกกับการเรียน ในขณะที่เด็กที่มีศักยภาพในการอ่านต่ำจะเริ่มเห็นห่างจากการเรียน

การที่จะทำให้บุคคลชอบอ่านหนังสือจนกระทั่งรักการอ่านในที่สุดนั้น ต้องเริ่มตั้งแต่วัยเยาว์ คือ ตอนเป็นเด็กจะต้องทำให้คุ้นเคยกับตัวอักษร ตัวหนังสือ ที่สำคัญการที่จะจูงใจให้ชอบอ่านนั้น ต้องมาจาก “เนื้อหา หรือ ประเภท” ของหนังสือที่ถูกใจ เช่น

เด็ก ๆ อาจจะชอบวรรณกรรมที่สนุกสนาน เช่น พระอภัยมณี ผู้ใหญ่อาจจะชอบวรรณกรรมที่มีความลุ่มลึกหรือมีความไพเราะด้านภาษา เช่น นิราศภูเขาทอง หรือนิราศเมืองเพชร เป็นต้น

นิสัยรักการอ่านมีผลต่อทักษะการจับประเด็นในชีวิตประจำวัน

ในการอ่านหนังสือแต่ละครั้ง ควรที่จะสละเวลาเพียงไม่กี่นาทีในแต่ละวันเลือกหนังสืออะไรก็ได้ที่ตัวเองชอบในการอ่านเช่น ถ้าชอบดูภาพประกอบอาจจะเลือกการ์ตูน ถ้าชอบใช้จินตนาการของตนเองอาจจะเลือกนิยายซ้กเล่ม หรือ ถ้าชอบภาษาสวยงามก็เลือกอ่านวรรณกรรม เช่น วรรณกรรมของสุนทรภู่ และเริ่มฝึกฝนเทคนิคการจับประเด็นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ หรือบทความต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งบทความในอินเทอร์เน็ต ยกตัวอย่าง เวลาทำอ่านหนังสือพิมพ์ ก็อย่าเพิ่งไปดูที่พาดหัวข่าว ให้อ่านเนื้อหาของข่าวไปเลย พออ่านข่าวจบให้ตั้งคำถามกับตัวเองว่า "ข่าวนี้ควรจะพาดหัวข่าวว่าอย่างไร" นี่เป็นการฝึกจับประเด็นที่ดีวิธีหนึ่ง หรือในกรณีที่อ่านวรรณคดีที่เป็นข้อถกเถียงหรือข้อโต้แย้ง จากเนื้อหาของวรรณคดีเอง เช่น เรื่องนิราศภูเขาทอง ในเนื้อเรื่องที่สุนทรภู่ต้องออกบวชเพื่อหนีราชภัยนั้นจริงหรือไม่ หรือ ในนิราศเมืองเพชร การที่สุนทรภู่ไม่กล้าเข้าไปเยี่ยมหม่อมมยุรนาทเพราะไม่มีของฝากนั้นจริงหรือไม่ พออ่านบทความที่เป็นข้อขัดแย้งนั้นจบและทำความเข้าใจเนื้อหาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ให้ตั้งคำถามกับตัวเองว่า "ประเด็นของปัญหามันอยู่ตรงไหน" คำตอบที่ตอบปรากฏออกมาในใจของ นั่นคือ ประเด็นของปัญหา เมื่อเราจับประเด็นได้แล้ว ในการพูดคุยแลกเปลี่ยนก็จะมีเป้าหมายที่ชัดเจน ไม่คลุมเครือ ไม่หลงประเด็นอีกต่อไป

เทคนิคในการกระตุ้นให้รู้สึกรักการอ่าน สภาพแวดล้อมภายในบ้าน เป็นสิ่งจำเป็น ควรสร้างเพื่อกระตุ้นให้คนรู้สึกรักการอ่าน เช่น ควรมีการจัดมุมหนังสือที่สวยงามสำหรับหยิบได้ง่าย และถ้ามีโต๊ะและเก้าอี้ที่นั่งสบาย ๆ เพื่อจะได้มีความสุขกับการนั่งอ่านหนังสือได้นานขึ้น นอกจากนี้การอ่านหนังสือบนเตียงนอน ก็ควรเป็นหนังสือที่ธรรมะไว้สำหรับอ่านเพลิน ๆ และสามารถอ่านซ้ำ ๆ ได้ และเกิดความเข้าใจในที่สุด นี่คือจุดเริ่มต้นของการอ่านอย่างมีประสิทธิภาพ

สาเหตุที่เด็กไม่รู้สึกรักการอ่านหนังสือ พบว่าสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่สำคัญในการรักการอ่าน จากเอกสารวิชาการพบว่า การขาดการกระตุ้นให้เด็กรู้สึกรักการอ่านตั้งแต่วัยเยาว์เป็นสิ่งจำเป็น นอกจากนั้นการบังคับให้อ่านในสิ่งที่ไม่น่าสนใจ ถูกบังคับให้อ่าน หรือให้อ่านในสิ่งที่เขาไม่ชอบ รวมทั้ง ครูผู้สอนไม่มีเทคนิคในการสอนให้เด็กอ่านหรือ ชอบลงโทษเด็ก และการที่เด็กใช้เวลาไปกับสิ่งอื่น เช่น โทรศัพท์ เกมส์ วิดีโอ ซีดี ฯลฯ มากเกินไป สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เด็กไม่รู้สึกรักการอ่านได้

ความสำคัญของการอ่านเป็นรากฐานการพัฒนาคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อช่วยฟื้นฟูทักษะด้านการอ่านจับใจความและการย่อความ ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะเกิดขึ้นในสมองผู้อ่าน ในขณะที่คิดและวิเคราะห์เรื่องที่อ่านในแต่ละข้อความ แต่ละประโยคแต่ละบทแต่ละเรื่อง

๔.๒ การประยุกต์ใช้กับครอบครัว

ในนิราศหลาย ๆ เรื่อง สุนทรภู่ มักจะกล่าวถึงตนเองอย่างขมขื่นใจว่า ขาดญาติมิตรเหลือวแลเพราะความต่ำต้อยของตน ข้อความทำนองนี้ปรากฏทั้งในนิราศที่แต่งขณะมีความคับแค้นใจ เช่น นิราศภูเขาทอง รำพันพิลาป ฯลฯ^{๒๒} นอกจากนี้ยังเคยตั้งจิตอธิษฐานว่า แม้จะเกิดชาติใดก็ตามขอให้มียุติมิตรพรั่งพร้อม ดังความว่า

ทั้งทุกข์โศกโรครภัยอย่าไถ่แลก
แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
[นิราศภูเขาทอง]^{๒๓}

มีผู้พยายามค้นหาสาเหตุที่สุนทรภู่มีความรู้สึกอ้างว้างอยู่เป็นนิจ และกล่าวสรุปว่า สาเหตุสำคัญคงจะสืบเนื่องมาจาก การขาดความรักและความอบอุ่นจากพ่อแม่ ตั้งแต่วัยเด็ก นั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ปัญหาการขาดความรักความอบอุ่นจากครอบครัวที่สุนทรภู่เผชิญในสมัยนั้น ไม่ได้แตกต่างจากปัจจุบันเท่าใดนัก เพราะสถานการณ์ปัญหาเด็กและเยาวชนที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ได้ทำให้หลายหน่วยงานต่างพยายามหาทางป้องกัน และแก้ไขเพื่อไม่ให้ปัญหาเด็กและเยาวชนลุกลามและขยายตัวไปมากกว่านี้ จะเห็นว่าสังคมทุกวันนี้ที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์อันดีในครอบครัวนั้นแยลงทุกที ฉะนั้น ครอบครัวจึงต้องหากิจกรรมทำร่วมกัน เพื่อลดช่องว่างของปัญหาและผลานความสามัคคีในครอบครัวให้อบอุ่นขึ้น วิธีการดังกล่าว คือ การหากิจกรรมทำร่วมกัน เช่น การอ่านหนังสือร่วมกันของครอบครัว นับเป็นปัจจัยและมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ การรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และสามารถสานความสัมพันธ์ของครอบครัวให้แน่นแฟ้นด้วย

^{๒๒} ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, *ชีวประวัติและงานของสุนทรภู่*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘, หน้า ๒๑.

^{๒๓} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๕.

เหตุที่ สุนทรภู่มักคร่ำครวญว่าตนเองเป็นคนไร้ญาติขาดมิตร และไม่มีผู้อุปการะนั้น เป็นการแสดงว่าสุนทรภู่ต้องการครอบครัวที่อบอุ่น จึงพยายามไต่คว้าหาความรักจากผู้ครอบครัว และให้ความสำคัญกับเรื่องของการมีครอบครัวตลอดเวลา เพราะครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกทางสังคม ที่มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ในช่วงวัยทารกจนกระทั่งวัยรุ่น เพราะเป็นแห่งแรกที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแก่เด็ก ซึ่งจะมีผลต่อการปลูกฝังการพัฒนาบุคลิกภาพ และการแสดงพฤติกรรมเมื่อเด็กเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต บุคลิกภาพของเด็กที่จะพัฒนาขึ้นอยู่กับครอบครัวในการที่จะสร้างนิสัยความคิดอ่านค่านิยมความเชื่อและทัศนคติ

๔.๒.๑ วรรณกรรมทำให้ครอบครัวมีกิจกรรมในการอ่านร่วมกัน

หากครอบครัวทำกิจกรรมร่วมกันโดยการอ่านหนังสือ และอ่านให้เด็ก ๆ ฟังบ่อย ๆ นับว่าเป็นกลยุทธ์และกระบวนการที่สำคัญต่อการพัฒนาเด็ก เพราะเด็กมีธรรมชาติที่อยากได้ยินเรื่องผู้ครอบครัว เราจึงสามารถอ่านหนังสือให้เด็กฟังตั้งแต่มยังเป็นทารก กระบวนการเหล่านี้ไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับหนังสือ “ถือเป็นการบ่มเพาะนิสัยรักการอ่านหนังสือในเด็กได้อย่างแยบยล” อีกทั้ง “หนังสือ” ยังมีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างพัฒนาการของเด็กในทุกด้าน

เพราะเด็กสามารถได้ยินเสียงต่าง ๆ ได้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เสียงดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นเสียงจากการอ่านหนังสือ เสียงพูดของแม่กับเด็กในท้องจึงมีผลช่วยในเรื่องของพัฒนาการของเด็กตั้งแต่แรกเกิดโดยเฉพาะ

ถ้าเรามุ่งเน้นให้พ่อแม่ทุกคนเห็นความสำคัญของการอ่านหนังสือให้ลูกฟังรวมทั้งการเล่านิทานด้วยหนังสือตั้งแต่วัยเยาว์ช่วยส่งเสริมพัฒนาการในเด็กเล็ก ๆ จากการที่ให้พ่อแม่อ่านหนังสือให้ลูกฟังตั้งแต่อายุได้เพียง ๖-๙ เดือน พบว่าเด็ก ๆ ที่เกิดมามีความสามารถในการอ่านเขียน และการคิดคำนวณสูงกว่าเด็กทั่วไปอย่างเด่นชัดเมื่อเข้าเรียนในระดับประถม

การเล่านิทานด้วยหนังสือไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการสอนให้ลูกอ่านหนังสือออก แต่จุดประสงค์ที่สำคัญที่สุดคือให้ พ่อ แม่ ลูก “มีความสุขกับหนังสือร่วมกัน” หนังสือบางเล่มไม่มีตัวหนังสือแม้แต่ตัวเดียว มีเพียงรูปภาพ เพื่อให้พ่อแม่คิดหาคำพูดหรือแต่งเรื่องขึ้นเองเวลาที่พ่อแม่ได้พูดคุยกับลูก โดยมีหนังสือเป็นสื่อกลางคือช่วงเวลาแห่งความสุขของครอบครัว และเป็นการเชื่อมสายสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

จากผลสำรวจเรื่องการส่งเสริมกิจกรรมการรวมพลังรักการอ่าน พบว่าการอ่านหนังสือด้วยกันเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ของ พ่อ แม่ กับลูก เพราะ

ยังได้นำวิธีการเล่นกับลูกมาใช้ พ่อแม่และผู้เลี้ยงดูเด็กเรื่องการใช้หนังสือ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัว และกระตุ้นพัฒนาการอย่างเป็นองค์รวม สร้างชีวิตด้วยหนังสือ โดยการสร้างหนังสือให้มีชีวิต หากเปลี่ยนมุมมองจากการอ่านหนังสือไปสู่การใช้หนังสือเป็นเครื่องมือสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างกันและกัน ถือว่าเป็นสะพานเชื่อมโยงที่สำคัญ หนังสืออาจไม่ได้มีคุณค่าอะไรหากถูกวางทิ้งไว้หรือเพียงแค่เปิดอ่านผ่าน ๆ ให้หนังสือขับเคลื่อนโลดเล่นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มครอบครัวที่พ่อแม่และผู้ปกครองมีเด็กเล็กวัย ๖ เดือน เป็นต้นไป

พ่อแม่และผู้เลี้ยงดูเด็กในด้านการใช้หนังสือ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัว และกระตุ้นพัฒนาการของเด็กอย่างเป็นองค์รวมเด็กปฐมวัยเรียนรู้ที่จะพูดเป็นคำเมื่ออายุประมาณ ๑ ขวบ และค่อย ๆ เรียนรู้ที่จะพูดด้วยคำสองคำและเป็นประโยคสั้น ๆ เมื่ออายุมากขึ้น และค่อย ๆ พัฒนาการใช้ภาษาขึ้นเรื่อย ๆ “งานวรรณกรรมสามารถส่งเสริมพัฒนาการทางภาษาของเด็กได้เป็นอย่างดี” ผู้ใหญ่ควรให้เด็ก ๆ ได้มีโอกาสดูหนังสือภาพ และควรอ่านคำอธิบายประกอบภาพ ซึ่งอาจจะเป็นคำ ๆ คำสัมผัสคล้องจองหรือเป็นประโยคอธิบายสั้น ๆ เกี่ยวกับภาพให้เด็กฟัง ให้เด็กได้คุ้นเคยกับคำและเสียง และสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างเสียง ความหมาย และภาพ ทั้งนี้ผู้ใหญ่ควรอาศัยหนังสือภาพในการสนทนาเกี่ยวกับภาพ ซึ่งช่วยให้เด็กได้ฝึกฝนการพูด รู้จักคำศัพท์ และการใช้ภาษา ตลอดจนรู้จักสังเกตรายละเอียดต่าง ๆ ของภาพ และหาความหมายจากภาพ

เวลาเพียงไม่กี่นาทีในแต่ละวันเลือกหนังสืออะไรก็ได้ที่พ่อหรือแม่ชอบและคิดว่าลูกจะชอบ เด็กชอบดูภาพและฟังเสียงของพ่อแม่เด็กจะเจริญเติบโตไปพร้อม ๆ กับความรู้สึกที่ว่า หนังสือคือสิ่งที่แสนน่ารักและมีคุณค่า การส่งเสริมให้เกิดการอ่านจะพัฒนาต่อ ๆ ไป จากหนังสือเล่มแรก เป็นเล่มที่สอง ที่สาม และมีหนังสือเป็นเพื่อนชีวิตตลอดไป คงต้องเป็นกิจกรรมที่ทุกครอบครัวต้องช่วยกันอ่านวันละนิด จนติดเป็นนิสัย

ประเด็นสำคัญที่เป็นจุดแข็งของการอ่าน คือ เลือกวรรณกรรมที่ชอบก่อน อาจจะเป็นของสุนทรภู่ก็ได้ เพราะอ่านง่ายสามารถทำความเข้าใจได้ไม่ยาก แล้วค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของผู้แต่งหลาย ๆ ท่าน อาจเป็นที่โดนใจนักอ่านทั้งหลาย จะนำมาซึ่งความอบอุ่นเหนียวแน่นของสถาบันครอบครัว รวมถึงมุมมองตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธที่สอดแทรกอยู่เป็นระยะ แต่ไม่ทำให้คนอ่านรู้สึกเหมือนตัวเองกำลังถูกสั่งสอน เพราะผู้เขียนมีความสามารถสูงและมีความชำนาญในการบรรยายและเรียงร้อยถ้อยความให้สละสลวยและจดจำง่าย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง	มีคันทองผูกสายไว้ปลายเสา
โอบาปกรรมหน้ากรเจียวอกเรา	ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ	สรรเพชญ์โพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่วอดวาย	ไม่ไกล่กรายแกล้งเมินก็เกินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป	แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน ฯ

[นิราศภูเขาทอง]^{๒๔}

หรือ

เคยหมอบไกล่ได้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละอองอบรสชื่นชื่นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์

[นิราศภูเขาทอง]^{๒๕}

อย่างไรก็ตาม “วรรณกรรม” ซึ่งถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ประเมินค่าไม่ได้ วรรณกรรมหลาย ๆ เรื่องสามารถครองใจผู้อ่านและจะมีส่วนกระตุ้นเด็กเยาวชนรักการอ่านมากขึ้น

ในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ส่วนใหญ่พ่อแม่จะเป็นคนสนับสนุนให้ลูกอ่านหนังสือจริง ๆ แล้วในอังกฤษก็ยังมีเด็กในชนบทที่ห่างไกล บางทีก็เป็นคนชั้นกลางทั่วไป ซึ่งพ่อแม่ไม่ได้ส่งเสริมเรื่องการอ่านมากนัก รัฐบาลอังกฤษจึงมีนโยบายไปยังโรงเรียน ให้มีการปรับปรุงการสอนนิชาวรรณกรรมให้สนุกมากขึ้น และประโยชน์ของการอ่านคือช่วยในเรื่องการคิดวิเคราะห์และมีมโนทัศน์ที่ดี

เมื่อการถ่ายทอดแนวคิดหรือการปลูกฝังมโนทัศน์ทั้งหลายก็ดี จำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือ จึงเป็นที่มาของการนำเอาวรรณกรรม มาเป็นกุศโลบายอันแยบยลในการถ่ายโอนแนวคิด ไม่ว่าจะป็นพงศาวดารหรือตำนานสุดดีวีรชนของชาติ ซึ่งถ่ายทอดความห้าวหาญและเสียสละผ่าน ฮีโร่ ซึ่งเป็น คนเก่ง - คนดี ทั้งในหมู่ชนชั้นกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำประเทศหรือสามัญชนอย่างชาวบ้านบางระจัน ให้คนไทยได้ภูมิใจในเกียรติและเอกราชของชาติเรื่อยมา เหตุเพราะวรรณกรรมเป็นการนำเสนอภาพแทนสังคม นั้นเอง

หลี่ปู้เหว่ย จากจีนซีฮ้องเต้ ได้กล่าวพอสรุปได้ว่า การลงทุนกับคนสำคัญที่สุดแต่รัฐบาลไทยทุกยุคทุกสมัยมักลงทุนกับวัตถุอันไม่จริงและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

^{๒๔} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๐.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

ส่วนคนอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญ กลับถูกปล่อยปละละเลยให้ศึกษาไปตามยถากรรม หากให้การศึกษาก็ดีแล้วเท่ากับส่งคนที่มีความรู้ลงไปสู่สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง และที่สำคัญที่สุด คือ ครอบครัวแห่งคุณภาพนั่นเอง

๔.๓ การประยุกต์ใช้กับสังคม

วรรณกรรมทำหน้าที่ผู้สืบต่อวัฒนธรรมของชาติจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสายใยเชื่อมโยงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ในวรรณกรรมมักจะบ่งบอกคตินิยมของคนในชาติไว้ เช่น วรรณกรรมสมัยสุโขทัยจะทำให้เราทราบว่าคตินิยมของคนไทยสมัยสุโขทัยนิยมการทำบุญให้ทาน การสาปแช่งคนบาปคนผิด มักจะสาปแช่งมิให้พระสงฆ์รับบิณฑบาตจากบุคคลผู้นั้น ดังนั้นเป็นต้น วรรณกรรมของชาติมักจะเล่าถึงประเพณีนิยม คติชีวิต การใช้ถ้อยคำภาษา การดำรงชีวิตประจำวัน การแก้ปัญหาสังคม อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า เป็นต้น เพื่อให้คนรุ่นหลังมีความรู้เกี่ยวกับคนรุ่นก่อน ๆ และเข้าใจวิถีชีวิตของคนรุ่นก่อน เข้าใจเหตุผลว่าทำไมคนรุ่นก่อน ๆ จึงคิดเช่นนั้น ทำเช่นนั้น ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ดังเช่น วรรณกรรมเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบถึงพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีโสกันต์ เป็นต้น หรือ เรื่องขุนช้างขุนแผน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจประเพณีการเกิด การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การเผาศพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามคุณค่าทางวัฒนธรรมนี้เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละสังคม ถ้าสามารถสร้างให้เกิดความรู้สึกที่เป็นสากลคือมีอุดมคติเป็นกลาง สามารถเป็นที่ยึดถือของทุกสังคม ก็นับเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ถือเป็นความสามารถอย่างยิ่ง และที่สำคัญก็คือว่าวัฒนธรรมอยู่ได้ส่วนหนึ่งก็เพราะมีวรรณกรรมบันทึกไว้เป็นหลักฐาน กล่าวอีกนัยหนึ่ง จะโดยรู้สึกตนหรือไม่ก็ตาม นักประพันธ์ย่อมจะแต่งเรื่องทีกล่าวถึงวัฒนธรรมของตน (และอาจจะของผู้อื่นด้วย) และในบางครั้งบางคราว เมื่อแปลหรือเรียบเรียงหรือเอาเค้าเดิมมาจากวรรณกรรมต่างประเทศก็จะกล่าวถึงวัฒนธรรมของต่างประเทศเท่าที่ตนรู้และเข้าใจด้วย ผู้อ่านก็จะเกิดความรู้สึกชื่นชมหรือแปลกประหลาดไปกับวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม เป็นหัวข้อสำคัญที่มักจะได้รับ การนำเสนอนอกระบบในการศึกษาและวิเคราะห์วรรณกรรม แนวการศึกษาได้รับการยอมรับมา โดยตลอดคือการศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมจากวรรณกรรม นั่นคือการมองในเชิงอุปมาว่า วรรณกรรมเปรียบเสมือนกระจกเงา ที่ฉายสะท้อนให้เห็นภาพต่าง ๆ ของสังคม หรือ ดังคำเปรียบเปรยที่ได้รับการยึดถือมานานที่ว่า "ดูวรรณคดีจากสังคม ดูสังคมจาก

วรรณคดี" การศึกษาวรรณกรรมตามแนวคิดนี้ เป็นการศึกษากาพย์สะท้อนทางสังคมในวรรณกรรมในแง่มุมต่าง ๆ

เนื่องจากบทบาทของวรรณกรรมที่ชัดเจนมากที่สุด ก็คือผลกระทบทางด้านสังคม ซึ่งได้มีนักคิดนักเขียนทางด้านวรรณกรรมส่วนใหญ่ได้เน้นผลกระทบทางด้านนี้มาก เพราะถือว่าวรรณกรรมที่ดีจะต้องส่งผลต่อสังคมไม่มากก็น้อย ด้วยเหตุนี้จึงขอกกล่าวถึงเฉพาะผลกระทบหรืออิทธิพลทางด้านสังคม ซึ่งมีผู้แสดงความคิดเห็นไว้หลากหลายดังนี้คือ

นักวิจารณ์วรรณกรรมคนแรก ๆ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมในบริบทของวรรณคดีศึกษาของไทย คือ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ในหนังสือ **"วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์"** ในบทที่ชื่อว่า "วรรณคดีและสังคม" สิ่งที่เขาเสนอก็คือ วรรณกรรมไม่อาจเป็นอิสระจากอิทธิพลของสังคมได้ เพราะนักเขียนซึ่งเป็นผู้สร้างวรรณกรรมนั้นเปรียบเหมือนคนสามคน คือ **ในฐานะของผู้แต่ง ในฐานะของสมาชิกของสังคม และเป็นพลเมืองของประเทศชาติ** นักเขียนจึงยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลของสังคมในยุคสมัยของตนได้^{๒๖} เช่นเดียวกับเมื่อพิจารณาตัวบทวรรณกรรม วิทย์ ก็อธิบายว่า กวีนิพนธ์เล่มใดเล่มหนึ่งก็สามารถมองได้สามแง่ คือ ในแง่ของศิลปะแท้ ๆ ในแง่ที่เป็นหลักฐานการพรรณนาความเป็นไปของยุคสมัย และในแง่ของการแสดงความคิดเห็นต่อสังคม ซึ่งในแง่หลังนี้ย่อมแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของกวีที่มีต่อชีวิตและโลก

คนไทยได้บันทึกชีวิตมนุษย์และโลกที่มนุษย์อาศัยในรูปแบบที่เรียกว่าวรรณคดี ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญเพราะวรรณคดีได้สะท้อนให้ทราบถึงสภาพความรู้สึกนึกคิดทางอารมณ์ ปรัชญา สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจ ฉะนั้นวรรณคดีไม่ว่าเรื่องใดก็ตามย่อมกล่าวถึง ความดี ความชั่ว อุดมคติ ความริษยาอาฆาต เป็นต้น

๔.๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับสังคม

ดังได้กล่าวแล้วว่า วรรณกรรมย่อมสัมพันธ์กับสังคม วรรณกรรมสะท้อนประสบการณ์ชีวิตในยุคสมัย ไม่ว่านักเขียนจะจงใจสะท้อนสังคมหรือไม่ก็ตาม นักวิจารณ์บางคนจึงกล่าวว่า วรรณกรรมเป็นกระจกแห่งยุคสมัย เนื่องจากเป็นภาพถ่ายชีวิตของยุคสมัยนั่นเอง

^{๒๖} วิทย์ ศิวะศรียานนท์, **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๙), หน้า ๑๔๑ - ๑๔๒.

ความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคมอาจจะเป็นไปได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. **ลักษณะแรก** วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคมทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ด้านรูปธรรม หมายถึง เหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนด้านนามธรรม หมายถึง ค่านิยมในชีวิตจิตใจของคนในสังคม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียน Raymond Williams ผู้ศึกษาวรรณกรรมเชิงสังคม เรียกนามธรรมในวรรณกรรมว่าเป็น **"โครงสร้างของความรู้สึก"** ซึ่งหมายถึงทั้งค่านิยม ความรู้สึก ความปรารถนาและชีวิตจิตใจของคนในทัศนะและความรู้สึกของผู้เขียน ดังนั้น วรรณกรรมจึงเป็นการตอบสนองทั้งทางด้านการกระทำและความคิดของมนุษย์ต่อสังคม

ภาพสะท้อนวรรณกรรม แสดงออกถึงค่านิยม ค่านิยมในชีวิตจิตใจของคนในสังคม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด เกี่ยวโยงกับความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของพระพุทธศาสนา เป็นการแสดงออกทางความเชื่อและความรู้สึกที่มนุษย์มีต่อสังคมเช่นกัน

ค่านิยมในสมัยโบราณนั้นวัดและพระสงฆ์ถือเป็นที่พึ่งของคนในสังคมไทย เพราะพระสงฆ์มีบทบาทโดดเด่นในหลาย ๆ ด้าน เช่น สามารถเป็นหมอรักษาโรคต่าง ๆ ได้ เป็นผู้อุปการะเด็กกำพร้า หรือพ่อแม่ยากจนแล้วนำลูกมาทิ้งไว้ที่วัด พระช่วยสอนหนังสืออบรมบ่มนิสัยขัดเกลาจิตใจ และแนะแนวทางแห่งการเป็นพุทธมามกะที่ดีให้ด้วย ดังตัวอย่างความเกี่ยวโยงมีดังนี้

ขอเดชะพระพุทธคุณช่วย
อายุยืนหมื่นเท่าเสาศิลา

แม้นมอดม้วยกลับชาติวาสนา
อยู่คู่ฟ้าดินได้ตั้งใจปอง

[นิราศภูเขาทอง]^{๒๗}

เมื่อปรารถนาสิ่งใดก็มักจะอ้อนวอนขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งก็ไม่พ้นพระอีกนั่นเอง เช่น สุนทรภู่กล่าวถึงเสาศิลาที่อยู่ในวัดประโคนปักษ์^{๒๘} เพราะเป็นเสาศิลาที่รำลือกันว่าเป็นเสาศิลาที่สำคัญของแผ่นดิน ท่านจึงขอพรและเดชแห่งพระพุทธคุณช่วยให้สาธุกรรมผลโดยให้มีอายุยืนยาวหมื่น ๆ ปี เปรียบดังเสาศิลาที่อยู่คู่วัดนี้และให้อยู่คู่ฟ้าดินได้ตลอดไป

^{๒๗} กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่** (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๐.

^{๒๘} คือ วัดดุสิตาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี วรวิหารตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกเหนือปากคลองบางกอกน้อย แขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย จังหวัดกรุงเทพฯ ฯ

ความสัมพันธ์ของคนไทยกับวัดยังมีอีกหลายอย่าง เช่น เมื่อใดมีความทุกข์ ไม่สบายใจ หรือ ไม่สบายกาย การไปกราบนมัสการพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์หรือปูชนียสถานทางพระศาสนานั้น ก็เป็นวิธีเยียวยารักษาใจได้เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น

ด้วยได้ไปเคารพพระพุทธรูป	ทั้งสฤปปรมธาตุพระศาสนา
เป็นนิสัยไว้เหมือนเดือนศรัทธา	ตามภาษาไม่สบายพอกคลายใจ
	[นิราศภูเขาทอง] ^{๒๙}

ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปของคนไทยในปัจจุบัน ก็ยังคงมีอยู่ เช่นเดียวกับคนไทยในสมัยสุนทรภู่ ผิดกันแต่ว่าปัจจุบันการเดินทางไปสักการะบูชาพระพุทธรูปและปูชนียสถานที่สำคัญทางพระพุทธรูปศาสนานั้น สะดวกและรวดเร็ว เนื่องจากการคมนาคมดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก และเมื่อไปแล้วก็มักจะช่วยบริจาคปัจจัยไว้สำหรับทำนุบำรุงวัดในด้านต่าง ๆ เช่น เพื่อซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์วัดตามศรัทธา เช่นนี้ สุนทรภู่ก็เคยกล่าวไว้เช่นกัน

ถึงวัดกกรร้างอยู่ข้างซ้าย	เป็นรอยรายปิ่นพม่าที่ฝาผนัง
ถูกทะเลลูประไปแต่ไม่พัง	แต่โบสถ์ยังทนปิ่นอยู่ยืนาน
แม้หมั่งมีมิให้ร้างจะสร้างฉลอง	ให้เรื่องรองรุ่งโรจน์โบสถ์วิหาร
ด้วยที่นี้ที่เคยตั้งโขนทวาร	ได้เบิกบานประตูปาพนาลัย ฯ
	[นิราศเมืองเพชร] ^{๓๐}

ชีวิตไทย ในสมัยสุนทรภู่หรือในปัจจุบัน ยังคงต้องพึ่งพาอาศัยพระและวัดอยู่เสมอ แม้แต่สุนทรภู่เองก็เคยพึ่งพระอาศัยวัดหนีตายเมื่อคราวเดือดร้อนสิ้นแผ่นดินจะอาศัยมาแล้วเช่นกัน

สุนทรภู่มักจะทำบุญอยู่เสมอ บุญกิริยาอย่างหนึ่ง ซึ่งสุนทรภู่มักจะทำอยู่บ่อย ๆ สังเกตได้จากผลงานของท่านและเป็นลักษณะของคนไทยโดยทั่วไปแม้ในชีวิตปัจจุบันคือเมื่อไปทำบุญทำทานมาแล้วก็มักจะกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลหรือแบ่งส่วนบุญให้กับผู้อื่นด้วย เช่น ในนิราศเมืองเพชร สุนทรภู่ได้ทำบุญทำกุศลมา เมื่อแตงนิราศก็เผื่อแผ่แบ่งให้ผู้มีพระคุณ ดังนี้

^{๒๙} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๕.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๗.

ถึงต้นตาลบ้านคุณหม่อมมยุรนาค
 มารดาเจ้าครวราชระวีงหลังครรไล
 เมื่อเจ็บป่วยช่วยรักษาจะหาคุณ
 ยังยากไร้ไม่มีของสนองคุณ

เมื่อยามยากจนมาได้อาศัย
 มาทำไร่ทำนาทำนการุณ
 จะขอสู้ให้เป็นเนื้อช่วยเกื้อหนุน
 ขอแบ่งบุญให้ท่านทั่วทุกตัวตน
 [นิราศเมืองเพชร]^{๑๑}

มีบุคคลอีกหนึ่งท่านที่สุนทรภู่ทำบุญให้โดยการสวดบังสกุลแบ่งบุญไปให้
 ชุนแพ่ง ดังความว่า

ได้เยี่ยมเยือนเรือนบ้านท่านชุนแพ่ง
 ด้วยศึกลาวคราวนั้นเธอบรรลีย์
 แสนสงสารท่านผู้หญิงมีงเมียหลวง
 ทั้งเมียน้อยอ้อยอิ่งหญิงคนครัว
 เมื่อมาเรือนเยือนศพได้พบพักตร์
 เพราะครวญคร่ำกำสรดสู้อดอม
 โอ้ออกเอ๋ยเคยสำราญอยู่บ้านนี้
 ทั้งหญิงชายฝ่ายเพื่อนริมเรือนเรียง
 โอ้อคิดคุณชุนแพ่งเสียแรงรัก
 ได้สวดทั้งบังสกุลแบ่งบุญไป

มาปลูกแปลงแปลงกว่าเมื่ออาศัย
 ไม่มีใครครอบครองจึงหมองมัว
 ฝ้าซ้อนทรวงเสียใจอาลัยผ้า
 พากันมัวหมองคล้ำระกำตรอม
 ไม่หมองนักราวนี้รูปช่างชูปผอม
 เหมือนแก่งอมหมิงเงียบเซียบสำเนียง
 ได้ฟังปี่พาทย์เพราะเสนาะเสียง
 เคยพร้อมเพรียงเพราะกายสบายใจ
 ไม่พบพักตร์พลอยพาน้ำตาไหล
 ให้ท่านได้สู้สวรรค์ชั้นวิมาน ฯ

[นิราศเมืองเพชร]^{๑๒}

ภาพสะท้อนวรรณกรรมสัมพันธ์กับสังคมที่สุนทรภู่กล่าวถึง ตัวอย่างเช่น
 ถึงแขวงนนท์ชลมารคตลาดขวัญ มีฟุ้งแพแพรพรรณเขาค้าขาย
 ทั้งของสวนล้วนแต่เรือเรียงราย พวกหญิงชายชุกกันทุกวันคืน ฯ

[นิราศภูเขาทอง]^{๑๓}

ภาพสะท้อนของตลาดน้ำจังหวัดนนทบุรี แสดงสภาพของแพที่มาจอดขายของ
 อยู่เรียงราย สินค้าส่วนใหญ่ที่นำมาขายจะมีทั้งผ้าแพรสีม่วงและสีอื่น ๆ ซึ่งเป็นสินค้า
 ประเภทต่าง ๆ ที่มาจากเมืองจีน

อีกกรณี คือ

^{๑๑} กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๓๓๖.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๗.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

ถึงบ้านญวนล้วนแต่โรงแลสะพรั่ง มีห้องขังกึ่งปลาไว้ค้าขาย
 ตรงหน้าโรงโพงพางเขาวางราย พวกหญิงชายพร้อมเพรียงมาเมียงมอง
 [นิราศภูเขาทอง]^{๓๔}

สุนทรภู่กล่าวถึงหมู่บ้านญวน^{๓๕} ณ บ้านญวนแห่งนี้ที่พบมากก็คือโรงแล โดยมากจะจับปลาและกึ่งใส่ช่องมาขาย ข้างหน้าโรงแลมีที่สำหรับดักปลาวางเรียงรายไว้ ผู้คนทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็มาจับจ่ายซื้อของกัน

บางคราว ผู้ประพันธ์มีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นอย่างมาก เขาจะสะท้อน ความปรารถนาที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น วรรณกรรมของเขาฉายให้เห็นสิ่งที่เรียกว่าอุดมการณ์ ซึ่งอาจจะเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองก็ได้

สามฤดูอยู่ดีไม่มีภัย	มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น
โอ้อาวาสราชบูรณะพระวิหาร	แต่นี้หนักนันทิวาจะมาเห็น
เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น	เพราะชุกเข็ญคนพาลมารานทาง
จะยกหยิบชิบตีเป็นที่ตั้ง	ก็ใช้ถึงแทนสัดเห็นชัดขวาง
จึงจำลาอวาสนิราศร้าง	มาอ้างว้างวิญญูณ์ในสาคร

[นิราศภูเขาทอง]^{๓๖}

ดังนั้น การพิจารณาวรรณกรรมในฐานะเป็นภาพสะท้อนของสังคม จึงควรให้ความสำคัญกับตัววรรณกรรม และกลวิธีในการเสนออุดมการณ์ที่อาจปรากฏในวรรณกรรมชิ้นนั้น ๆ ด้วย

^{๓๔} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๐.

^{๓๕} ด้านการอาชีพ อาชีพหลักคือการเข้ารับราชการทหารสังกัดกอง "ญวนสวามีภักดิ์" รองมาคือ ทำนา ทำการประมง รับจ้างต่อเรือ ปลูกบ้านและช่างไม้ (วัดนักบุญฝรั่งเศสเซเวียร์ ๒๕๒๗:๓๕) อาชีพรับจ้างต่อเรือนับเป็นอาชีพสำคัญของหมู่บ้านแห่งนี้ เพราะมีโรงต่อเรือถึง ๘ แห่ง ล้วนมีชื่อเสียงและมีมือดีทั้งสิ้น (วัดนักบุญฝรั่งเศสเซเวียร์ ๒๕๒๗:๘๐) และเมื่อผู้คนเพิ่มมากขึ้นก็แยกย้ายกันไปประกอบอาชีพในที่อื่น ๆ แยกได้ ๑๑ กลุ่ม เมื่อจำนวนคนมากพอก็จะสร้างวัดเพื่อใช้ประกอบศาสนากิจและเป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น กลุ่มเจ้าเจ็ด อำเภอสนา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา กลุ่มบ้านแปง อำเภอรามบุรี จังหวัดสิงห์บุรี กลุ่มบ้านเก่า อำเภอมือง จังหวัดนครนายก ฯลฯ ต่างไปประกอบอาชีพตามความสามารถ เช่น ทำนา ทำไร่ สวนผัก ผลไม้ การประมง ช่างฝีมือต่าง ๆ ตามสภาพท้องถิ่นที่ขยายตัวออกไป

^{๓๖} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๐๗.

๒. ลักษณะที่สอง สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือต่อนักเขียน นักเขียนอยู่ในสังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมทั้งด้านวรรณกรรม ขนบประเพณี ศาสนา ปรัชญา และการเมือง อิทธิพลของสังคมที่มีต่อวรรณกรรมยังเป็นไปได้ในอีกลักษณะหนึ่งคือ สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกำหนดแนวโน้มของวรรณกรรม ปัจจัยทางเศรษฐกิจอาจทำให้นักเขียนต้องเขียนตามใจผู้อ่าน หรือตามใจเจ้าของสำนักพิมพ์ ส่วนด้านการเมือง การจำกัดขอบเขตในการแสดงความคิดเห็นก็เป็นการบั่นทอนเสรีภาพของนักเขียน ฐานะของนักเขียนในสังคมจึงเป็นสิ่งที่ควรสนใจ นักเขียนที่ดีจะปลดปล่อยตนเองให้พ้นอิสระจากการถูกบีบบังคับทางเศรษฐกิจ

ในสมัยก่อนนี้ หากกล่าวถึงบรรดาอาชีพทั้งหลาย อาชีพที่สามารถสร้างความมั่นคงให้แก่เจ้าของอาชีพสมัยนั้นก็คือการขายหมู เพราะทำให้เจ้าของกิจการมีโอกาสครอบครองสาวสวย รูปร่างดี สุนทรภู่เขียนบรรยายไว้ว่า สาว ๆ ที่ทั้งสวย สาว ขาว อวบ แถมร่ำรวยจากการพนัน ท่านกล่าวไว้ใน นิราศเมืองเพชร ว่า

ถึงบางหลวงล่องล่องเข้าคลองเล็ก ล้วนบ้านเจ๊กขายหมูอยู่อักโข
เมียขาวขาวสาวสวยล้วนรวไป หัวอกโ้ออายใจมิใช่เล็ก

[นิราศเมืองเพชร]^{๓๗}

ถึงบางหลวงล่องล่องเข้าคลองเล็ก ล้วน เป็นบ้านเจ๊กขายหมู อยู่อักโขเมียขาวขาว สาวสวยรวไป หัวอกโ้ออายใจมิใช่เล็ก น้ำเสียงของสุนทรภู่ออกจะทั้ง “หมั่นไส้” ทั้ง “ขวาง” และ “อิจฉา” เจ๊กขายหมูอยู่ไม่น้อย ถึงขนาดเหน็บแนมคนขายหมูเอาไว้อย่างไม่เกรงใจว่า

ไทยเหมือนกันครั้นว่าขอเอาหอห้อง ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
มีเงินนัดคัดจ้างเหมือนอย่างเจ๊ก ถึงลวดเหล็กกลนร้อนอ่อนละไม

[นิราศเมืองเพชร]^{๓๘}

^{๓๗} กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๓๒๕.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

สุนทรภู่รู้ว่า “ใจ” ต่อให้ “แข็ง” แคไหนก็อ่อนได้ด้วย “เงิน” คนไทยที่ไร้เงิน หรือจะสู้คนจีนที่มีเงินถุงเงินถังได้ อะไรที่ “ยาก” ก็กลายเป็น “ง่าย” ไปหมดแม้แต่ การจะสู้ขอผู้หญิงไปเป็นเมีย คนไทยก็ยังเสียท่าคนจีนเพราะเงินเป็นเหตุ เป็นต้น

๓. **ลักษณะที่สาม** วรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม นักเขียนที่ยิ่งใหญ่นอกจากจะเป็นผู้มีพรสวรรค์ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีชีวิต โน้มน้าวจิตใจ ผู้อ่านแล้วยังเป็นผู้มีทัศนะกว้างไกลกว่าคนธรรมดา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขามีความ เข้าใจและเข้าถึงสภาพของมนุษย์และสังคม Leo Lowenthal นักสังคมวิทยา กล่าวว่า “ศิลปินวาดภาพที่เป็นจริงเสียยิ่งกว่าตัวความจริงเอง” ซึ่งหมายถึง “นักเขียนสามารถ เข้าใจโลก และมองสภาพความเป็นจริงได้ลึกกว่าคนทั่วไปมองเห็นด้วยทัศนะที่กว้างไกล และลุ่มลึก ภาพที่เขาให้จึงเป็นจริงยิ่งกว่าความเป็นจริง” เพราะเป็นแก่นแท้ที่กลั่นกรอง แล้วของความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่จึงเป็นอมตะ เพราะไม่เพียงแต่จะ เสนอภาพปัจจุบันอย่างถึงแก่นของความเป็นจริงเท่านั้น แต่ยังคงคาดคะเนความเป็นไปได้ ในอนาคตได้อีกด้วย

อิทธิพลของวรรณกรรมต่อสังคมอาจเป็นไปได้ทั้งด้านอิทธิพลภายนอก เช่น การแต่งกาย อิทธิพลทางการแต่งกายของคนไทยที่มีต่อคนมอญในสมัยนั้น สุนทรภู่ บรรยายไว้ว่า

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า	ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
เดี๋ยวนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา	ทั้งผัดหน้าจับเขมาเหมือนชาวไทย
ไอ้สามัญผันแปรไม่แท้เพียง	เหมือนอย่างเยี่ยงชายหญิงทิ้งวิสัย
นี่หรือจิตคิดหมายมีหลายใจ	ที่จิตใครจะเป็นหนึ่งอย่าพึงคิด ๗

[นิราศภูเขาทอง]^{๓๙}

^{๓๙} กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่), หน้า ๑๑๑.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอนี้

๕.๑ บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่องหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมของสุนทรภู่ : กรณีศึกษานิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร มีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร และต้องการทราบว่านิราศทั้ง ๒ เรื่องนี้ได้สอดแทรกหลักกรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีประโยชน์ต่อสังคมไทยในด้านใดบ้าง โดยมีข้อสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอนี้ ดังต่อไปนี้

นิราศเป็นเรื่องราวที่พรรณนาถึงการจากกันหรือการจากคนที่รักที่อยู่ไปในที่ต่าง ๆ มักแต่งเป็นกลอนหรือโคลง เช่น นิราศนรินทร์ นิราศเมืองแกลง นิราศเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีการแต่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และยังคงได้รับความนิยมแพร่หลายอยู่เสมอในสมัยปัจจุบัน การแต่งนิราศโดยทั่วไป อาจใช้รูปแบบของร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ เพราะความสำคัญไม่ได้อยู่ที่ลักษณะคำประพันธ์ แต่อยู่ที่เนื้อหาและกระบวนการพรรณนามากกว่า นิราศเรื่องใดจะเป็นที่นิยมยกย่องหรือมีผู้อ่านถึงบ่อยครั้งมักจะเป็นนิราศที่กวีได้แสดงฝีมือในการใช้โวหารอย่างสูงด้วยรสคำและรสความ

การแต่งนิราศในสมัยก่อน จะพรรณนาถึง การที่ต้องเดินทางจากบ้าน จากบุคคลที่ตนรักไปไกล ๆ นั้น เพราะมีความจำเป็น เช่น ไปรบทัพจับศึกหรือไปราชการอื่นใด เป็นต้น ด้วยเหตุที่แม่น้ำลำคลองในสมัยก่อนเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญพาหนะที่ใช้ในการเดินทางจึงใช้เรือเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่สะดวก และหากเป็นเหตุจากราชการหรือกิจธุระทางราชการ กวียิ่งไม่อาจฝ่าฝืนที่จะงดเว้นการเดินทางได้ ทั้งยังไม่อาจล่วงรู้ได้ว่าจะใช้เวลาในการไปทำกิจธุระนานเท่าใด หรือจะได้มีโอกาสกลับมาพบหน้าคนรักหรือไม่ เป็นการเพิ่มความทุกข์แก่กวีเป็นทวีคูณ ความรู้สึกดังกล่าวกลายเป็นแรงกดดันที่ทำให้กวีสามารถระบายอารมณ์สะท้อนใจได้มากเท่าที่ต้องการ

ในกรณีของสุนทรภู่ตลอดชีวิตท่านเขียนนิราศไว้ทั้งหมด ๙ เรื่อง การเขียนนิราศเรื่องแรกเขียนเมื่ออายุ ๒๐ ปี คือ นิราศเมืองแกลง และจบนิราศเมืองเพชรอันเป็นนิราศเรื่องสุดท้าย เมื่อก่อนถึงอนิจกรรม ทั้งนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรได้รับการยกย่องว่าเป็นสุดยอดนิราศทั้งสองเรื่อง เนื่องมาจากมีความงดงามของหลาย ๆ ด้าน

ประกอบกัน คือ มีสัมผัสสระ สัมผัสอักษร การซ้ำเสียง คือ มีภาพพจน์อุปมา ภาพพจน์กล่าวเกินจริง การเลียนเสียง สุตท้าย คือ การเล่นคำ อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงเฉพาะนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรเป็นสำคัญ

ความเป็นมาของนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่แต่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๙ - ๒๓๙๘) ได้รับการยกย่องว่าเป็นนิราศเรื่องที่ดีที่สุดของสุนทรภู่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตอนที่ชีวิตของท่านตกอับมากและยังบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นการบวชเพื่อหลบราชภัยที่สุนทรภู่เกรงว่าอาจจะมาถึงตัวท่านก็ได้ ทำให้ต้องพรรณนาความรู้สึกนึกคิดได้อย่างถึงแก่น ประกอบกับความชำนาญในลีลาของกลอนที่มากขึ้น ดังนั้นนิราศภูเขาทองนี้ จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นนิราศเรื่องที่ดีที่สุด แต่งเป็นกลอนแปด มีความยาว ๑๗๖ คำกลอน นิราศภูเขาทองเด่นด้วยปรัชญาความคิดที่ลึกซึ้ง สุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อคราวเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทองที่กรุงเก่า (จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน) เมื่อเดือนสิบเอ็ด ปีชวด (พ.ศ. ๒๓๗๑) ขณะบวชเป็นพระภิกษุอยู่ที่วัดราชบูรณะ ขณะนั้นมีอายุได้ ๔๒ ปี

นิราศเมืองเพชร สุนทรภู่แต่งนิราศเมืองเพชรเป็นเรื่องสุดท้าย ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๘๘ - ๒๓๙๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ขณะนั้นสุนทรภู่อายุระหว่าง ๕๙ - ๖๓ ปี ต่อมาครั้นลาสิกขาแล้วได้เข้าไปพึ่งพระบารมีในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์) ถือเป็นนิราศที่ “สมบูรณ์ที่สุด” เทียบได้กับนิราศภูเขาทองที่เดียว อาจจะเป็นเพราะความเชี่ยวชาญที่เพิ่มพูนขึ้นจากประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน นับว่าสุนทรภู่ทูลรับอาสาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวไปหาของต้องพระประสงค์ที่เมืองเพชรบุรีจึงแต่งนิราศเมืองเพชรนี้ขึ้น ซึ่งมีความยาว ๔๖๒ คำกลอน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์พบว่า วรรณกรรมทั้ง ๒ เรื่องนี้ได้แทรกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยจำแนกได้ดังต่อไปนี้

๑. ไตรลักษณ์
๒. หลักกรรม
๓. พรหมวิหาร ๔
๔. ศีล ๕
๕. อริษฐานธรรม ๔

๖. สัมมาวาจา
๗. ธรรมทำให้งาม ๒
๘. ความกตัญญูกตเวที
๙. โลกธรรม ๘
๑๐. การไม่คบคนพาล

หลักธรรมแต่ละหมวดหรือหัวข้อมีอธิบายโดยสังเขป ดังนี้

ไตรลักษณ์ หมายถึงสามัญลักษณ์ คือกฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่ **อนิจจังลักษณะ** ความไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา **ทุกขลักษณะ** ความเป็นทุกข์ คือ มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และ **อนัตตลักษณะ** ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยังยืนอยู่ได้ตลอดไป ไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปตามปรารถนา เป็นต้น

หลักการ ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้ ฉะนั้นคำว่า "**กรรม**" หมายถึงความดีและความไม่ดีก็ได้ ขึ้นอยู่กับเจตนาของการกระทำว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ถ้าเป็นกุศลเจตนาก็เป็นกรรมดี ถ้าเป็นอกุศลเจตนาก็เป็นกรรมไม่ดีคือชั่วและหลักการนี้มีอิทธิพลต่อคนไทยมาก เพราะเชื่อว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว"

พรหมวิหารธรรม ๔ พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ หลักธรรมนี้ได้แก่ (๑) เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข (๒) กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ (๓) มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี (๔) อุเบกขา การรู้จักวางเฉย วางใจให้เป็นกลางเมื่อไม่สามารถช่วยเหลืออะไรในทางที่ชอบธรรมได้

อธิษฐานธรรม ๔ ได้แก่ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล ธรรมที่ควรใช้เป็นทีประดิษฐานตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิดและไม่เกิดสิ่งมัวหมอง หรือแปลว่าธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มี ๔ ประการคือ (๑) ปัญญา ความรู้ชัด (๒) สัจจะ ความจริง (๓) จาคะ ความสละ และ อุปสมะ ความสงบ

สัมมาวาจา หมายถึงการพูดจาถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น การพูดในทางที่ชอบ การพูดจาในทางที่ชอบ คือ ๑) เว้นจากการพูดปด ๒) เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ ยุยงให้เขาแตกร้างกัน ๓) เว้นจากพูดคำหยาบคาย และ ๔) เว้นจากพูดจาเหลวไหลไม่เป็นสาระ

ธรรมทำให้งาม ๒ ได้แก่ ขันติ และ โสรัจจะ ทำให้งามหมายถึง ๑) บุคลิกงาม กล่าวเพชฌัญญาหน้าต่ออุปสรรคและภยันตรายทั้งปวง และ ๒) ใจงาม มีน้ำใจอดทนเยือกเย็น ยึดรับการเหยียดหยามและอดกลั้นต่อสิ่งชั่วๆ

การไม่คบคนพาล คนพาล คือคนที่มีใจขุ่นมัวเป็นปกติ เป็นผลให้มีความเห็นผิด ยึดถือค่านิยมผิด ๆ และไม่มีวิวินิจฉัย คือไม่รู้ว่าจะไรดี อะไรชั่ว อะไรควร อะไรไม่ควร ขึ้นชื่อว่าพาลแล้ว ถึงแม้จะมีความรู้ มีความสามารถ ก็ไม่อาจใช้ความรู้ความสามารถในทางที่ถูกที่ควรได้

ศีล ๕ หรือ เบญจศีล เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานเพื่อความดีงามในส่วนของบุคคล และสังคมรอบข้าง ศีลเป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ซึ่งก็คือความรู้จักสำรวม ไม่ก้าวล่วงละเมิดในด้านการทำร้ายตนเองและผู้อื่นนั่นเอง

โลกธรรม ๘ หมายถึงเรื่องของโลกมีอยู่ประจำกับชีวิต สังคมและโลกของมนุษย์ เป็นความจริงที่ทุกคนต้องประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม ข้อแตกต่างคือ ใครประสบมาก ประสบน้อย ช้าหรือเร็ว โลกธรรมแบ่งออกเป็น ๘ อย่าง จำแนกออกเป็น ๒ ฝ่ายควบคู่กันและมีความหมายตรงข้ามกัน คือ ก) โลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ ได้แก่ ๑) ได้ลาภ ๒) ได้ยศ ๓) ได้รับสรรเสริญ ๔) ได้สุข ๕) โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ คือ ฝ่ายที่มนุษย์ไม่พอใจได้แก่ ๑) เสียลาภ ๒) เสื่อมยศ ๓) ถูกนินทา ๔) ตกทุกข์

ความกตัญญูกตเวทิต กตัญญู หมายถึงบุคคลผู้รู้คุณของคนอื่น กตเวทิต หมายถึงบุคคลที่ตอบแทนผู้มีคุณแก่ตน ดังนั้น คำว่ากตัญญูกตเวทิต จึงหมายถึง บุคคลผู้รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้วและทำตอบแทน

การประยุกต์ใช้คุณค่าและหลักธรรมที่ปรากฏในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร

๑. คุณค่าและหลักธรรมสำหรับปัจเจกชน

งานเขียนของสุนทรภู่ที่ทรงอิทธิพลมากต่อนักเขียนและผู้อ่านเสมอ และอาจส่งผลให้นักอ่านหรือนักเขียนบางคนเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างผลงานวรรณกรรม วรรณศิลป์ และศิลปะสาขาต่าง ๆ ของตนขึ้นมาบ้าง งานเขียนของสุนทรภู่มักจะสอดแทรกแง่คิดและปลูกฝังทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการศึกษาเสมอ วรรณกรรมส่วนใหญ่มักใส่อัตชีวประวัติของตนเอง รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็น เช่น วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ได้พบเห็นลงไปด้วย งานวรรณกรรมของสุนทรภู่มักจะถือว่าเป็นบันทึกประวัติศาสตร์สารคดีอย่างหนึ่ง งานวรรณกรรมที่สุนทรภู่ออกมาให้ความบันเทิงใจแล้วและสามารถกระตุ้นจินตนาการสร้างความรู้สึกรักใคร่ที่ลึกซึ้ง สามารถกระตุ้นจิตสำนึกของผู้อ่านให้คล้อยตามได้ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมยิ่งทำให้ผู้อ่านต้องการที่จะทำสิ่งดี ๆ เพื่อตัวเองและเพื่อสังคมไปด้วย เช่น ความรู้สึกเกรงกลัวต่อการทำบาป หรือเรื่องให้ระวังคำพูด ทั้งนี้ การอ่านหนังสือประจำจะทำให้กลายเป็นคนรักการอ่านด้วย ได้คติสอนใจด้วย วรรณกรรมเป็นสื่อสอนศีลธรรมได้ดีสำหรับปัจเจกชนอีกทางหนึ่ง

๒. คุณค่าและหลักธรรมสำหรับครอบครัว

การอ่านหนังสือร่วมกันของครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีกิจกรรมทำร่วมกัน เป็นกลยุทธ์และกระบวนการที่สำคัญต่อการพัฒนาเด็ก เป็นการบ่มเพาะนิสัยรักการอ่านหนังสือในเด็กได้อย่างแยบยล งานวรรณกรรมสามารถส่งเสริมพัฒนาการทางภาษาของเด็กได้เป็นอย่างดี และมีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างพัฒนาการเด็กในทุกด้านอีกด้วย หลักธรรมจากวรรณกรรมสอนให้ครอบครัวสงบสุขรักใคร่ปรองดองกัน มีความเคารพเชื่อฟังให้เกียรติซึ่งกันและกัน ทำให้ครอบครัวอบอุ่นและเป็นสุข

๓. คุณค่าและหลักธรรมสำหรับสังคม

วรรณกรรมเปรียบเสมือนกระจกเงาที่ฉายสะท้อนให้เห็นภาพต่าง ๆ ของสังคม ดังคำเปรียบเปรยที่ได้รับการยึดถือมานานที่ว่า "ดูวรรณคดีจากสังคม ดูสังคมจากวรรณคดี" และวรรณกรรมไม่อาจเป็นอิสระจากอิทธิพลของสังคมได้ เพราะนักเขียนซึ่งเป็นผู้สร้างวรรณกรรมนั้นเปรียบเหมือนคนสามคน คือในฐานะของผู้แต่ง ในฐานะของสมาชิกของสังคม และเป็นพลเมืองของประเทศชาติ โดยเฉพาะสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้สั่งสอนและอบรมปมนิสัยให้คนไทยประพฤติปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ตามความสามารถและสติปัญญาของตน เพราะฉะนั้น คติธรรมจากรรณกรรมทุกเรื่อง นอกจากจะเป็นกระจกเงาสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของบุคคลแต่ละยุคสมัยนั้น ๆ แล้ว ยังเป็นแสงสว่างจุดดวงประทีปนำทางดำเนินชีวิตต่อไปของบุคคลในสังคมได้เป็นอย่างดีด้วย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า รรณกรรมนั้นมีอิทธิพลและผลกระทบต่อสังคมอย่างมากมาย รรณกรรมมีส่วนอย่างมากที่จะให้แนวความคิด สร้างพลังให้ผู้อ่าน ได้รับความรู้ ความคิด และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งในระดับสังคมของผู้อ่านประเทศและโลก รรณกรรมจึงผูกพันกับสังคมอย่างแนบแน่น และมีบทบาทที่สำคัญในการชี้แนะแนวทางให้กับคนในสังคมตลอดมาด้วย

อย่างไรก็ดีผู้อ่านรรณกรรมที่จะสามารถมองเห็นและเข้าใจเนื้อหาสาระ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้นั้น ต้องมีความรู้ทางพระพุทธศาสนาพอสมควร จึงจะสามารถเข้าใจถึงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องได้ และสามารถทำให้ผู้อ่านนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมและพัฒนาการศึกษาธรรมได้ดียิ่งขึ้น

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. เพื่อพัฒนาการศึกษาธรรม สื่อวรรณกรรมจึงควรผลิตสื่อธรรมที่มีเนื้อหา น่าสนใจและน่าติดตามออกมาให้มากขึ้น จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงหลักศีลธรรมและจริยธรรมมากและกว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงผลของการทำดีและการทำชั่ว เพื่อที่จะนำมาประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาของตนเองและปัญหาสังคมได้อีกทางหนึ่ง

๒. เพื่อเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา จึงควรปลูกฝังการอ่านวรรณกรรมอิงธรรมะให้มากขึ้น และควรนำหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมไปปรับใช้ ในชีวิตประจำวันด้วย

๓. การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้แบบบูรณาการความรู้ให้มากและยั่งยืน มิใช่เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสนองคนเก่งเฉพาะด้าน ต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนเก่งให้เป็นคนดีมีศีลธรรมและคุณธรรมควบคู่ไปกับเป้าหมายปลายทางการจัดการศึกษาและการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมในเชิงหลักธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมโดยอาศัยสื่อและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จะเป็นทางหนึ่งในการพัฒนาคุณธรรมและศีลธรรมสำหรับประชาชน

๔. สถาบันทางพระพุทธศาสนา เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ และองค์กรสมาคมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนนิสิตอาชีวกรรมและวรรณคดีไทย ควรร่วมมือกันส่งเสริมงานศึกษาวิจัยหรือผลิตตำราวิชาการให้มากขึ้น และควรจัดหาทุนวิจัยให้มีผู้ศึกษาวิจัยและตีพิมพ์งานเหล่านี้ออกเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษานี้เป็นการศึกษาหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร ถือเป็นแนวทางและเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจในด้านการประพันธ์เป็นอย่างมาก อีกกรณีหนึ่งก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันของผู้อ่านได้ วรรณคดีเรื่องนิราศภูเขาทอง และ นิราศเมืองเพชรนี้ ยังมีแนวทางที่จะศึกษาค้นคว้าได้อีก ในหลายประเด็นคือ

๑. การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของสุนทรภู่ นิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชรในบริบทอื่น ๆ เช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น และมีอาจจำกัดเฉพาะนิราศ ๒ เรื่องนี้เท่านั้น อาจเป็นวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ หรือของกวีท่านอื่น ๆ ก็ได้ เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่วรรณกรรมต่าง ๆ ของไทยให้กว้างขวาง

๒. การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ หรือวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของกวีท่านอื่น ๆ หรือแม้แต่วรรณกรรมปัจจุบันซึ่งยังไม่จัดเป็นวรรณคดี เช่น นวนิยายหรือเรื่องสั้น บทละครโทรทัศน์และวิทยุต่าง ๆ ก็ควรได้รับการส่งเสริมให้เผยแพร่หลักธรรมตามที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ ซึ่งผู้ฟังผู้ชมจะได้ทั้งสาระบันเทิงและสารธรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. หนังสือ :

กระแสมาลยาภรณ์. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๓๐.

เกษม ขนบแก้ว. แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐.

คมทวน คันธนู, พิเคราะห์วรรณคดีโดยวิธีประวัติศาสตร์ยุครัตนโกสินทร์ถึงแผ่นดิน พระจอมเกล้า เล่ม ๒. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ มิ่งขวัญ, ๒๕๔๑.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนนทบุรี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๓.

เจือ สตะเวทิน, ศาสตราจารย์. ทศนะไทยในเรื่องหญิงงาม. คลังวรรณคดีตอนที่ ๒, ๒๕๑๗.

_____. ประวัตินวนิยายไทย. กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗.

_____. วรรณคดีพุทธศาสนา เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔.

_____. สุนทรภู่ กับ งานนิพนธ์ อนุสรณ์ สุนทรภู่ ๒๐๐ ปี. กรุงเทพมหานคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๗.

_____. สุนทรภู่ (หนังสือชุดภาษาไทยของคุรุสภา). พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของ สกสค., ๒๕๕๐.

- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. **ชีวประวัติและงานของสุนทรภู่**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- ชวน เพชรแก้ว. **การศึกษาวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๐.
- ชวนพิศ อธิรัตน์. **เอกสารประกอบการสอน วิชา ทย ๓๒๔ วรรณคดีนิราศ** (ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.
- ชาญ ตระกูลเกษมสุข, นคร ถนอมทรัพย์, และ จันทร์จิรา ราชวงศ์อุระ. **เพลงรักอมตะ** สารานุกรมเพลงยอดนิยมอักษรตัวใหญ่ (ฉบับปรับปรุงแก้ไข พ.ศ. ๒๕๔๓). กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์วรรณสาส์น จำกัด, ๒๕๔๓.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๘.
- _____. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๑๕.
- ทศพร วงศ์รัตน์, ศาสตราจารย์ ดร. **ลายแทงของสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด วันทูปริ้นท์, ๒๕๕๒.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ และคณะ. **สุนทรภู่ : มหากวีรัตนโกสินทร์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ**. โครงการมหาวิทยาลัยไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม, ๒๕๕๒.
- เทือก กุสุมา ณ อยุธยา. **สุนทรภู่เป็นกวีแคไหน**. จันทรเกษม ๙๐. กันยายน-ตุลาคม : ๒๕๒๑.
- ธรรมสภา. **สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง เล่าเรื่องภูมิทั้ง ๓ อันเป็นที่อยู่ของสัตว์โลก**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรมและศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. **สุนทรภู่ มหากวีกระฎุมพี** : (ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. **ไตรภูมิพระร่วง การศึกษาที่มา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๔๓.

เนาวรัตน์ พลเดช และ จุฬประณี นาคทรพรพ. **สุนทรภู่อบรมวัฒนธรรม**. สมาคมภาษา
และหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๗.

เบญจมาศ พลอินทร์. **แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

_____. **วรรณคดีและวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๒๖.

ปรีดีธรรมธาดา (แพ ตาลละลักษมณ์), พระยา. **ประวัติสุนทรภู์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (พิมพ์เป็น
ที่ระลึกเนื่องในงานเฉลิมเกียรติคุณสุนทรภู์ : ๒๒๒ ปี มหาภิแห่งกรุง
รัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิชาภาษาไทย, คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑.

ป๋วย แสงฉาย. **พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ฉบับพิศดาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ลูก ส.ธรรม
ภักดี, ๒๕๓๙.

เปลื้อง ณ นคร. **ประวัติวรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.

_____. **ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

_____. **สุนทรภู์ กับ งานนิพนธ์ อหุสรณ์ สุนทรภู์ ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพมหานคร :
สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๙.

พ.ณ ประมวญมารค. **ประวัติคำกลอนสุนทรภู์**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยาอินเตอร์
เนชั่นแนล หจก., ๒๕๑๙.

พิทยาลงกรณ์, พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่น. **ปาฐกถาเรื่องนิราศนรินทร์**. ผสมผสาน.
กรุงเทพมหานคร : ๒๕๐๔.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). **คำวัด**. (กรุงเทพมหานคร :
เลียงเชียง, ๒๕๓๕).

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่
๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๐.

พระมหาสุชญา โรจนธนาโณ. **คุณธรรมคู่สมรส**. กรุงเทพมหานคร : วัดอภัยทายาราม, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๑.

พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณฺโณ), **กฎแห่งกรรม**, จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสทำบุญคล้ายวันเกิด ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๑.

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑,๒,๖**. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระสิริมังคลาจารย์. **มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๑, ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ภิญโญ ศรีจำลอง. **ความยิ่งใหญ่แห่งวรรณคดีรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ปิรามิด, ๒๕๔๘.

_____. **สุนทรภู่ : อมตกวีศรีรัตนโกสินทร์**. นครนายก : โรงพิมพ์มูลนิธินวมราชา นุสรณ์, ๒๕๒๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คณะจารย์ มหาวิทยาลัย. **พระอภิธรรมปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระธัมมปัทมฐกถา แปล ภาค ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. **คณะกรรมการแผนกตำรา. มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____. **มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ยุพร แสงทักษิณ. **วรรณกรรมปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๓๑.

ยุรฉัตร บุญสนิท. **วรรณวิจารณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สงขลา, ๒๕๓๘.

รัฐจวน อินทรกำแหง. **วรรณกรรมวิจารณ์ ตอนที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๑.

รัตนา ศิริพูล. **นนทบุรี**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดันอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**.
กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากลอังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**.
กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

ลัดดา ปานุกัย. **วรรณคดีขบประเพณีและศาสนา** (โครงการจัดพิมพ์ตำราวิชาการ
เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ๕ ธันวาคม
๒๕๒๓). นครราชสีมา : โรเนียว/รูปเล่ม ฝ่ายเอกสารตำรา วิทยาลัยครู
นครราชสีมา, ๒๕๓๐.

ลิไทย, พระยา. **ไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : จักรานุกูลการพิมพ์,
๒๕๔๘.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์, **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๙.

ศักดิ์ศรี แยมันดดา. **วินิจฉัยคำว่ามีราช**. ภาษาและวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร :
๒๕๓๐.

ศิลปากร, กรม. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่** (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่). พิมพ์ครั้งที่
๑๘. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของ สกสค., ๒๕๕๐.

_____. **รวมนิทาน สุภาษิต และบทเห่กล่อม ของสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๒๙.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. **แผนการจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย
รายวิชาภาษาไทย รหัสวิชา ท๔๓๑๐๒, ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖** หน่วยการ
เรียนรู้ที่ ๕ เรื่องวรรณคดีและวรรณกรรมมาตรฐาน ท ๕.๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔.

_____ หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน วิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๐.

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **พุทธศาสนสุภาษิต (BUDDHIST PROVERBS)**.
กรุงเทพฯ ฯ : ธรรมสภา : สถาบันบันลือธรรม. ๒๕๕๐.

สายทิพย์ นุกุลกิจ, ผศ. **วรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,
๒๕๒๕.

_____ **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริน
ติ้งแมนโปรดักส์, ๒๕๔๓.

สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน
สโตร์, ๒๕๒๗.

สุนทรภู่. **ประวัติสุนทรภู่**. ใน **นิราศสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, ๒๕๑๕.

สมชาย พุ่มสอาด และคนอื่น ๆ. **สุนทรภู่ : อมตกวีศรีรัตนโกสินทร์**. นครนายก : โรง
พิมพ์มูลนิธินวมราชานุสรณ์, ๒๕๒๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุขเล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมบัติ จันทรวงศ์. **โลกทัศน์ของสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน,
๒๕๓๗.

สมบัติ จำปาเงิน และ สำเนียง มณีกาญจน์. **ย่อวรรณกรรมโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ้อ แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๓๗.

สมพร มั่นตะสูตร. **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
, ๒๕๒๕.

สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา. **การสอนวิชาวรรณคดีนิยมและวรรณคดีวิจารณ์**.
จันทร์เกษม ๔๗. ฉบับเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม, ๒๕๐๕.

หวน พิณรุฬห์. **ประวัติศาสตร์เมืองนนทบุรี**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๗.

อนุমানราชชน, พระยา. **นึกถึงความงามของนางในวรรณคดี**. งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ
ของศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชชน หมวตวรรณคดีเล่มที่ ๒ เรื่องความรู้
เกี่ยวกับวรรณคดีและเทพนิยายสงเคราะห์, ๒๕๓๑.

_____ **เล่าเรื่องไตรภูมิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๘.

๒. วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น ๆ

พระมหาคลองธรรม ฐมาโก (โอชาผล). “ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมของ ไม้ เมืองเดิม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

พระมหาชาญ จันทาโก (ระหาร). “หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมสุภาสิตสุนทรภู่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๒.

พระมหาปรีชา มโหสถ (เส็งจิ้น). “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์). “หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณพฤติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๙.

พระมหาสุชาติ สุชาติ (สมมาตร). “การศึกษาวิเคราะห์หลักกรรมและวิธีการใช้หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในลิลิตตะเลงพ่าย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๙.

พระมหาสุรเดช สุรสกุโก (อินทรศักดิ์). “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทยศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

พระมหาสนิท อนุจारी (สุมหิรัญย์). “พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย : ศึกษาเฉพาะกรณีศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภาสิตพระร่วง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

พระสมชาติ จิตปิณโณ (เครือน้อย) . “จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาเรื่อง อ้ายร้อยชอด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. ๒๕๔๖.

แม่ชีปาริชาติ ทองนพคุณ. “การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องสี่ลาวดี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

จิตติรัตน์ อินธนู. “การวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนสุนทรภู่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๘.

ดวงทิพย์ โรจนกิตติการ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.

สุนีย์ แจ้งในธรรม. “บุคคลและเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมของสุนทรภู่”. **ปริญญาานิพนธ์** วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร. ๒๕๑๖.

เหรียญทอง สมศักดิ์. “การศึกษาเชิงวิจารณ์แนวความคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๒๙.

๓. บทความ :

มติชนรายวัน (๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๗).

๔. อินเทอร์เน็ตและสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ :

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. Accessed : July 15, 2009. from

<http://www.identity.opm.go.th/identity/content/index.asp>

จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. Accessed : March 19 2010. from

<http://th.wikipedia.org/wiki>.

อาจารย์สาวิสตรี สุขวัฒนาภรณ์. Accessed : March 19, 2010. from

<http://www.kpsw.ac.th/teacher/sawistree/image>.

วัดดุสิตาราม. Accessed : August 4, 2010. from

<http://203.155.220.217/bangkoknoi/travel/watdusittaram.htm>

ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครอง. กรมการปกครอง. กระทรวงมหาดไทย.

ข้อมูลการปกครอง. [ออนไลน์]. accessed : August 12, 2010.

<http://www.dopa.go.th/padmic/jungwad76/jungwad76.htm>.

ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครอง. กรมการปกครอง. กระทรวงมหาดไทย.

"ข้อมูลการปกครอง." [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.dopa.go.th/padmic/jungwad76/jungwad76.htm>. สืบค้น ๖

สิงหาคม ๒๕๕๓.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ฯ วัฒนธรรมพัฒนาการทาง

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา น.

๗. : accessed : August 12, 2010. www.thaitambon.com

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - นามสกุล** : นางสาวเครือวัลย์ ศรีรัตนลัม
- วัน เดือน ปี เกิด** : วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๕
- สถานที่เกิด** : อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
- ประวัติการศึกษา** : ระดับมัธยมศึกษา : โรงเรียนสารวิทยา กรุงเทพมหานคร
 : ประกาศนียบัตร : วิทยาลัยนานาชาติ เลขาธิการ เซนต์เทเรซา
 : ระดับปริญญาตรี นิเทศศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกริก
- ประวัติการทำงาน** : เลขาธิการบริหารของประธานกรรมการบริหาร, บริษัท แกรมมี่
 เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด มหาชน (Executive Secretary to
 Chairman, Grammy Entertainment Public Company Limited)
 : ผู้จัดการฝ่ายสำนักงาน, บริษัท ดีवान่า สปา จำกัด
 : พนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน ประจำสายการบิน สวิส อินเตอร์
 เนชั่นแนล แอร์ไลน์ส
- ตำแหน่งปัจจุบัน** : พนักงานต้อนรับบนเครื่องประจำสายการบินสวิส อินเตอร์เนชั่น
 แนล แอร์ไลน์ส
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๔๖/๒๘๙ หมู่บ้านสิรินส์เฮ้าส์ แขวงสีกัน เขตดอนเมือง
 กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๑๐